

Ersättning för inkomstförlust till egna företagare vid personskada

Av Veronica Johansson

Handledare: Jur.dr. Marcus Radetzki

Examensarbete 20 poäng i civilrätt

Stockholm universitet, höstterminen 2005

Innehåll

<i>Förkortningar</i>	3
1. Inledning	4
1.1. Förord	4
1.2. Metod och avgränsning av ämnet.....	5
1.3. Disposition.....	5
2. Ersättning för inkomstförlust till egna företagare vid personskada	6
2.1. Allmänt om ersättning för inkomstförlust enligt 5 kap. 1 § SkL	6
2.2. Principen om full ersättning.....	7
2.3. Differensmetoden	8
2.4. Ersättning för inkomstförlust under förfluten tid	8
2.5. Ersättning för framtida inkomstförlust	10
2.6. Ersättning för intrång i näringsverksamhet	11
2.6.1. Intrångsersättning för förfluten tid och för framtiden	13
2.6.2. Värdering av rörelseskada vid intrång i näringsverksamhet	14
2.7. Begränsning av kretsen ersättningsberättigade	15
2.7.1. Tredjemansskada	16
2.7.2. Adekvansläran	22
2.7.3. Normskyddsläran	24
2.8. Andra begränsningsläror	25
2.8.1. Skadebegränsningsplikten	25
2.8.2. Compensatio lucri cum damno	25
2.9. Samordningsförmåner	26
2.9.1. Kravet på överensstämmande ändamål och tidsmässigt samband.....	28
2.9.2. Socialförsäkringarna	29
2.9.2.1. Lag (1962:381) om allmän försäkring (AFL)	29
2.9.2.1.1. Sjukpenninggrundande inkomst (SGI)	30
2.9.2.2. Lag (1976:380) om arbetsskadeförsäkring (LAF)	33
2.9.3. Sammanfattning.....	34
2.10. Bevisbörda, beviskrav och bevisvärdering	35
2.10.1. Bevisbördans placering	35
2.10.2. Beviskrav	35
2.10.3. Bevislättnad i 35 kap. 5 § RB.....	36
2.10.4. Något om bevisvärdering i skadeståndsrättslig praxis	37
2.11. Ersättningens form	39

3. Fastställandet av egna företagens inkomstförluster.....	41
3.1. Allmänt om inkomstunderlaget	41
3.2. Bokföring och redovisning	41
3.3. De olika företagsformerna	42
3.3.1. Enskild firma.....	43
3.3.2. Handelsbolag och kommanditbolag	43
3.3.3. Enkla bolag	44
3.3.4. Aktiebolag och ekonomiska föreningar	45
3.4. Något om jord- och skogsbruksrörelser	46
3.5. Egenavgifter och karenstid	46
3.6. Beräkning av ”verkligt resultat” (enskid firma, handelsbolag, kommanditbolag och enkla bolag)	48
3.6.1. Mall för resultaträkning	49
3.6.2. Avskrivningar.....	50
3.6.3. Extraordinära intäkter och kostnader	51
3.6.4. Uppdelning av rörelseresultatet mellan makar	51
3.7. Beräkning av lön och löneutrymme (aktiebolag)	52
4. Ersättningsmodeller och typfall i skaderegleringen	53
4.1. Enskild firma, handelsbolag, kommanditbolag och enkla bolag	53
4.1.1. Ersättning under akut sjuktid	53
4.1.1.1. Täckningsbidragsmodellen	54
4.1.1.2. Ersättarmodellen	54
4.1.1.3. Bruttovinstminskning vid kort sjukperiod	55
4.1.2. Inkomstförlust efter friskskrivning	55
4.1.3. Betydelsen av konjunktur- och konkurrensförhållanden	56
4.1.4. Förluster på grund av ändrade arbetsuppgifter i företaget	56
4.1.5. Ersättning för ej uppfyllda åtaganden i rörelsen	57
4.1.6. Kompensation för onyttiga kostnader	57
4.1.7. Ersättning under invaliditetstid	58
4.2. Aktiebolag	59
4.2.1. Rättspraxis	59
4.2.2. Skaderegleringspraxis	60
4.3. Nystartade rörelser	62
5. Sammanfattning.....	64
 Källor.....	 67

Förkortningar

ABL	Aktiebolagslag (1975:1385)
AFL	Lag (1962:381) om allmän försäkring
AGS	Avtalsgruppsjukförsäkring
BFL	Bokföringslagen (1999:1078)
BFN	Bokföringsnämnden
HBL	Lag (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag
LAF	Lag (1979:380) om arbetsskadeförsäkring
NFT	Nordisk försäkringstidskrift
NJA	Nytt juridiskt arkiv. Avdelning I
Prop	Proposition
RAR	Riksförsäkringsverkets allmänna råd
RB	Rättegångsbalk
RFFS	Riksförsäkringsverkets föreskrifter
RR	Redovisningsrådet
SGI	Sjukpenninggrundande inkomst
SkL	Skadeståndslag (1972:207)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TFA	Trygghetsförsäkring vid arbetsskada
TSL	Trafikskadelag (1975:1410)
ÅRL	Årsredovisningslag (1995:1554)

1. Inledning

1.1 Förord

När en anställd drabbas av inkomstförluster till följd av en personskada är det förhållandevis enkelt att bestämma den skadeståndsansättning som skall utgå under tiden denne är arbetsförmögen på grund av skadan. Den skadeståndsrättsliga grundtanken är att skadeståndet skall sätta den skadelidande i samma ekonomiska ställning som han skulle ha befunnit sig i skadan förutan. Utgångspunkten vid bestämmandet av ersättningen till en skadelidande anställd är då de uppgifter arbetsgivaren lämnar i fråga om anställningen, lön, förmåner etc.

Skadeståndsberäkningen beträffande egna företagares inkomstförluster kompliceras däremot av att deras inkomster kan variera mycket kraftigt från år till år. Oavsett om företagaren driver en rörelse med flera anställda eller bara verkar ensam i liten skala, kan ett avbrott i verksamheten under bara några dagar orsaka stora ekonomiska förluster. Varor förgås, kunderna sviker och leveranser försenas om ingen finns på plats för att övervaka eller utföra det arbete som krävs för att hålla verksamheten igång.

Oaktat om den skadelidande är egen företagare eller anställd är utgångspunkten vid ersättningsberäkningen de utomkontraktuella reglerna om skadeståndets bestämmande i 5 kap. SkL.¹ Skillnaden är att medan man i den anställdes fall utgår ifrån löneuppgifter och anställningsvillkor innan skadan, måste man i fall som rör egna företagare göra analyser av hur rörelsens resultat och ekonomiska bärkraft sett ut under tiden före skadan. Än svårare är att vid bestämmandet av ersättning för framtida inkomstförluster göra en uppskattning av hur rörelseresultatet skulle sett ut om företagaren inte råkat ut för en skada. På grund av företagarnas speciella ställning måste ersättning för inkomstförlust beräknas utifrån skönsmässiga och abstrakta principer. Ersättningsberäkningen är också speciell på så vis att företagaren, men inte den anställda, kan tillerkännas ersättning för intrång i näringsverksamhet. Beräkningen påverkas vidare av vilken företagsform som verksamheten bedrivs i.

Som nyss antytts är det sålunda näst intill omöjligt att undvika särskilda ekonomiska överväganden och svårlösta juridiska problem vid bestämmande av ersättning till egna företagare. Vägledande rättspraxis saknas i princip på området; förmodligen eftersom problemen oftast aktualiseras i skaderegleringssammanhang, utanför domstolsprövning.

Egna företagare anses representera endast en mindre grupp av det totala antalet skadelidande. I Sverige finns det emellertid idag nästan 700 000 verkamma företag inom den privata sektorn, varav cirka 99 % är s.k. småföretag. Under år 2004 startades nära 41 000 nya företag. Den vanligaste företagsformen vid nystart var enskild näringsverksamhet; vart femte nytt företag var ett aktiebolag.² Utan att ha tillgång till någon statistik över antalet skadelidande företagare får det ändå antas att skaderegleringar som avser egna företagare kan komma att öka i takt med den strida ström av nystartade rörelser som tillkommer varje år.

¹ Noteras kan också att vissa speciallagar hänvisar till 5 kap. SkL för bestämmande av ersättning på skadeståndsrättslig grund, såsom t.ex. trafikskadelagen, patientskadelagen m.fl.

² Se vidare Malm Arvid/Företagarna, Fakta om små och stora företag 2005, s 1 ff.

Framställningens syfte är att ge en översikt av såväl det teoretiska regelverket som ligger till grund för företagarens rätt till skadeståndsansättning, som de metoder som tillämpas i praktiken vid bestämmandet av ersättning för inkomstförlust för den egna företagaren.

1.2 Metod och avgränsning av ämnet

Utgångspunkten för arbetet är de aktuella regler för skadeståndsberäkningen vid personskada som återfinns i skadeståndslagen 5 kap. 1-4 §§. Innan en beräkning av egna företagares inkomstförlust kan ske måste man först orientera sig på det teoretiska planet; vilka skadeståndsrättsliga principer styr beräkningen, vilken ersättning samordnas med skadeståndet och hur bevisar man en förlust m.m. I den praktiska tillämpningen krävs därtill en förståelse av hur företagsekonomiska överväganden påverkar rörelsens resultat och hur de olika företagsformerna fungerar. De olika ersättningsmodeller som utvecklats i praxis måste också studeras innan en korrekt tillämpning i det enskilda fallet låter sig göras.

Förutsättningarna för skadeståndsansvar som sådant kommer inte att behandlas i framställningen. Inte heller behandlas den skadeståndsberäkning som aktualiseras vid sakskada. Studien behandlar de frågor som berör rätten till ersättning för inkomstförlust och intrång i näringsverksamhet till egna företagare, varför en anställds rätt till ersättning endast kommer att behandlas där detta är nödvändigt för att påvisa skillnader mellan ersättningsgilla förluster för anställda och egna företagare.

Framställningen baserar sig på svensk rätt och sedvanliga juridiska rättskällor. I rättspraxis har emellertid inte problematiken prövats annat än i några enstaka fall. Jag har därför valt att illustrera många av frågeställningarna med utgångspunkt från försäkringspraxis samt utifrån yttranden av Trafikskadenämnden som jag har fått ta del av. Arbetet gör inte anspråk på att ge en heltäckande bild av vare sig försäkringspraxis eller nämndpraxis. Syftet är endast att belysa de svårigheter, men också lösningar, som valts beroende på förutsättningarna i det enskilda fallet.

1.3 Disposition

Inledningsvis (avsnitt 2) behandlas förutsättningarna för rätt till ersättning för inkomstförlust där den skadelidande är egen företagare. Avsnittet berör de två aktuella ersättningsposterna; inkomstförlust och intrång i näringsverksamhet, samt de skadeståndsrättsliga principer som beaktas bl.a. beträffande begränsning av den ersättningsberättigade kretsen, samordningsförmåner samt bevisbörda och beviskrav. Därefter följer (avsnitt 3) en genomgång av de olika förekommande företagsformerna samt modellen för beräkning av företagares inkomstunderlag, det så kallade ”verkliga resultatet”. Nästföljande avsnitt (avsnitt 4) visar de ersättningsmodeller och typfall som kan urskiljas i skaderegleringen. Modellerna redovisas utifrån vilken företagsform som är vid handen och i förevarande fall redogörs för den praxis som understödjer tillämpningen av modellerna. Avslutningsvis (avsnitt 5) görs en sammanfattning av de frågeställningar och tankeväckande problem som noterats under studiens gång.

2. Ersättning för inkomstförlust till egna företagare vid personskada

2.1 Allmänt om ersättning för inkomstförlust enligt 5 kap. 1 § SkL

Om någon åsamkats en personskada är huvudprincipen inom svensk skadeståndsrätt att skadan skall ersättas fullt ut.³ Utgångspunkten är därmed alltid att den skadelidande genom skadeståndet skall försättas i samma ekonomiska situation som han skulle ha befunnit sig i skadan förutan.

Enligt 5 kap. 1 § 1 st. 2 p. SkL är den som tillfogats en personskada⁴ berättigad till ersättning för inkomstförlust. När en ersättningsgill ekonomisk skadeföljd väl konstaterats skall också kompensationens storlek fastställas. Beräkningen av inkomstförluster för en anställd arbetare kan generellt sägas följa två metoder; en konkret beräkning av den faktiska inkomsten under förfluten tid, samt en abstrakt beräkning av en förväntad förlust i framtiden.⁵ Att beräkningen av förluster för framtiden får vila på något osäkra grunder har sina naturliga skäl i att det är alltid är svårt att sia om vilken inverkan en skada kommer att ha på den skadelidandes framtida arbetsförmåga.⁶

Av 5 kap. 1 § 2 st. SkL framgår hur ersättningen för inkomstförlusten skall bestämmas, såväl för förfluten tid som för framtiden. En jämförelse görs enligt bestämmelsen mellan den inkomst den skadelidande skulle ha kunnat uppbära, skadan förutan (det s.k. inkomstunderlaget), och den inkomst han de facto uppnått eller kan antas komma att uppnå i sitt skadade skick. Ett led i skadeståndets bestämmande är således att utröna vilket inkomstunderlag (även kallad inkomstbas) som skall ligga till grund för beräkningen, d.v.s. vilken inkomst den skadelidande skulle ha kunnat uppnå om han inte skadats. Vid beräkning av inkomstunderlaget utgår man i princip ifrån den skadelidandes arbetsförtjänst i det yrke han har vid skadeståndsprövningen.⁷

Litet annorlunda förhåller det sig när den skadelidande är egen företagare och inkomstförlusten skall bestämmas både för förfluten tid och för framtiden. Här får istället användas särskilt anpassade utredningsmetoder för att utröna inkomstförlusten.

Som redan nämdes i inledningen kan en företagare som verkar i en liten firma ofta har ett rörelseresultat som varierar stort mellan åren. I förarbetena till SkL har uttalats att en mer skönsmässig uppskattning skall göras av inkomstbortfallet för den skadelidande företagaren, både vid ersättning i förfluten tid och för framtiden.⁸

Utöver inkomstförlust i egentlig mening tillerkänns företagaren även kompensation för s.k. intrång i näringsverksamhet, vilket drabbat honom till följd av den

³ Prop 1975:12, s 103. Principen om full ersättning behandlas närmare i avsnitt 2.2

⁴ I gällande lagstiftning saknas definition av begreppet personskada, men såsom framgår av bl.a. prop 1972:5 s 576, skall med personskada förstås den "fysiska eller psykiska defekt hos den skadelidande som utgör en direkt följd av skadehandlingen". Som exempel på personskada utifrån nämnda förarbeten kan anges fysiska skador på den mänskliga kroppen, kroppsliga funktionsstörningar, förgiftning, sjukdom och psykisk chock.

⁵ Se t.ex. Hellner & Johansson, Skadeståndsrätt, s 382

⁶ Se vidare i prop 1975:12 s 104

⁷ Jfr prop 1975:12 s 23 och s 149 f.

⁸ Prop 1975:12 s 23 samt s 150

egna personskadan.⁹ Av 5 kap. 1 § 3 st. SkL följer att med inkomstförlust *likställs* intrång i näringsverksamhet.

Redan här skall uppmärksammas att det sagda avseende beräkning av egna företagares inkomstförluster och rätt till intrångsersättning i princip bara anses gälla de företagare som bedriver rörelse i företagsformerna enskild firma, enkelt bolag, handelsbolag eller kommanditbolag. Då företagaren driver ett aktiebolag behandlas denne nämligen formellt som en anställd i företaget. Som formellt anställd i aktiebolaget fastställs företagarens inkomstunderlag utifrån de ”allmänna” metoderna för beräkning av inkomstförlust, med beaktande av t.ex. löneintyg och anställningsförmåner.

Enär den skadelidande företagaren i ett aktiebolag ses som en anställd, och inte skatte- och inkomstmässigt identifierad med rörelsen, uppstår också tolkningsproblem avseende s.k. tredjemansskada. Tredjemansskadeproblematiken kan aktualiseras såväl vid bedömning av rätten till kompensation för inkomstbortfall som för rätten till intrångsersättning.¹⁰

2.2 Principen om full ersättning

Den övergripande principen för beräkning av skadestånd kan beskrivas på så vis att ersättningen skall försätta den skadelidande i samma ekonomiska ställning som han skulle ha befunnit sig i skadan förutan.¹¹ Enklare uttryckt; skadeståndet skall se till att den skadelidande får samma ekonomiska ställning efter skadan som han skulle ha haft om skadan inte inträffat. Enligt huvudprincipen om full ersättning skall hela skadan täckas av skadeståndet, förutsatt att ersättning inte utgår från andra ersättningsinstitut som t.ex. socialförsäkringen. Har sådan ersättning utgått, eller bort utgå, till den skadelidande skall skadeståndet och försäkringsersättningen samordnas, d.v.s. avräknas mot varandra.¹²

Målsättningen med ersättningsberäkningen skall som nämnts vara att komma så nära en full ersättning för den skadelidande som möjligt. Ofta medför dock en allvarlig personskada att hela den skadelidandes livssituation förändras; både i relation till familjen, karriären och livsinställning.¹³ Ur den aspekten verkar principen om full ersättning vara något av en fiktion, enär den skadelidande sällan genom kompensation kan vara lika nöjd efter skadan som han var dessförinnan.¹⁴ Ändå får principen om full ersättning anses uppställa riktlinjer för vad skadeståndsberäkningen vid personskada egentligen bör resultera i.

⁹ Prop 1975:12 s 155 f. Se även under avsnitt 2.6

¹⁰ Se närmare under avsnitt 2.7.1

¹¹ Jfr t.ex. Persson Ulf, Skada och värde, s 340 f., Hellner Jan, En introduktion, s 77

¹² Se t.ex. prop 1975:12 s 19 samt vidare under avsnitt 2.9

¹³ Roos Carl Martin, Ersättningsrätt, s 140

¹⁴ Se Roos Carl Martin, Ersättningsrätt, s 33 f.

2.3 Differensmetoden

Om full ersättning skall kunna uppnås genom skadeståndet måste det också finnas en metod för att utreda vilken förlust som skall kompenseras. Den s.k. differensmetoden eller differensläran innebär en schematisk jämförelse mellan ett faktiskt och ett hypotetiskt händelseförlopp, där skadan utgör skillnaden mellan de olika händelseförloppen.¹⁵

Att även metoden för bestämmandet av skadestånd för inkomstförlust tar sin utgångspunkt från differensmetoden följer av 5 kap. 1 § 2 st. SkL. Däri anges att ersättning för inkomstförlust motsvarar ”skillnaden mellan den inkomst som den skadelidande skulle ha kunnat uppbära, om han icke hade skadats, och den inkomst som han trots skadan har eller borde ha uppnått”.

I praktiken kommer därför inkomstförlustersättningen att fastställas utifrån en jämförelse mellan den skadelidandens ekonomiska ställning som den faktiskt ser ut efter skadan, och den ekonomiska ställning den skadelidande hypotetiskt skulle ha befunnit sig om skadan inte inträffat (det s.k. inkomstunderlaget). Skillnaden mellan de båda beloppen utgör det skadestånd som skall utgå.¹⁶

Exempel

Utifrån differensmetoden kan beräkningen av inkomstförlust enligt SkL t.ex. se ut som följer:

Inkomstunderlag (som oskadad)	250 000 kr
<u>Faktiska inkomster (som skadad)</u>	<u>200 000 kr</u>
Ersättningsbar inkomstförlust enligt SkL	50 000 kr

2.4 Ersättning för inkomstförlust under förfluten tid

Av 5 kap. 1 § 2 st. SkL och lagens förarbeten framgår att vid beräkningen av skadestånd för personskada skall skillnad göras mellan ersättning för förlust under förfluten tid och ersättning för framtida förluster.¹⁷ Enligt bestämmelsen kan ersättningsgill inkomstförlust uppkomma under den tid då skadan läks (den akuta sjukdomstiden) samt även efter denna tidpunkt om skadan medfört bestående arbetsoförmåga (den s.k. invaliditetstiden).

En distinktion görs mellan förlust i förfluten tid (normalt ersättning för förlorad arbetsinkomst) och för framtiden (ersättning för bestående arbetsoförmåga).¹⁸ Brytpunkten för vilken förlust som hänförs sig till förfluten tid eller till framtiden blir tidpunkten för skadeståndets bestämmande.¹⁹

¹⁵ Se exempelvis Lech Halvar, Skadeersättning för personskada, s 105 f., Hellner & Johansson, Skadeståndsrätt, s 360 och Bengtsson & Strömbäck, Skadeståndslagen, En kommentar, s 152

¹⁶ Se bl.a. Bengtsson & Strömbäck, Skadeståndslagen, En kommentar, s 152 och Hellner Jan, En introduktion, s 77

¹⁷ Se bl.a. Heller Jan, En introduktion, s 83 ff.

¹⁸ Jfr prop 1975:12 s 21 f. och s 103 f. Det är sällan perioden ”förfluten tid” och akut sjuktid sammanfaller, utan i de flesta fall har gränsen mellan akuttid och invaliditetstid passerats när den slutliga skadeståndsprövningen sker; se vidare Bengtsson & Strömbäck, Skadeståndslagen, En kommentar, s 154.

Ersättning för förfluten tid avser vanligtvis exakta och identifierade förlustposter, medan ersättning för framtiden får grundas på i det närmaste antaganden om förlusten. Enligt huvudregeln beräknas ersättningen för förlust av inkomst under förfluten tid konkret utifrån den faktiska inkomstförlust som visat sig efter skadan.²⁰ Ersättningsberäkningen för förfluten tid avser vanligtvis den s.k. akuta sjuktiden samt tiden därefter fram till dess slutlig skadestandsprövning sker.

Oavsett om den skadelidande är egen företagare eller anställd arbetare följer beräkningen av förlorad arbetsförtjänst en differensbedömning utifrån 5 kap. 1 § 2 st. SkL:

”Ersättning för inkomstförlust motsvarar skillnaden mellan den inkomst som den skadelidande skulle ha kunnat uppbära, om han icke skadats, och den inkomst som han trots skadan har eller borde ha uppnått...”

Såsom framgår av bestämmelsen gäller vid beräkningen av ersättning för förlust av arbetsförtjänst, såväl för förfluten tid som för framtiden att skadeståndet skall bestämmas utifrån ett inkomstunderlag. Inkomstunderlaget motsvarar sålunda skillnaden mellan vad den skadelidande skulle ha kunnat uppbära om skadan inte inträffat, och vad han har uppburit eller vad han borde ha uppburit såsom skadad.²¹

Av den citerade bestämmelsen i 5 kap. 1 § 2 st. SkL framgår också att inkomstunderlaget inte bara jämförs med de faktiska inkomster den skadelidande trots skadan har, utan även vilka inkomster han borde ha uppnått såsom skadad. Regeln tycks ge uttryck för den s.k. skadebegränsningsplikten, vilken innebär att den skadelidande är skyldig att begränsa personskadans verkningar.²² Om det kan antas att den skadelidande bort kunna utnyttja mer av sin kvarvarande arbetsförmåga kan i vissa fall de inkomster den skadelidande bort förtjäna läggas till de faktiska inkomsterna. En sådan justering av de faktiska inkomsterna, vilket i sin tur ger minskat utrymme för skadeståndersättning, bör dock bara tillämpas om det finns särskilda skäl för det.²³

Emellertid måste själva beräkningsmetoden för förlusten i förfluten tid bli anorlunda för den egna företagaren, då särskilda överväganden måste göras beträffande rörelsens ekonomiska ställning, företagarens arbetsuppgift i rörelsen m.m. Utredningen av företagarens inkomstunderlag för förfluten tid blir oundvikligen av skönsmässig karaktär.²⁴ För egna företagare motsvaras compensationen under den förflutna tiden bl.a. av förlorad arbetsförtjänst, kostnader för anställande av vikarie samt försämrat resultat i rörelsen.²⁵

Till ledning för beräkningen har använts en metod för beräkning av företagarens inkomstunderlag där det s.k. ”verkliga resultatet” studeras. Det ”verkliga resultatet” kan enkelt sägas motsvara rörelsens rent ekonomiska resultat, innan detta påverkats

¹⁹ Prop 1975:12 s 104. Den s.k. ”brytpunkten” bör läggas så nära tidpunkten för den slutliga skadestandsprövningen som möjligt, eftersom det särskilt vid invalidiserande skador är viktigt att avvakta möjligheterna för den skadelidande att återanpassa sig i arbetslivet, genomgå rehabilitering o.s.v. (se Bengtsson & Strömbäck, Skadeståndslagen, En kommentar, s 154)

²⁰ Se Hellner Jan, En introduktion, s 83 f.

²¹ Se vidare Bengtsson & Strömbäck, Skadeståndslagen, En kommentar, s 155 f.

²² Se bl.a. Radetzki Marcus, Skadestandsberäkning vid sakskada, s 155 ff.

²³ SOU 1973:51 s 41

²⁴ Jfr prop 1975:12 s 22 och Bengtsson & Strömbäck, Skadeståndslagen, En kommentar, s 171

²⁵ Hellner Jan, En introduktion, s 84

av bokföringsmässiga åtgärder och egenavgifter. På detta vis bortser man i skaderegleringen från rörelsens skattemässiga resultat, och fokuserar istället på rörelsens egentliga och ”verkliga” resultat med avdrag för egenavgifter.²⁶ Företagaren skall sålunda ersättas för den minskning av ”verkligt resultat” som personskadan inneburit.

2.5 Ersättning för framtida inkomstförlust

Då en personskada leder till kvarstående besvär, med ekonomiska förluster som följd, utgår ersättning för ekonomisk invaliditet. Invaliditet anses inträda då hälsotillståndet bedöms vara stabilt och skadan ”varken blir bättre eller sämre”.²⁷ I början av invaliditetstiden är det oftast för tidigt att slutligt bestämma inkomstförlusten för framtiden, i regel beräknat fram till pensionsåldern (normalt till 65 års ålder).²⁸ Bedömningen av den framtida arbetsförmågan eller arbetsoförmågan måste först ses i ljuset av den skadelidandes möjligheter till rehabilitering, omskolning m.m., innan det går att göra antaganden om hur framtiden kan komma att ta sig ut för den skadelidande.²⁹

Som nämnts i avsnitten ovan skall beräkning av ersättning för förfluten tid enligt huvudregeln bedömas utifrån konkreta förhållanden. För egna företagare tillämpas dock ofta ett skönsmässigt underlag även för förfluten tid. Om invaliditet inträder måste ersättningen för framtiden i huvudsak beräknas utifrån en uppskattning av vilket inkomstbortfall skadan kommer att kunna medföra för den skadelidande, såväl när det gäller anställda som när den skadelidande är en egen företagare.³⁰

En uppskattning av framtida inkomstbortfall blir tillika en abstrakt och skönsmässig bedömning. Ändå skall det alltid göras en individuell ekonomisk invaliditetsbedömning i det enskilda fallet för att få fram det inkomstbortfall som skall ersättas i enlighet med 5 kap. 1 § 2 st. SkL:

”Ersättning för inkomstförlust motsvarar skillnaden mellan den inkomst som den skadelidande skulle ha kunnat uppbära, om han icke hade skadats, och den inkomst... som han kan beräknas komma att uppbära genom sådant arbete som motsvarar hans krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom med hänsyn till tidigare utbildning och verksamhet, omskolning eller annan liknande åtgärd samt ålder, bostättningsförhållanden och därmed jämförliga omständigheter.”

Den beräknade framtida inkomst den skadelidande skulle ha intjänat skadan förutan, inkomstunderlaget, blir som tidigare konstaterats basen för beräkningen av vilken ersättning som skall utgå. Inkomstunderlaget skall sedan jämföras med den inkomst som skadelidande rimligen kan tänkas komma att förtjäna i framtiden, med hänsyn tagen till omständigheterna som räknats upp i den just citerade bestämmelsen. Avseende egna företagare beräknas inkomstunderlaget eller inkomstbasen

²⁶ Se vidare Folksam, Personskadereglering, Egna Företagare, s 11 f.

²⁷ IFU, avsnitt 11.1, s 187

²⁸ Jfr t.ex. Schönning Ola, Svendenius Marie, Skadad i trafiken, s 62

²⁹ Se exempelvis Bengtsson & Strömbäck, s 153 f. och Schönning Ola, Svendenius Marie, Skadad i trafiken, s 61

³⁰ Se bl.a. SOU 1973:51 s 41 och Hellner Jan, En introduktion, s 85 f.

också för framtiden utifrån rörelsens ”verkliga resultat” med avdrag för egenavgifter.³¹

Bland de faktorer som beaktas vid uppskattningen av den framtida inkomst den skadelidande faktiskt kan erhålla trots invaliditeten, är möjligheten till rehabilitering en viktig omständighet. Då den skadelidande är en egen företagare kan det vid den skönmässiga uppskattningen göras jämförelser med utövare av samma yrke eller sysselsättning.³²

Om företagaren till följd av sin skada kan förväntas få kostnader eller göra förluster i framtiden för intrång i näringsverksamhet kan sådan ersättning också tänkas utgå för framtiden enligt 5 kap. 1 § 3 st. SkL. För den egna företagaren innebär det att utöver den ”rena” inkomstförlustersättning kan ersättning komma att utgå även för försämrad framtida inkomstutveckling i företaget, efter en prövning i det enskilda fallet.³³

2.6 Ersättning för intrång i näringsverksamhet

En viktig skillnad mellan ersättning till anställda och egna företagare är att företagare, men inte anställda, också kan kompenseras för intrång i näringsverksamhet enligt med bestämmelsen i 5 kap. 1 § 3 st. SkL. Bestämmelsen innebär att kan utgå även för bl.a. förluster vid realisation av rörelsetillgångar till underpris, kostnad för anställande av vikarie samt för försämrat resultat i rörelsen.³⁴ Med stöd av regeln om ersättning intrång i näringsverksamhet kan alltså företagaren erhålla ersättning för annat än vad han skulle ha tagit ut som arbetsförtjänst.³⁵

Kompensation för intrång i näringsverksamhet har i princip ansetts kunna utgå för det fall att företagaren bedriver verksamheten i enskild firma, enkelt bolag, handelsbolag eller kommanditbolag. Däremot är det oklart hur det förhåller sig när den skadelidande, såsom ägare eller delägare, är verksam i ett aktiebolag och formellt betraktas som anställd. Gränsdragningsproblematiken skall belysas här nedan under avsnitt 2.7.1.

Utöver kompensation för uteblivet inkomstuttag kan den egna företagaren, enligt vad som ovan sagts, erhålla ekonomisk kompensation även för annat än vad som motsvarar hans arbetsinsats i verksamheten.³⁶ Exemplet från SkL:s förarbeten är det om den skadade lantbrukaren som måste sälja sina kreatur i förtid och till underpris, varvid han åsamkas en kapitalförlust som skall ersättas såsom intrång i näringsverksamhet.³⁷ Att en kreatursbesättning säljs av i förtid medför vanligtvis inkomstbortfall för den egna företagaren, men kapitalförlusten som sådan faller inte under begreppet inkomstförlust. Istället tillämpas därför bestämmelsen om intrång i näringsverksamhet.

³¹ Den praktiska beräkningen av det ”verkliga resultatet” återkommer under avsnitt 3.6

³² Prop 1975:12 s 23

³³ Jfr Hellner & Johansson, Skadeståndsrätt, s 86

³⁴ Bengtsson & Strömbäck, Skadeståndslagen, En kommentar, s 171 f.

³⁵ Se t.ex. Hellner & Johansson, Skadeståndsrätt, s 384, Roos Carl Martin, Ersättningsrätt, s 146 och Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 31 ff. Jfr även prop 1972:5 s 580, vari anges att innebörden av ekonomiskt intrång i näringsverksamhet i princip skall tolkas likartat oavsett om primärskadan är en person- eller sakskada.

³⁶ Se exempelvis Hellner Jan, En introduktion, s 84 och Roos Carl Martin, Ersättningsrätt s 146

³⁷ Prop 1975:12 s 155 f.

Intrångsersättning kan också utgå i fall där t.ex. en butiksinnehavare blir skadad och rörelsen skyndsamt måste avvecklas för att rädda stora värden i affären (t.ex. på grund av känsliga varor på lager som förstörs på kort tid om de inte försäljs omgående).³⁸ Butiksinnehavaren har i detta fall åsamkats en kapitalförlust när affären och lagret måste säljas i förtid, eftersom den snabba försäljningen förmodligen betingar ett lägre pris än vid en ”normal” försäljning. I enlighet med differensmetoden skall sålunda det lägre priset vid butiksförsäljningen i nyssnämnt exempel ställas mot det försäljningen kunnat inbringa i normala fall. Om rörelsen avvecklas skall inkomstbortfallet alltså beräknas också med hänsyn till den bortfallande företagsvinsten och den inkomstförlust som uppkommer för framtiden.³⁹ Intrångsersättningen kan också avse förlust av goodwill (t.ex. förlorad kundkrets om verksamheten ligger nere), kostnader för att återknyta kontakter med kunder och leverantörer efter verksamhetsstopp på grund av skadan m.m.⁴⁰ Generellt gäller att intrånget, och övriga förluster, endast ersätts under förutsättning att adekvat kausalitet föreligger.⁴¹

För den egna företagaren kan också ersättning för kostnader för anställande av vikarie samt, som tidigare nämnts, försämring av resultat i rörelsen komma i fråga under intrångsbestämmelsen.⁴² Ramarna för ersättning för intrång är något svävande, då det finns få rättsfall där intrångsersättning prövats. Då det redan av lagtexten framgår att med inkomstförlust *likställs* intrång i näringsverksamhet, torde inte vara ovanligt att ersättning för intrång, oavsiktligt eller avsiktligt, utgår under rubriken ”inkomstförlust”. I rättspraxis finns endast några äldre fall där intrångsersättning utgått till egna företagare.

NJA 1934 B 984. En trafikskadad lantbrukare erhöll ersättning för kostnader för lejd extra arbetskraft under den tid han var helt eller delvis arbetsoförmögen på grund av skadan.

NJA 1937 A 347. En lantbrukare skadades i en trafikolycka och åsamkades sådana skador att han under tre års tid var arbetsoförmögen i varierande grad. Hans inkomstförlust beräknades utifrån en uppskattad årlig arbetsförtjänst.

NJA 1945 s. 197. En restaurangägare skadades vid en tågkollision, med en månads arbetsoförmåga i verksamheten som följd. Restaurangägaren yrkade på ersättning med 6 000 kr för minskad vinst i rörelsen under sjukdomstiden med hänvisning till att vinsten varit större föregående år vid motsvarande tidpunkt. Ägaren erhöll ersättning för minskad rörelsevinst med 1 000 kr.

De refererade rättsfallen visar att man redan enligt de gamla skadestandsreglerna godtog att ersättning kan utgå till företagare för intrång i näringsverksamhet. Eftersom nyare rättsfall saknas kan det dock vara intressant att notera att försäkringsbolagen idag väljer att tillämpa motsvarande ersättningsmodeller; ersättning utgår

³⁸ IFU, avsnitt 20.6.1.7, s 383

³⁹ Jfr Roos Carl Martin, Ersättningsrätt, s 151 och Bengtsson & Strömbäck, Skadeståndslagen, En kommentar, s 171

⁴⁰ Jfr NJA 1990 s. 585, refererat under avsnitt 2.7.1

⁴¹ Se vidare om adekvansläran under avsnitt 2.7.2

⁴² Se t.ex. Bengtsson & Strömbäck, Skadeståndslagen, En kommentar, s 159 och Roos Carl Martin, Ersättningsrätt, s 146. Här kan nämnas att undersökningar i Danmark visat att de vanligaste förlustposterna för självständiga företagare är just intäktsbortfall, vikarieutgifter och vinstnedgång i rörelsen (se Roos Carl Martin, Ersättningsrätt, s 146 f.)

enligt skaderegleringspraxis för bl.a. kostnader för vikarie och försämrat resultat i rörelsen under företagarens sjuktid.⁴³

2.6.1 Intrångsersättning för förfluten tid eller för framtiden

På samma sätt som när inkomstförlust beräknas gäller likväl för intrångsersättningen att compensationen kan hänföra sig till förluster i förfluten tid eller för framtiden. Även om intrångsersättning för förfluten tid kan vara nog så svår att bestämma, har förlusterna förmodligen ändå vid tidpunkten för skadeståndets bestämmande varit möjliga att överblicka på något sätt. Annat blir fallet när eventuella framtida kapitalförluster eller andra intrång skall bedömas. Varken SkL, dess motiv eller den juridiska litteraturen ger någon ledning om hur sådana framtida förluster bör behandlas.

Att framtida intrång väl kan aktualiseras är det nog ingen tvekan om. Exempelvis kan en lantbrukares skadebetingade arbetsförmåga göra att de inkomster från verksamheten som tidigare finansierat räntor och amorteringar för ladugården faller bort. Om lantbruket drivs vidare under sådana omständigheter kommer förlusten av rörelsevinst finnas också för framtiden.⁴⁴

Det har dock tidigare i skaderegleringssammanhang framförts att sådan kapitalförlust som uppstår när t.ex. lantbruksbyggnader inte kan användas för inkomstbringande näringsverksamhet i framtiden inte skall ersättas skadeståndsrättsligt.⁴⁵ Skälen för en sådan inställning kan tänkas vara att man från försäkringsanstaltens synvinkel anser att dessa förluster vore orimliga att ersätta för framtiden om verksamheten tidigare drevs med bidrag för produktionen eller att den skadelidande bör begränsa sina skadeverkningar och avveckla rörelsen om det inte går att hålla den lönsam för framtiden.⁴⁶ Det kan också argumenteras att den skadelidandes kapitalförlust för framtiden inte är skyddsvärd, då den som ger sig in i näringsverksamhet får stå risken för att en sådan här situation inträffar.⁴⁷

Det bör dock framhållas att kraven på skadebegränsning från den skadelidandes sida inte ställts särskilt högt i praxis, och det är tveksamt om det i enlighet med principen om full ersättning kan vara skäligt att ”framtvunga” en realisation eller ens en uthyrning av outnyttjad rörelsefastighet.⁴⁸

Under den akuta sjuktiden har man i försäkringspraxis valt att ersätta företagare för vikariekostnader (om rörelsen drivs vidare) alternativt för den minskning av täckningsbidrag skadan innebär (om rörelsen ligger helt eller delvis nere), beräknat utifrån rörelsens resultat före bokslutsdispositioner och egenavgifter med tillägg för fasta rörelsekostnader.⁴⁹ Mot bakgrund av vad som sagts här ovan, torde sådan ersättning vara att hänföra till posten intrång i näringsverksamhet.

⁴³ Se vidare om ersättningsmodellerna under avsnitt 4.

⁴⁴ Se Tullberg Mats, Intrång i näringsverksamhet, s 228

⁴⁵ Se vidare Tullberg Mats, Intrång i näringsverksamhet, s 228

⁴⁶ Om den s.k. skadebegränsningsplikten, se avsnitt 2.8.1

⁴⁷ Tullberg Mats, Intrång i näringsverksamhet, s 230 ff.

⁴⁸ Jrf avsnitt 2.8.1 och Tullberg Mats, Intrång i näringsverksamhet, s 229

⁴⁹ IFU, avsnitt 20.6.1.1, s 381 f. Täckningsbidrag motsvarar rörelsens omsättning minus rörliga kostnader, eller omvänt, rörelsens resultat efter finansiella intäkter och kostnader plus fasta kostnader. Ersättningsmodellen för förlust av täckningsbidrag behandlas under avsnitt 4.1.1.1.

Den s.k. täckningsbidragsmodellen innebär att den skadelidande under den akuta sjuktiden kan få ersättning för fasta kostnader såsom t.ex. räntor och hyreskostnader. Från försäkringsbolagens sida har det dock sagts att denna modell inte kan upprätthållas för all framtid, utan får vägas mot beslutet att medverka till att den skadelidande avvecklar rörelsen.⁵⁰ Som konstaterats ovan bör dock en sådan påtryckning om nedläggning tillämpas med stor försiktighet.⁵¹

Även om stor försiktighet tillämpas när nedläggning av rörelsen aktualiseras blir ändå ersättningsmodellen något av en ond cirkel för vissa skadelidanden. Om ersättning för intrång i näringsverksamhet inte utbetalas för framtida förluster, är det många skadelidanden som tvingas gå i konkurs då räntekostnaderna och hyreskostnaderna blir omöjliga att klara av utan full effektivitet i verksamheten. Förlusterna behöver heller inte bara avse rena kapitalförluster, utan företagaren kan få dras med vinstminskningar i rörelsen så länge han driver företaget vidare såsom skadad. För att undvika en nedläggning med stora efterföljande förluster, bör de framtida intrångsförlusterna vara ersättningsgilla utifrån principen om full ersättning, även om särskilda överväganden naturligtvis måste göras i det enskilda fallet.

Argumentationen får helt enkelt anpassas efter den näringsverksamhet som är aktuell; om den involverar stora fasta investeringar, är socialt och geografiskt bunden till en viss ort etc.⁵² Om omständigheterna i det enskilda fallet påkallar att den skadelidande skall gottgöras både för inkomstförlust och intrång i näringsverksamhet bör inget hindra att skadeståndsersättning utgår för båda posterna samtidigt.⁵³

2.6.2 Värdering av rörelseskada vid intrång i näringsverksamhet

När egna företagare drabbas av kapitalförluster eller andra intrång i rörelsen kan förlusterna i sig vara av helt skilda slag. I förarbetena ges exemplet att en kreatursbesättning måste slaktas i förtid.⁵⁴ Ett annat exempel kan vara en liten matvaruaffär där lagret snabbt måste säljas ut innan varorna förstörs om affärsinnehavaren blir helt arbetsoförmögen. När förlusterna avser rent konkreta varor eller lager värderas förlusterna lättast enligt differensmetoden, d.v.s. genom en jämförelse mellan förväntat och erhållet försäljningspris.

Om det istället är så att företagaren blir tvungen att lägga ner rörelsen, och t.ex. sälja sin rörelse med fastigheter och inventarier i förtid, eller om rörelsens fastigheter är osäljbara, har företagaren onekligen gjort en förlust som bör ersättas under posten intrång i näringsverksamhet. Ett vanligt scenario för lantbrukare är t.ex. att verksamheten saknar ett bra andrahandsvärde eller att verksamheten är så pass knuten till verksamhetsorten att marknaden är mycket begränsad. Å andra sidan kan verksamheten ha ett stort lager, en stor kundkrets och betinga ett högt värde vid en eventuell försäljning. Hur skall förlusten av hela företaget då värderas om nedläggningen är ett faktum?

⁵⁰ Se IFU, avsnitt 20.6.1.1, s 381 f.

⁵¹ Jfr prop 1975:12 s 151 och IFU, avsnitt 20.6.1.1, s 382

⁵² Se Tullberg Mats, Intrång i näringsverksamhet, s 230 f.

⁵³ Jfr Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 32 ff.

⁵⁴ Prop 1975:12 s 155 f.

Vid värderingen kan man använda sig av de metoder som tillämpas vid expropriation eller s.k. besittningsskydd vid uppsägning av lokalhyresavtal.⁵⁵ De metoder som används kallas substansvärdeметoden, likvidationsvärdeметoden och avkastningsvärdeметoden.⁵⁶

Substansvärdeметoden utgår ifrån rörelsens balansräkning, vari det görs justeringar med hänsyn till skillnaderna mellan de verkliga värdena och de bokförda värdena samt justeringar för skattebelastning och dylikt. Likvidationsvärdeметoden är en metod för att undersöka rörelsens värde när det belastats med kostnader för en nedläggning, d.v.s. i praktiken en substansvärdebedömningen men med beaktande av kostnader för att friställa personal, realisera lager o.s.v. Avkastningsvärdeметoden är slutligen ett sätt att beräkna värdet med hänsyn till företagets vinstkapacitet utifrån en enkel formel. I formeln är rörelsens värde summan av alla framtida årsvinster (minus likvidationskostnader) vid tänkt fortsatt ”evig” drift av rörelsen, omräknat till ett nuvärde. Då det är omöjligt att veta vad alla framtida årsvinster kan tänkas vara, utgår man ifrån tidigare årsresultat för ca 3-5 år tillbaka i tiden.⁵⁷

Samtliga värderingsmetoder nämnda ovan utgår ifrån en jämförelse mellan rörelsens och verksamhetens antagna utveckling om expropriation eller uppsägning inte skett, och den situation den skadelidande befinner sig i efter den skadegörande handlingen. Målsättningen skall enligt principen om full ersättning vara att hålla innehavaren av affärsverksamheten skadelös, d.v.s. i samma sits som om skadan inte inträffat.⁵⁸ De nämnda värderingsmetoderna har således samma målsättning som när en företagares intrång skall värderas skadeståndsrättsligt, varför metoderna kan vara till ledning när förlusten skall bestämmas.

2.7 Begränsning av kretsen av ersättningsberättigade

Alla kan inte ersättas för skador som de drabbats av till följd av en personskada. Det skulle ta sig orimliga proportioner om en obestämd krets runt den skadelidande, såsom t.ex. släkt, vänner, arbetsgivare eller kollegor, fick ersättning för ekonomisk följdskada som på något sätt härrör från den direkt skadelidandes personskada.⁵⁹

Av motiven till SkL framgår det att det har lämnats upp till domstolarna att begränsa kretsen av de ersättningsberättigade. Det har emellertid påpekats i förarbetena att det inte kan uteslutas att utvecklingen i praxis går mot en utvidgning av den ersättningsberättigade kretsen.⁶⁰

2.7.1 Tredjemansskada

⁵⁵ Victorin Anders, Kommersiell hyresrätt, s 75 ff.

⁵⁶ För den följande diskussionen, se Victorin Anders, Kommersiell hyresrätt, s 77 ff.

⁵⁷ Utförligare förklaring av avkastningsvärdeметoden återfinns i Victorin, Anders, Kommersiell hyresrätt, s 78 ff.

⁵⁸ Jfr Victorin Anders, Kommersiell hyresrätt, s 75 f.

⁵⁹ I litteraturen talas det ibland om ett s.k. dammlucks- eller flodvågsargument, vilket syftar på behovet av att kunna begränsa kretsen av ersättningsberättigade. Se exempelvis Andersson Håkan, Trepartsrelationer, s 325 och Andersson Håkan, Skyddsändamål och adekvans, s 561 ff.

⁶⁰ Prop 1972:5, s 581 f.

Som en skadeståndsrättslig huvudprincip gäller att skadestånd tillerkänns endast den som omedelbart och direkt drabbats av skadan.⁶¹ Även andra än den direkt skadelidande kan åsamkas förluster till följd av den primära personskadan, t.ex. då den skadelidandes arbetsgivare drabbas av inkomstförluster under den anställdes sjukdomstid. Arbetsgivaren har då lidit en indirekt förlust eller en s.k. allmän förmögenhetsskada till följd av annans personskada. En sådan förlust som härrör sig från någon annans personskada kallas med andra ord tredjemansskada.⁶² Att det som huvudregel endast är den direkt skadelidande som tillerkänns skadestånd innebär att tredje man saknar självständig rätt till krav på skadeståndersättning.⁶³

Tredjemansskadorna kan delas in i två kategorier.⁶⁴ I den första kategorin har tredje mans förlust inverkat negativt på den direkt skadelidandes förmögenhetsställning, vilket medför att den direkt skadelidandes skadeståndskrav också kommer att motsvara tredje mans förlust. Den andra kategorin aktualiseras när tredje man själv framställer krav på skadeståndersättning.

I det första fallet kan undantag från principen om icke ersättningsgilla tredjemansskador möjligen vara motiverat om t.ex. den direkt skadelidande kan identifieras med tredje man och på detta sätt bli den som bär tredje mannens förlust.⁶⁵ Frågan har även prövats i rättspraxis, vilket vi får anledning att återkomma till här nedan.

I den andra kategorin kan någon allmängiltig princip inte urskiljas när det är fråga om en tredje man som åberopar en självständig rätt till ersättning för de skador han drabbats av till följd av annans personskada. I rättsfall som rört tredje mans eventuella rätt till ersättning för följdskador av annans sakskada, har skadestånd i undantagsfall tillerkänts denne tredje man när han haft ett ”konkret och närliggande intresse” knutet till den skadade egendomen.⁶⁶

Tredjemansskadeproblematiken kan aktualiseras vid alla personskador. Vem som är att betrakta som tredje man i förhållande till den direkt skadelidande får avgöras bl.a. mot bakgrund av vilken företagsform som är vid handen.

Aktiebolag

Om den skadelidande företagaren driver sin rörelse som aktiebolag, antingen som ägare eller delägare, betraktas han som formellt anställd i bolaget.⁶⁷ Aktiebolaget är en juridisk person och bolaget ansvarar för att betala lön samt arbetsgivaravgifter för sina anställda; sålunda även för eventuella ägare. Om t.ex. en anställd skadas och arbetsgivaren får vidkännas förluster eller kostnader under den anställdes sjukdomstid, kan arbetsgivaren inte kompenseras för denna förlust av arbetskraft då den uppkomna förlusten enligt huvudregeln är att betraktas som en indirekt skada, tillika en icke ersättningsgill tredjemansskada.⁶⁸

⁶¹ Se t.ex. Karlgren Hjalmar, Skadeståndsrätt, s 225 ff., Andersson Håkan, Skyddsändamål och adekvans, s 561 f. och Hellner, SvJT 1969 s 332

⁶² Se exempelvis Hellner Jan, SvJT 1969 s 333 och Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 55 ff.

⁶³ Se bl.a. Hellner Jan, SvJT 1969 s 333 och Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 56

⁶⁴ I den följande diskussionen se Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 57

⁶⁵ Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 58 f.

⁶⁶ Se vidare Hellner & Johansson, Skadeståndsrätt, s 368 ff.

⁶⁷ Bengtsson & Strömbäck, Skadeståndslagen, En kommentar, s 158, IFU, avsnitt 20.5, s 378 ff. och Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 21

⁶⁸ Prop. 1972:5 s 22

När företagaren istället bedrivit verksamheten som enskild firma, enkelt bolag eller som handelsbolag/kommanditbolag kan man tala om en ekonomisk identifikation mellan ägaren och rörelsen.⁶⁹ I de uppräknade företagsformerna betraktas inte företagaren som formellt anställd i bolaget, och tredjemansproblematiken aktualiseras inte på samma sätt som vid aktiebolagsformen där bolaget betraktas som en separat juridisk person och ägaren ses som en anställd.

Skillnader mellan aktiebolaget å ena sidan och de övriga företagsformerna nämnda ovan å andra sidan, är bl.a. att aktiebolaget betalar sociala avgifter för den anställde företagaren. I t.ex. enskild firma och handelsbolag är det företagaren själv som betalar de sociala avgifterna, s.k. egenavgifter, vilket som tidigare nämnts kommer att beaktas vid beräkningen av inkomstunderlaget för en skadad företagare genom det ”verkliga resultatet”.⁷⁰ En stor skillnad mellan aktiebolaget som företagsform i förhållande till andra företagsformer är att den företagare som driver rörelse i ett aktiebolag inte svarar för bolagets skulder med sin egen förmögenhet. Detta är däremot fallet för den som verkar i en enskild firma, enkelt bolag eller handelsbolag.⁷¹

Även skatterättsligt finns olikheter mellan aktiebolaget och övriga företagsformer då eventuell vinst i ett aktiebolag i princip dubbelbeskattas; först hos bolaget och därefter hos delägarna själva.⁷² Därtill skall noteras att företagaren såsom formellt anställd i ett aktiebolag beskattas för inkomst av tjänst. I de övriga företagsformerna beskattas företagen för inkomst av näringsverksamhet.⁷³

Handelsbolag

För det fall en anställd i ett handelsbolag (dock *ej delägare*) skadas och därmed åsamkar bolaget förluster och kostnader, gäller vad som ovan sagt om icke ersättningsgilla skador i aktiebolaget på grund av skadade anställda.

Skulle det istället vara en delägare i handelsbolaget som åsamkats en personskada är situationen något annorlunda.⁷⁴ I handelsbolaget blir förhållandet det att de förluster som uppkommer till följd av delägarrens skada direkt drabbar honom själv, inte handelsbolaget. Någon tredjemansskada kan då heller inte anses föreligga eftersom handelsbolagets förluster alltid direkt träffar delägaren själv.

Handelsbolaget är vidare civilrättsligt att betrakta som en juridisk person är det delägaren som är ”skattesubjekt”, varför delägaren tar upp bolagets inkomster som sina egna. Handelsbolaget självt inkomstbeskattas inte.

I handelsbolag kan dock tredjemansskador föreligga då en företagare som skadas driver ett handelsbolag tillsammans med en företagspartner, och partnern drabbas av ekonomiska förluster eller kostnader till följd av den andres personskada. Företagspartnern kanske inte kan driva bolaget vidare ensam för att arbetet kräver bådas arbetsinsatser, men partnerns inkomstbortfall ersätts inte då den enligt huvudprincipen är att betrakta som en icke ersättningsgill tredjemansskada.⁷⁵

⁶⁹ Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 13 ff.

⁷⁰ IFU, avsnitt 20.4.1.4, s 377 och avsnitt 20.6.1.1, s 381 f.

⁷¹ Lundén Björn, Aktiebolag, s 16

⁷² Lundén Björn, Aktiebolag, s 14 f. och s 269

⁷³ Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 23 f.

⁷⁴ Jfr Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 22

⁷⁵ Se IFU, avsnitt 20.5.2, s 380

Enkla bolag

Företagsformen enkelt bolag förekommer oftast inom jordbruket. Här händer det inte sällan att en tredjemanssituation uppstår då båda makarna varit förvärvsarbetande i den egna rörelsen och en av makarna sedan skadas.⁷⁶ Som exempel kan en butiksinnehavare som drabbats av en svår personskada bli tvungen att sälja butiken och avveckla sin ägda rörelse på grund av skadan. Butiksinnehavarens hustru, som tidigare arbetat i rörelsen, förlorar därigenom sitt arbete och sin inkomstkälla. Hustruns inkomstförlust ersätts dock inte enligt de skadeståndsrättsliga principerna då hennes förlust av arbetsförtjänst ses som en indirekt följdskada till makens personskada och utgör tillika en tredjemansskada. Om hustrun inte kan skaffa sig ett nytt arbete kan förlusten av tidigare arbete förorsaka betydande långvariga inkomstförluster, vilka dock inte ersätts skadeståndsrättsligt.⁷⁷

Intrång i näringsverksamhet

I förarbetena till SkL saknas uttalanden om hur gränsen skall dras mellan ersättning för intrång i näringsverksamhet och icke ersättningsbara tredjemansskador. Avgörande torde vara vem intrånget drabbar, d.v.s. den skadade själv eller annan.⁷⁸ Det är enligt huvudregeln bara den direkt skadelidandes intrång som ersätts.⁷⁹

Möjligtvis måste gränsdragningen göras med ledning av i vilken företagsform rörelsen bedrivs i. I så fall skulle intrång i näringsverksamhet endast kunna bli aktuellt i rörelser som bedrivs såsom enskild firma, enkelt bolag eller handelsbolag/kommanditbolag. Intrång i näringsverksamhet som drabbar företagare i enskild firma, enkelt bolag eller handelsbolag träffar den skadelidande direkt, men detta anses däremot inte bli fallet då företagaren bedriver rörelse i form av aktiebolag.⁸⁰ Där blir det aktiebolaget som lider förlusten, emedan varken bolaget (såsom tredje man) eller företagaren (såsom formellt anställd) enligt huvudregeln har någon rätt till kompensation för intrånget.

Tolkningen av vad som är en ersättningsgill ekonomisk följdskada kontra en icke ersättningsgill tredjemansskada i fråga om en skadelidande företagare som driver ett aktiebolag och själv arbetar däri, har komplicerats ytterligare av utfall i rättspraxis under 1970-talet; de s.k. tandläkarfallet och optikerfallet. I NJA 1990 s. 585 godtog dock tingsrätten och hovrätten en aktiebolagsägares yrkande om ersättning för ekonomisk skada motsvarande intrång i näringsverksamhet, som per definition drabbat aktiebolaget. Rättsfallen skall refereras här nedan.

Rättspraxis

Enligt gällande rätt är det i princip endast förluster och kostnader vilka direkt drabbat den skadelidande som ersätts. Vissa undantag har dock medgivits i praxis där det framgått att skadelidande haft en stark ekonomisk intressegemenskap med tredje man eller då skadelidande på grund av åtaganden eller eljest haft att bestrida kostnaderna som drabbat tredje man.⁸¹

⁷⁶ Se närmare Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 23 f.

⁷⁷ Jfr IFU, avsnitt 20.5.3, s 380

⁷⁸ För vidare diskussion, se IFU, avsnitt 20.5, s 378 ff.

⁷⁹ Se Bengtsson & Strömbäck, Skadeståndslagen, En kommentar, s 158

⁸⁰ A a, s 160

⁸¹ Se t.ex. NJA 1966 s. 210, där en elektrisk kraftledning skadades genom vårdslös trädfällning, med följden att tre bolag åsamkades förluster på grund av driftsstörningar. Bolagen tillerkändes ersättning då de enligt domstolen hade "konkreta och närliggande intressen knutna till kraftledningen". Se vidare Hellner & Johansson,

I rättspraxis har tredjemansproblematiken avseende egna företagare endast sparsamt prövats. Ofta refereras till de två rättsfallen kallade tandläkarfallet och optikerfallet. Gemensamt för de båda fallen är att domstolsprövningarna avsåg att utvärdera om den skadelidande företagaren kunde erhålla kompensation för förmögenhets-skada som uppstått hos tredje man, d.v.s. i aktiebolaget där företagaren varit verksam; en förlust som samtidigt påverkat företagarens förmögenhetsställning negativt. Frågan var sålunda huruvida en företagare som drabbats av en personskada med arbetsförmåga som följd, kan få ersättning för den ekonomiska förlust som hans arbetsförmåga orsakat i ett av honom närstående bolag.⁸²

Såväl tandläkarfallet som optikerfallet avser två företagare vilka bedrev rörelser i aktiebolagsform. Här skall återigen noteras att ett aktiebolag är en juridisk person, innebärande att företagare, såsom ägare eller delägare i bolaget, formellt utgör anställda när de utför arbete i den egna rörelsen.

Betraktad som tredje man har aktiebolaget, som formell arbetsgivare, enligt huvudprincipen ingen självständig rätt att föra en skadeståndstalan för det fall en skadad anställd innebär förlust av arbetskraft och intäkter i verksamheten.⁸³ Vid beräkningen av inkomstförlust för en anställd gäller såsom huvudprincip att utgångspunkten är löneintyg, anställningsförmåner etc. Särskilt komplicerat blir det då när den skadelidande som anställd i sitt egna aktiebolag kanske inte tagit ut någon egentlig lön, utan istället tillgodogjort sig bolagets vinst.⁸⁴

I fallen med tandläkaren och optikern hade domstolen att pröva om det kunde vara så att det förelåg en nära samhörighet eller viss nära relation mellan den direkt skadelidande och tredje man. Ett sådant nära samband skulle kunna betinga att den företagaren (den primärt skadelidande) kunde erhålla ersättning för den förlust som drabbat bolaget (tredje man); förutsatt att förlusten samtidigt haft en negativ inverkan på företagarens förmögenhetsställning. Genom en sådan ”identifikation” med bolaget skulle företagaren (d.v.s. den som lidit den faktiska fysiska personskadan) också erhålla kompensation för förlusten som motsvaras av bolagets förlust (orsakad av den primärt skadelidandes personskada).⁸⁵

Tandläkarfallet NJA 1975 s 275

En tandläkare, F, skadades vid en trafikolycka och ådrog sig därvid bl.a. en hjärnskakning. På grund av skadan kunde F inte arbeta under ca en månads tid i det aktiebolag han var anställd i. Aktiebolaget ägdes av F:s fru, och F var också den ende anställda tandläkaren i bolaget. Enligt F:s anställningsavtal var F berättigad att erhålla bolagets årliga rörelseöverskott i arvode för sina tjänster. Bolagets inkomster utgjordes i huvudsak av patientarvoden, och F:s arbetsförmåga medförde att dessa inkomster uteblev. F yrkade och tillerkändes skadestånd för sin förlorade arbetsförtjänst i form av de uteblivna patientarvodena.

HD uttalade att p.g.a. utformningen av F:s anställningsavtal innebar bortfallet av patientarvoden inte en förlust för bolaget eller någon minskning av bolagets vinst. Förlusten av patientarvoden hade istället lett till en direkt minskning av F:s inkomster från bolaget med ett belopp motsvarande de uteblivna arvoden. Detta gällde oavsett om F:s arbetsinkomster betecknats som lön, tantiem eller liknande.

Skadeståndsrätt, s 368 ff.

⁸² Andersson Håkan, Trepartsrelationer, s 103 ff.

⁸³ IFU, avsnitt 20.5, s 378 ff.

⁸⁴ Se t.ex. Tullberg Mats, Intrång i näringsverksamhet, 228 f.

⁸⁵ Andersson Håkan, Trepartsrelationer, s 103

Fråga i målet var således om tandläkaren F direkt drabbats av förluster till följd av personskadan eller om det var aktiebolaget som drabbats av en icke ersättningsbar tredjemansskada. Här medförde F:s personskada en faktisk förlust av patientarvoden i aktiebolaget. HD fann samtidigt att förlusterna inte medförde någon försämring av bolagets ekonomiska ställning, eftersom resultatet till följd av F:s anställningsavtal alltid skulle ha stannat på nära noll ändå; F var ju berättigad till hela rörelseöverskottet varje år enligt avtalet. Bortfallet av patientarvoden påverkade därför endast F:s inkomstförhållande, och HD ansåg att det var F som led den direkta skadan.

Speciellt för tandläkarfallet är också att tandläkarens arvode reglerades i ett anställningsavtal. Det får nog dock sägas vara ovanligt att den egna företagaren tecknar ett muntligt eller skriftligt avtal med sig själv om lön, förmåner o.d. om han agerar som ensam verksam i ett av honom helägt aktiebolag.⁸⁶ Att tandläkaren hade ett formellt anställningsavtal kan antagligen förklaras med att aktiebolaget inte ägdes av honom utan av hans hustru. Konstruktionen med formellt anställningsavtal gav dock att tandläkaren kunde identifieras med bolaget och samtidigt inträda som bärare av den inkomstförlust som primärt drabbat aktiebolaget (såsom tredje man).⁸⁷

Till skillnad från tandläkarfallet avser optikerfallet istället situationen där företagaren, den skadelidande, själv ägde aktiebolaget som han bedrev verksamhet i.

Optikerfallet NJA 1975 s 533

Optikern J skadade sig vid en halkolycka med arbetsförmåga under en period om drygt tre månader som följd. J var ensam verksam i det av honom helägda aktiebolaget. Bolaget anställde en vikarie under J:s sjukskrivningstid för att på så sätt upprätthålla driften av rörelsen. Vikariekostnaderna kom att belasta bolaget med en merkostnad om 13 485 kr (efter avräkning av de lönekostnader bolaget skulle ha haft för J om han tjänstgjort under samma period). J menade att merkostnaderna för vikarien minskat bolagets värde, vilket i sin tur lett till en förmögenhetsminskning för J själv då bolaget utgjorde en förmögenhetstillgång hos honom. J:s yrkande om skadestånd för förmögenhetsminskningen ogillades.

Av tingsrättens motivering framgår att kostnaderna för vikarie ostridigt belastat bolaget, men att J inte förmått visa att han på grund av åtagande eller eljest haft att bestrida dessa kostnader. J hade därför inte någon självständig rätt till skadestånd. Bolaget hade som arbetsgivare inte rätt att föra skadeståndstalan för den anställde J:s skada, och var heller inte part i målet. Enligt tingsrätten får bolaget anses vara ett särskilt rättssubjekt oavsett ägarförhållandena, varför något skadestånd inte heller kunde utgå till aktiebolaget. HovR och HD fastställde tingsrättens dom.

I det sistnämnda fallet fann domstolen således att någon identifikation i ekonomiskt hänseende inte förelåg mellan optikern och aktiebolaget. Vikariekostnaderna ansågs belasta enbart bolaget ekonomiskt och var sålunda en icke ersättningsgill tredjemansskada. Optikern åsamkades indirekt en förmögenhetsminskning till följd av sin skada som inte ersattes. Tingsrätten anförde därtill att optikern heller inte lyckats visa att han på grund av ”åtaganden eller eljest” haft att bestrida kostnaderna för anlåtande av en vikare.

I den juridiska doktrinen har flitigt diskuterats betydelsen av ovan refererade rättsfall. Håkan Andersson har bl.a. uttalat att en person som äger ett bolag där han

⁸⁶ Se bl.a. Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 21

⁸⁷ Se t.ex. Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 59 f.

själv är ensam verksam för intäkternas förvärvande (som optikern) bör identifieras med tredje man och kunna kräva ersättning för vinstminskningen.⁸⁸

I tandläkarfallet godtogs kravet på ersättning då tandläkarens anställningsavtal berättigade honom till bolagets nettovinst. I optikerfallet ogillade dock domstolen yrkandet på ersättning som endast baserat sig på äganderätten. Aktiebolaget utgör visserligen en självständig enhet, men bolaget är samtidigt en del av den skadelidandes förmögenhet och det är ju den skadelidandes förmögenhet som åsamkas skada.⁸⁹

Den skadelidande företagaren har på grund av ägandet ett med aktiebolaget identiskt ekonomiskt intresse, och i fåmansaktiebolag har företagaren också ett närmast totalt inflytande över aktiebolagets ekonomiska intressen. I dessa fall står företagaren dessutom initialskadan närmare än bolaget. Att ersättning bör utgå även i ett fall liknande optikerns kan också motiveras med att en uppdelning på rättssubjekt inom samma ekonomiska enhet endast görs av t.ex. administrativa eller tekniska skäl.⁹⁰

Intressant att notera är också att något yrkande om ersättning för intrång i näringsverksamhet inte förefaller ha framställts i varken tandläkar- och optikerfallen. I litteraturen har Håkan Andersson uttalat att optikern heller inte skulle ha haft framgång med ett yrkande om ersättning för intrång i näringsverksamhet enligt 5 kap. 1 § 3 st. SkL.⁹¹ Andersson menar att ersättningsposten för intrång visserligen är avsedd för egna företagares kapitalförluster som inte definieras som en ren inkomstförlust, men att en förutsättning för intrångsersättning är att kapitalförlusten drabbat företagaren direkt och inte ett av honom ägt aktiebolag. Slutsatsen blir enligt Andersson att ersättning för intrång i näringsverksamhet bara kan yrkas av egna företagare som driver rörelse i annan form än aktiebolag.⁹²

Som konstaterades ovan under avsnitt 2.6 är det dock en allmän uppfattning i den juridiska doktrinen att kostnader för vikarier, förlust av rörelseresultat etc. är att hänföra till posten intrång i näringsverksamhet, inte till inkomstförlustposten. Ett sådant resonemang skulle då betyda att tandläkaren, men inte optikern, de facto erhållit ersättning för posten intrång i näringsverksamhet.

Det är dock tveksamt vilka slutsatser som kan dras av de två fallen ovan, eftersom prövningarna dels ligger långt tillbaka i tiden och dels rör väldigt specifika omständigheter utifrån hur rörelserna var uppbyggda. Emellertid kan sägas att domstolarna tydligen gjort en åtskillnad mellan sådan direkt skada som drabbat den skadade företagaren i form av t.ex. utebliven arbetsinkomst, och sådana indirekta skador som kan drabba aktiebolaget (t.ex. merkostnader för anlitan av vikarier) som utlösts av företagarens personskada.⁹³ Vari skillnaden egentligen ligger mellan dessa två former är inte helt lätt att urskilja. Både utebliven arbetsinkomst och merkostnad för vikarie ger ju onekligen att resultatet i bolaget blir sämre!

⁸⁸ Jfr Andersson Håkan, Skyddsändamål och adekvans, s 565 och Andersson Håkan, Trepartsrelationer, s 110 ff.

⁸⁹ För följande diskussion, se Andersson Håkan, Trepartsrelationer, s 119 f.

⁹⁰ Kleineman Jan, Ren förmögenhetsskada, s 191 f.

⁹¹ Se närmare Andersson Håkan, Trepartsrelationer, s 110

⁹² Andersson Håkan, Trepartsrelationer, s 110. Se också Radetzki Marcus, s 60, där Radetzki påpekat att optikerns arbetsförmåga visserligen också medförde att hans aktier i bolaget förlorat i värde, men att denna förlust inte är en ersättningsgill följd av personskada, varför skadestånd inte heller på denna grund hade kunnat utgå i optikerns fall.

⁹³ Se t.ex. Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 20 f.

Anställningsavtalet som fanns i tandläkarens fall, men inte i optikerns, tycks ha haft en avgörande betydelse för utgången. Även om det får anses mycket ovanligt att en ensam aktiebolagsägare har ett formellt anställningsavtal, tycks det dock som om domstolen i ett fall godtagit ett yrkande om ersättning för inkomstförlust i aktiebolag baserat på ett muntligt anställningsavtal som ägaren haft med sig själv.

Det aktuella fallet, NJA 1990 s. 585, berörde egentligen frågan om en otillbörlig inkassoåtgärd. Både tingsrätten och hovrätten tillerkände aktiebolagsägaren skadeståndsansättning för inkomstbortfall (omsättningen i företaget hade sjunkit p.g.a. hans sjukskrivning), räntekostnader och arbete till följd av psykisk skada, orsakad av en oriktig konkursansökan. Aktieägaren hade åberopat att han haft ett muntligt avtal om att ta ut hela bolagets vinst som lön. Skadevållaren hävdade att den ekonomiska skadan var en tredjemansskada och att aktiebolagsägaren endast drabbats indirekt. Den direkt skadelidande var enligt skadevållaren aktiebolaget, och aktiebolaget skulle ses som tredje man i förhållande till ägaren, oaktat att ägaren innehade samtliga aktier i bolaget. HD meddelade bara prövningstillstånd i den del som avsåg inkassoåtgärden, varmed domstolen tydligen fann att frågan om tredjemansskada saknade prejudikatvärde.⁹⁴

Tyvärn klargör inte det nyss refererade rättsfallet hur det förhåller sig med ersättning för ekonomisk skada till aktiebolagsägare/delägare, annat än att tingsrätt och hovrätt godtog yrkandet om skadeståndsansättning i just detta specifika fall. Det kan emellertid noteras att det enligt tysk rätt skall utgå ersättning till företagare för förlust som uppstått i hans bolag, även för det fall rörelsen bedrivs i aktiebolagsform.⁹⁵

2.7.2 Adekvansläran

För att skadeståndsskyldighet skall inträda krävs att det mellan handlingen och skadan föreligger ett bestämt orsakssamband; den skadegörande handlingen (eller underlåtenheten att handla) skall ha orsakat, varit kausalt till skadan, och på ett adekvat sätt orsakat densamma.⁹⁶ Någon ledning till hur bedömningen av orsakssambandet skall företas finns inte att finna i SkL. Med den s.k. adekvata kausaliteten skall enligt förarbetena förstås att den inträffade skadan, för en person med kännedom om alla föreliggande omständigheter, skall ha framstått som en ”beräknelig och i viss mån typisk följd” av den skadegörande handlingen.⁹⁷

I den juridiska doktrinen argumenterats vidare för att vållandet måste anses ha varit en nödvändig och tillräcklig betingelse för skadan för att handlingen skall ses vara orsaken till skadan. Här ställs således ett krav på kausalitet varmed avses att om handlingen inte skett, hade heller inte någon skada inträffat.⁹⁸ Handlandet måste också ha varit en adekvat orsak till skadan, eller med andra ord legat i farans riktning i relation till vållandet.⁹⁹ Brister kausaliteten eller adekvansen utgår heller ingen ersättning.

⁹⁴ För vidare kommentarer till NJA 1990 s. 585, se Henning Ronny, SvJT 1991 s 814 ff.

⁹⁵ Henning Ronny, SvJT 1991 s 815

⁹⁶ Se exempelvis prop 1975:12 s 19 och Karlgren Hjalmar, Skadeståndsrätt, s 37 ff.

⁹⁷ Prop 1975:12 s 19

⁹⁸ Se t.ex. Karlgren Hjalmar, Skadeståndsrätt, s 37 f. och Hellner Jan, En introduktion, s 63

⁹⁹ Hellner Jan, En introduktion, s 65

Krav på adekvat kausalitet aktualiseras alltid vid bedömningen av rätt till kompensation för inkomstförlust och intrång i näringsverksamhet, då det endast är de ekonomiska skadeföljderna som tar sitt ursprung just från den skadevällande handlingen som ersätts.¹⁰⁰

Adekvansbedömningen blir också aktuell såsom en begränsning av den ersättningsberättigade kretsen avseende de ekonomiska skadeföljderna vid en personskada. Den adekvata kausaliteten torde då saknas för en tredje mans skada, som även för en med omständigheterna väl insatt person, framstår som svårberäknliga. Dock har bl.a. Hellner ifrågasatt om en sådan inställning till tredje mans rätt ur adekvanssynpunkt kan vara rimlig, då det enligt honom är tveksamt om det är mindre svårt att förutse de förluster som drabbat den omedelbart skadelidande.¹⁰¹

Om adekvansresonemanget vid tredjemansskada ändå godtas kan bristande adekvat kausalitet tänkas föreligga bl.a. i de situationer då ett aktiebolag åsamkats förluster och kostnader till följd av den anställde företagarens personskada, men inte kan få dessa ersatta då förlusterna utgör icke ersättningssgilla tredjemansskador; låt vara att aktiebolaget till följd av dessa förluster mycket väl kan hamna i allvarliga ekonomiska svårigheter.¹⁰² Om företagaren sjukskrivs för en längre tid och han råkar vara ensam verksam i rörelsen eller ingen ersättare för honom finns att anställa, kan situationen bli den att bolaget måste avvecklas. Företagaren, på grund av sin egen sjukskrivning, kommer då inte att ha någon arbetsgivare kvar då han väl kan återvända i arbete. Frågan är härmed om det föreligger adekvat kausalitet mellan företagarens personskada och den situation han försatts i till följd av skadan.

För det fall adekvat kausalitet skulle anses föreligga mellan förhållandet att aktiebolaget avvecklats och faktumet att företagaren numera saknar arbetsgivare, skall skadeståndsansvar även inträda för denna nya situation.¹⁰³ I vart fall under viss tid när företagaren inte längre har tillgång till sitt tidigare arbete. Den skadelidande företagaren är skyldig att medverka till att utnyttja sin arbetsförmåga i annat arbete i enlighet med den s.k. skadebegränsningsplikten¹⁰⁴, men det kan bli mycket kostsam period om inte annan sysselsättning kan ordnas med detsamma när företagaren står utan arbete.

Beträffande begränsning av den skadeståndsberättigade kretsen kompletteras adekvansbedömningen av den s.k. normskyddsläran. Mycket förenklat innebär normskyddsläran att skadeståndsansvarets gränser skall bestämmas utifrån en rättspolitisk värdering av olika omständigheter.¹⁰⁵

2.7.3 Normskyddsläran

Normskyddsläran såsom skadeståndsrättslig grundsats innebär att ersättningsansvar bara inträder om skadan har drabbat ett intresse som skyddas av lagfästa eller oskrivna normer, vars åsidosättande ger grund för skadeståndsansvar.¹⁰⁶ Vid

¹⁰⁰ Jfr prop 1975:12 s 152

¹⁰¹ Jfr Hellner Jan, SvJT 1969 s 335. Hellners bedömning delas också av Håkan Andersson, se den sistnämndes Skyddsändamål och adekvans, s 561 f.

¹⁰² För den följande diskussionen, se Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 21 ff.

¹⁰³ Se vidare Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 21 f.

¹⁰⁴ Skadebegränsningsplikten behandlas närmare under avsnitt 2.8.1

¹⁰⁵ Se exempelvis SOU 1995:33, s 383 f.

¹⁰⁶ Prop. 1972:5, s 159 f.

tillämpning av grundsatsen talar man ibland också om ”skyddat intresse”.¹⁰⁷ I motiven till SkL har det lämnats till domstolarna att i förevarande fall begränsa kretsen av ersättningsberättigade utifrån grundsatsen att endast ”skyddade intressen” bör gottgöras skadeståndsrättsligt.¹⁰⁸

Som ledning till vad som kan betraktas som skyddsvärt och icke skyddsvärt intresse finner man i litteraturen exemplet om en affärsman som på grund av försenad leverans är berättigad till skadestånd av säljaren. Affärsmannen företar en resa på grund av kontraktsbrottet men råkar skada sig under resan. Då syftet med den köprättsliga skadeståndsbestämmelsen inte är att skydda affärsmän från personskaderisker vid resor, skall säljaren inte tvingas ersätta personskadan.¹⁰⁹ Exemplet gällde en köprättslig reglering, men motsvarande tankegång skulle kunna tänkas i det fall då en arbetsgivare drabbas av förluster till följd av den anställdes arbetsförmåga på grund av en personskada. Det kan här göras gällande att syftet med skadestånd för personskada är att den omedelbart skadelidande skall få ersättning, men inte att arbetsgivare skall skyddas mot förluster på grund av skadade anställda.¹¹⁰

Vilka intressen en skadeståndsrättslig handlingsnorm avser att skydda är däremot svårt att fastställa. Tidigare i framställningen diskuterades den egna företagarens skyddsvärde i förhållande till handlingsnormen i 5 kap. 1 § 3 st. 1 men. SkL om intrång i näringsverksamhet; frågan var huruvida nyssnämnda bestämmelsen avser att skydda den egna företagaren även för framtida kapitalförluster.¹¹¹ Om företagaren inte kan ses ha ett ”skyddat intresse” får han således själv svara för förlusterna.

Även om normskyddsläran eller principen om skyddat intresse är svårtillämplig i det enskilda fallet kan det emellertid vara motiverat att ställa frågan om skadeståndsbestämmelsen bör ge skydd vid skadan i det förevarande fallet, såsom ett komplement vid adekvansbedömningen.¹¹²

2.8 Andra begränsningsläror

2.8.1 Skadebegränsningsplikten

Om den skadelidande visat arbetsvilja under tiden mellan den akuta sjuktiden och prövningstillfället kan det enligt motiven till SkL tänkas att den faktiska förlusten justeras till ett högre belopp, varvid den ersättningsgilla förlusten minskar i motsvarande mån.¹¹³ Den skadelidande kanske har tackat nej till ett erbjudande om lämpligt arbete som han skulle ha kunnat utföra även som skadad. Om det är fråga om en övergående nedsättning i arbetsförmåga bör dock inte krävas att den skadelidande övergår till annan sysselsättning än den ordinarie.¹¹⁴

¹⁰⁷ Jfr prop 1972:5, s 160 f.

¹⁰⁸ Prop 1972:5, s 328 ff.

¹⁰⁹ Jfr Hellner Jan, SvJT 1969 s 336

¹¹⁰ Jfr Hellner Jan, SvJT 1969 s 336

¹¹¹ Se vidare avsnitt 2.6.1

¹¹² Hellner Jan, SvJT 1969 s 336

¹¹³ Se prop 1975:12 s 151

¹¹⁴ Prop 1975:12 s 151

Är arbetsoförmågan av bestående karaktär och frågan aktualiseras om den skadelidande måste gå över till annat arbete än det han hade innan skadan, skall det utrönas vad som rimligen kan begäras av honom.¹¹⁵ Hänsyn bör tas till den skadelidandes framtida förvärvsmöjligheter inom den bransch han tidigare verkat i, den skadelidandes ålder och familjesituation etc., vilket även framgår av bestämmelsen i 5 kap. 1 § 2 st. SkL.

När den skadelidande tillika är en egen företagare kan även beaktas omständigheter som t.ex. verksamhetens bundenhet till orten, företagarens möjlighet att kunna erhålla arbete på annat håll, möjlighet att hyra ut verksamhetslokalerna m.m. Kraven på att den skadelidande efter bästa förmåga skall medverka till att reducera sin skada har inte ställts särskilt högt i praxis.¹¹⁶ Särskild försiktighet skall även vidtas när det diskuteras om den skadelidande företagaren av skadebegränsningsmotiv bör sälja sin verksamhet för att aktivt reducera omfånget av skadeföljderna. Vad som är rimligt och skäligt att kräva av den skadelidande i en sådan situation får väl närmast ställas mot den grundläggande principen att den skadelidandes genom skadeståndet skall sättas i samma ekonomiska situation som han skulle ha befunnit sig i skadan förutan.¹¹⁷

2.8.2 *Compensatio lucri cum damno*

En personskada behöver inte nödvändigtvis bara medföra förluster för den skadelidande. Ibland händer det att skadan även medför fördelar för den skadelidande; han kanske besparar sig kostnader som han annars skulle ha haft om skadan inte inträffat. Som huvudregel gäller då att värdet av fördelarna skall avräknas från den uppkomna förlusten. Först därefter är det möjligt att bestämma skadans storlek. Om motsatsen gällde skulle den skadelidande obehörigt ”tjäna” på sin skada.¹¹⁸ Principen om avdrag för nytta som följt med förlusten, *compensatio lucri cum damno*, tillämpas ändå bara i undantagsfall.¹¹⁹ Avdrag för nytta bör endast göras om nyttan avser uppenbara fördelar och i de fall dessa står i nära samband med skadan.¹²⁰

Undantag från principen om *compensatio lucri cum damno* har i doktrinen och praxis bl.a. förordats i de fall då den skadelidande från tredje man har erhållit gåvor eller annan ekonomisk hjälp på grund av skadan. Motivet för att avräkning ej skall ske i dylika fall är att skadevällaren inte skall kunna dra fördel av att den skadelidande genom t.ex. en insamling, fått hjälp av utomstående för att lindra skadan.¹²¹

¹¹⁵ Jfr prop 1975:12 s 155 f.

¹¹⁶ Se exempelvis NJA 1991 s 662, där fråga var vad som rimligen kunders krävas av den skadelidande när det gällde dennes möjligheter att erhålla godtagbart arbete för att reducera skadeverkningarna. Domstolen gjorde inte någon justering då det ansågs att den skadelidande inte borde lastas för sin låga inkomst, varför skadeståndet bestämdes utifrån den låga inkomsten och inte den möjliga högre inkomsten. Jfr också Tullberg, *Intrång i näringsverksamhet* s 229

¹¹⁷ Tullberg Mats, *Intrång i näringsverksamhet*, s 229

¹¹⁸ Karlgren Hjalmar, *Skadeståndsrätt*, s 206 f.

¹¹⁹ Hellner Jan, *En introduktion*, s 81 f. Se även NJA 1990 s 705, där en kommun felaktigt rekommenderat en villaägare att installera ett värmeåtervinningssystem. Kommunen blev ersättningsskyldig, men invände att villaägaren haft nytta av det installerade systemet. HD fann inte att installationen gett värdet på fastigheten någon bestående ökning eller annars medfört någon ekonomisk fördel för villaägaren. Något avdrag för nytta var därför inte aktuellt.

¹²⁰ Jfr Bengtsson Bertil, *Ersättning för offentliga ingrepp 2*, *Allmänna ersättningsprinciper*, s 231 f

¹²¹ Se bl.a. NJA 1943 s 618, där avdrag från skadeståndet för insamlade medel vägrades

Av samma skäl skall heller inte privata försäkringsförmåner avräknas från den uppkomna förlusten; skadevållaren skall inte slippa lindrigare undan tack vare den skadelidandes förtänksamhet att skaffa sig en privat försäkring.¹²²

Principen *compensatio lucri cum damno* står även till viss del bakom den lagstadgade bestämmelsen om avräkning för samordningsförmåner i 5 kap. 3 § SkL.¹²³ I och med att den skadelidande skall ersättas fullt ut för sin skada, men icke därutöver, gäller att om den skadelidande blivit delvis kompenserad för sin skada genom bl.a. socialförsäkringen, skall skadestånd endast utgå för den del som inte kompenserats av nämnda förmåner.¹²⁴

2.9 Samordningsförmåner

Vid de flesta personskador omfattas den skadelidande av en försäkring. I Sverige har valts ett system med obligatoriska ersättningsarrangemang vid personskador där främst socialförsäkringarna, d.v.s. den allmänna försäkringen och arbetsskade-försäkringen, ingår.¹²⁵ Som huvudregel gäller att försäkringsersättning som den skadelidande erhållit till följd av skadan skall avräknas från skadeståndet.¹²⁶

Enär personskadeersättning oftast utgår från flera olika källor blir problemet att avgöra i vilken ordning ersättningarna skall träda in samt om ersättningarna skall räknas av mot varandra, samordnas, eller om de kan utgå vid sidan av varandra, kumulerat.¹²⁷ I 5 kap. 3 § SkL uppräknas de förmåner som skall samordnas med skadestånd enligt följande:

”Vid bestämmande av ersättning för inkomstförlust eller förlust av underhåll avräknas förmån som den skadelidande med anledning av förlusten har rätt till i form av

1. ersättning som betalats på grund av obligatorisk försäkring enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring eller på grund av lagen (1976:380) om arbetsskade-försäkring eller någon annan liknande förmån,
2. pension eller annan periodisk ersättning eller sjuklön, om förmånen betalas av en arbetsgivare eller på grund av en försäkring som är en anställningsförmån”

¹²² Prop 1975:12, s 126 f.

¹²³ Jfr Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 186 ff.

¹²⁴ Se t.ex. Karlgren Hjalmar, Skadeståndsrätt, s 207

¹²⁵ Roos Carl Martin, Ersättningsrätt, s 26 ff.

¹²⁶ Se bl.a. Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 186 ff.

¹²⁷ För den fortsatta diskussionen, se Roos Carl Martin, Ersättningsrätt, s 37 f.

Förmåner som samordnas enligt 5 kap. 3 § 1 p. SkL är t.ex. sjukpenning, tidsbegränsad sjukersättning (tidigare sjukbidrag), sjukersättning (tidigare förtidspension) och rehabiliteringsersättning.¹²⁸ Därutöver avräknas ersättning för inkomstförlust från vissa personförsäkringar enligt 5 kap. 3 § 2 p. SkL.¹²⁹ Vilken ersättning som avräknas enligt pkt 2 beror här på om försäkringen är en anställningsförmån för den skadelidande eller inte och om ersättningen utgår periodiskt.

Försäkringsersättning ur en individuellt tecknad försäkring, en gruppförsäkring eller en kollektivavtalsgrundad försäkring samordnas sålunda under förutsättning att premierna för nämnda försäkringar betalats av den skadelidandes arbetsgivare. Härtill kommer att också olycksfalls- och sjukförsäkringar eller pensionsförsäkringar kan samordnas med skadeståndet, men endast i de fall det är fråga om en anställningsförmån och då den förevarande ersättningen utgår periodiskt.¹³⁰ Ersättning som den skadelidande erhållit ur försäkringar som han själv bekostat, såsom t.ex. en privat sjukförsäkring, skall *inte* avräknas mot skadeståndet.¹³¹

Egna företagare har vanligtvis ett något annorlunda försäkringsarrangemang. Detta beror bl.a. på att endast anställda, delägare i aktiebolag och kommanditdelägare i kommanditbolag har möjlighet att få tjänstepension. Företagare i enskild firma, enkla bolag och andra delägare i handelsbolag än kommanditdelägare, är hänvisade till privat pensionsförsäkring.¹³²

Även om villkoren nära på överensstämmer mellan en tjänstepensionsförsäkring och en privat pensionsförsäkring, blir skillnaden den i samordningsfrågan att företagare i enskild firma, enkla bolag och handelsbolag aldrig kan betraktas som anställda i den egna verksamheten¹³³, och sålunda saknas också en arbetsgivare. De nämnda företagarna kommer således inte att omfattas av avräkningen i 5 kap. 3 § 2 p. SkL, där förutsättningen för samordning efter 1996 års lagändring är att ersättning utgått som en anställningsförmån.

Företagare i företagsformer enskild firma, enkla bolag och handelsbolag kan sålunda överkompenseras i de fall företagaren kan tillgodogöra sig försäkringsersättning från sjuk- eller pensionsförsäkring (betald ”genom företaget”) som inte kan ses som anställningsförmåner, och som därför heller inte avräknas. Motivet kan finnas i förarbetena till 5 kap. 3 § SkL, där det anförs att avräkning inte bör ske i fråga om försäkringar som den skadelidande själv tecknat.¹³⁴ I de nyss uppräknade företagsformerna är ju den skadelidande en och samma med företaget, och försäkringarna tecknas av företagaren själv, även om premierna betalas ”via firman”.

Kort skall ännu en gång noteras att aktiebolagsdelägare som huvudregel inte omfattas av vad som sagts här ovan, då delägaren i ett aktiebolag (till skillnad från företagare i enskild firma, enkelt bolag o.s.v.) betraktas som en anställd. Regel-

¹²⁸ Se bl.a. IFU, avsnitt 7.2, s 116 och Schönning Ola, Svendenius Marie, Skadad i trafiken, s 62

¹²⁹ Prop 1994/95:229, Vissa avräkningsfrågor vid personskadeersättning, s 2 ff.

¹³⁰ Se prop 1994/95:229, s 2

¹³¹ Se exempelvis Roos Carl Martin, Ersättningsrätt, s 38 och Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 189

¹³² Prop 1994/95:229, s 9 f.

¹³³ Lundén Björn, Enskild firma, s 91

¹³⁴ Se prop. 1975:12 s 126 f. samt prop 1994/95:229, s 7 f. I förarbetena nämns också liknande resonemang som vid principen om ”compensatio lucri cum damno”; man bör beakta den skadelidandes eget initiativ till att t.ex. teckna försäkring. Såsom anförs i förarbetena kan skadevållaren annars dra fördel av den skadelidandes förtutseende handlande. Avräkningsreglerna får heller aldrig medföra att den skadelidande själv bär någon del av förlusten till följd av skadan (se prop. 1975:12 s 126 f.)

verket kring beräkning av aktiebolagsdelägarrens sjuklön etc. i egenskap av anställd skall av utrymmesskäl inte beröras närmare här.¹³⁵ Hur ersättning för inkomstförlust bestäms enligt socialförsäkringarna för egna företagare (frånsett aktiebolagsdelägare) skall behandlas närmare nedan under avsnitt 2.9.2. Dessförinnan skall något kort sägas om de grundläggande principer som tillämpas vid samordning enligt 5 kap. 3 § SkL.

2.9.1 Kravet på överensstämmande ändamål och tidsmässigt samband

En grundläggande förutsättning för avräkning enligt 5 kap. 3 § SkL är att den skadelidande är berättigad till förmånen med anledning av just den förlust skadeståndet skall ersätta.¹³⁶ Med detta menas att förmånen som betalas ut skall ha ett orsaksamband med den handling eller den underlåtenhet som lett till skadeståndsskyldigheten. Avräkning skall sålunda inte ske för de förmåner den skadelidande skulle ha uppburit även såsom oskadad.¹³⁷ Annorlunda uttryckt skall förmånersättningen och skadeståndersättningen ha överensstämmande ändamål för att samordning skall komma till stånd.

Vidare ställs det vid samordning ett krav på tidsmässigt samband mellan skadeståndet och de samordningsbara förmåner som utgått.¹³⁸ Om den skadelidande under en period överkompenserats genom t.ex. hög sjukpenning, får denna överskjutande ersättning inte användas i kvittningssyfte mot en annan period där den skadelidande lidit en inkomstförlust som berättigar honom till skadeståndersättning. På motsvarande sätt avräknas ersättningarna bara kalenderårsvis mot varandra, innebärande att faktiska inkomster som överstiger inkomstunderlaget ett visst år inte får överföras till ett annat år för att kvittas mot eventuell förlust detta år. Det är heller inte möjligt att kvitta överkompensation för inkomstförlust mot ideell ersättning.¹³⁹

Om den skadelidande underlåter att ansöka om den ersättning han har rätt till från den allmänna försäkringskassan eller försummar att söka annan förmån han är berättigad till, skall avräkning ske med vad som motsvarar den del skadelidande skulle ha kunnat erhålla om han utnyttjat möjligheterna som givits honom enligt lag eller avtal.¹⁴⁰ Detta framgår redan av lagtextformuleringen i 5 kap. 3 § 1 st. 1 men. SkL, vari anges att förmån avräknas som "...den skadelidande med anledning av förlusten *har rätt till...*"[kursivering tillagd].

2.9.2 Socialförsäkringarna

Modellen för avräkning enligt 5 kap. 3 § följer den s.k. nettometoden. Nettometoden innebär att slutlig avräkning mellan skadestånd och förmåner görs samtidigt

¹³⁵ Dock kan i denna del hänvisas till Björkman Tomas, Socialförsäkring, s 41 ff. Se också SOU 2002:1, s 65 där det noteras att aktieägaren/delägaren har rätt till sjukpenning från sjukförsäkringen från och med dag 15 i sjukfallet (när arbetsförmågan är nedsatt med minst ¼); dessförinnan är det arbetsgivaren, d.v.s. aktiebolaget, som utbetalar sjuklön till ägaren.

¹³⁶ Prop 1994/95:229, s 7 f.

¹³⁷ Prop 1994/95:229, s 7 f. och IFU, avsnitt 6.6, s 114

¹³⁸ Se närmare IFU, avsnitt 6.3, s 113

¹³⁹ Se vidare prop 1994:95:229, s 7 f. samt IFU, avsnitt 6.3., s 113

¹⁴⁰ IFU, avsnitt 6.2, s 112 f.

som skadeståndet i sig fastställs. Skadeståndet utgör skillnaden mellan den totala skadan och de förmåner som tillkommer den skadelidande.¹⁴¹ Målsättningen med avräkningsmetoden kan sägas vara att skadeståndsrättens betydelse vid personskada på sikt skall minska. Med en sådan ordning bör i bästa fall ersättning för inkomstförluster utgå ifrån de källor som den skadelidande kan få ersättning från oavsett om han kan erhålla skadestånd, medan endast en mindre del av förlusten skulle täckas av ansvariga skadevällare enligt t.ex. SkL eller TSL.¹⁴² Vad har då den skadelidande företagaren rätt till för ersättning för inkomstbortfall enligt socialförsäkringarna?

2.9.2.1 Lag (1962:381) om allmän försäkring (AFL)

Den allmänna försäkringen utgörs i princip av sjukförsäkringen samt frågor om rehabilitering.¹⁴³ Sjukförsäkringen omfattar bl.a. ersättning i form av sjukpenning, sjukersättning/aktivitetsersättning (före 1 januari 2003; förtidspension) och tidsbegränsad sjukersättning (före 1 januari 2003; sjukbidrag).¹⁴⁴

Sjukpenningens syfte är att ersätta större delen av den inkomst en försäkrad förlorar när han på grund av sjukdom eller skada inte kan arbeta.¹⁴⁵ Sjukpenningförsäkringen är lagstadgad och omfattar alla som är inskrivna vid försäkringskassan, även egna företagare, och som har en beräknad framtida inkomst av förvärvsarbete på minst 24 % av prisbasbeloppet (för år 2005; 9 500 kr).¹⁴⁶ För rätt till sjukpenning fordras en nedsättning av arbetsförmågan med minst ¼ på grund av sjukdom eller skada.¹⁴⁷ Noteras skall också att den egna företagaren (ej aktiebolagsägare) finansierar sjukförsäkringen genom att betala egenavgifter. Egenavgifterna beräknas utifrån den faktiska nettointäkten i företaget.¹⁴⁸

¹⁴¹ Prop 1994/95, s 7 f. och SOU 2002:1, s 19 f.

¹⁴² Se Roos Carl Martin, Ersättningsrätt, s 38 f.

¹⁴³ Se vidare IFU, avsnitt 7.2, s 116 ff.

¹⁴⁴ IFU, avsnitt 7.2, s 116 ff.

¹⁴⁵ Exempelvis Aidanpää Susanne, Bucht Roland, Grundtrygghet för egenföretagaren, s 7

¹⁴⁶ IFU, avsnitt 7.2.2.9, s 120

¹⁴⁷ IFU, avsnitt 7.2.2.9, s 120 f.

¹⁴⁸ Egenavgifterna kommer att behandlas vidare under avsnitt 3.5

2.9.2.1.1 Sjukpenninggrundande inkomst (SGI)

Vid beräkningen av ersättning enligt sjukförsäkringen utgår försäkringskassan från den skadelidandes sjukpenninggrundande inkomst (SGI). Enligt 3 kap. 2 § AFL motsvarar SGI:n ”den årliga inkomst i pengar som en försäkrad kan antas komma att tills vidare få för eget arbete här i landet, antingen såsom arbetstagare i allmän eller enskild tjänst (*inkomst av anställning*) eller på annan grund (*inkomst av annat förvärvsarbete*)”.

Som konstaterats flera gånger tidigare är det nästan alltid svårt att beräkna det skadeståndsrättsliga inkomstunderlaget. När väl inkomstunderlaget är bestämt måste vederbörande skadereglerare också utreda om den skadelidande erhåller maximal sjukpenning (för att hålla nere den skadeståndsrättsliga ansvarsdelen). Maximal sjukpenning förutsätter att företagaren har rätt SGI, men det är inte ovanligt att företagaren är felplacerad.¹⁴⁹ Oaktat om företagaren är rätt placerad avseende SGI:n eller inte, kommer det skadeståndsrättsliga inkomstunderlaget och SGI:n sällan att överensstämma helt.¹⁵⁰ Detta beror helt enkelt på reglernas utformning.

En företagares SGI grundar sig på den inkomst som företagaren uppgivit till försäkringskassan efter egna uppskattningar om vad han räknar med att intjäna. En egen företagare skall uppge företagets beräknade nettointäkt som årsinkomst. Med nettointäkt avses då företagets resultat efter avdrag för kostnader, eventuella avsättningar till periodiseringsfond samt expansionsfond och efter egenavgifter, men innan skatteavdrag.¹⁵¹

Resultatet blir dock ofta inte tillfredsställande för den egna företagaren då det ibland kan vara helt omöjligt att räkna ut en nettoinkomst i en rörelse på förhand; med lite tur kan det vara en bra gissning som kommer att utgöra företagarens SGI.¹⁵² Hur skall då rätt inkomst bestämmas för ”inkomst av annat förvärvsarbete”?

Av 3 kap. 2 § 3 st. AFL kan man utläsa vissa regler som vidare kompletteras med Riksförsäkringsverkets föreskrifter (RFFS 1998:12) om sjukpenninggrundande inkomst samt Riksförsäkringsverkets allmänna råd (RAR 2002:2) om sjukpenninggrundande inkomst och årsarbetstid. För tydlighetens skull skall lagtexten och nämnda kungörelser i utvalda delar återges nedan.

3 kap. 2 § 3 st. AFL:

”Beräkningen av den sjukpenninggrundande inkomsten skall, där förhållandena inte är kända för försäkringskassan, grundas på de upplysningar som kassan kan inhämta av den försäkrade eller dennes arbetsgivare eller som kan framgå av den uppskattning, som vid taxering gjorts av den försäkrades inkomst. Semesterlön får inte inräknas i den sjukpenninggrundande inkomsten till högre belopp än vad som skulle ha utgivits i lön för utfört arbete under motsvarande tid. En liknande begränsning skall gälla semesterersättning. Inkomst av arbete för egen räkning får ej beräknas högre än som motsvarar skälig avlöning för liknande arbete för annans räkning.”

¹⁴⁹ Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 27 ff.

¹⁵⁰ Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 27

¹⁵¹ Se t.ex. Lundén Björn, Enskild firma, s 64 f. och Försäkringskassans hemsida, ”http://www.forsakringskassan.se/privatpers/foretagare/om_sjuk/”, lydelse 2005-05-09

¹⁵² Lundén Björn, Enskild firma, s 64

Riksförsäkringsverkets föreskrifter (RFFS 1998:12) om sjukpenninggrundande inkomst, 5 § 1 st.

”Har en försäkrad med inkomst av annat förvärvsarbete än anställning under en följd av år i särskild självdeklaration redovisat lägre skatterättslig nettointäkt än vad som motsvarar skälig avlöning för liknande arbete för annans räkning, skall hans sjukpenninggrundande inkomst av detta arbete beräknas med ledning av de tre senaste årens taxering. Den sjukpenninggrundande inkomsten får beräknas till högre belopp än vad som framgår av den skatterättsliga nettointäkten under en verksamhets uppbyggnadsskede eller om andra särskilda skäl föreligger, såsom stark skuldbelastning, ändrade förvärvsförhållanden eller tillfälliga förluster.

Riksförsäkringsverkets allmänna råd (RAR 2002:2) om sjukpenninggrundande inkomst och årsarbetstid; Till Riksförsäkringsverkets föreskrifter (RFFS 1998:12) om sjukpenninggrundande inkomst, 5 § 1 st.

1 st.

”Vid jämförelse av taxerade inkomster mellan år bör en omräkning av tidigare års taxerade inkomster göras med hjälp av innevarande års förhöjda prisbasbelopp.”

2 st.

”Om de tre senaste årens taxerade inkomster visar en uppåtgående eller nedåtgående trend bör detta beaktas vid beräkning av sjukpenninggrundande inkomst. Om det går att göra en rimlig bedömning av årets beräknade nettointäkt bör beräkningen av den sjukpenninggrundande inkomsten göras med utgångspunkt från innevarande verksamhetsår.”

4 st.

”Om de senaste tre senaste årens taxerade inkomster inte uppvisar någon trend bör som huvudprincip genomsnittet av dessa inkomster användas för att fastställa den sjukpenninggrundande inkomsten. Detsamma bör gälla i de fall en inkomsttrend skapats genom tillämpning av bestämmelserna i inkomstskattelagen (1999:1229) om räntefördelning, expansionsfonder eller periodiseringsfonder.”

9 st.

”Vid bedömningen av om nettointäkten under en följd av år understigit jämförelseinkomsten, och vid beräkning av den sjukpenninggrundande inkomsten, bör bortses från inkomstår som inneburit en tillfällig förlust.”

För den etablerade företagaren är det således enligt Riksförsäkringsverkets föreskrifter de tre senaste årens taxeringar som ligger till grund för beräkningen av SGI:n.¹⁵³ Utgångspunkten är som nämnts den skatterättsliga nettointäkten efter avdrag för egenavgifter.¹⁵⁴ I enlighet med kungörelserna ovan kan det vid stora inkomstvariationer under de tre taxeringsåren beräknas ett genomsnitt; har inkom-

¹⁵³ För en aktiebolagsdelägare gäller en liknande princip. Enligt *Riksförsäkringsverkets allmänna råd (RAR 2002:2) om sjukpenninggrundande inkomst och årsarbetstid; till 3 kap. 2 § 1 st AFL*, kan SGI:n för en aktiebolagsdelägare bestämmas genom en skälighetsbedömning med ledning av de tre senaste årens taxerade löneuttag. En genomsnittsberäkning kan tillämpas om löneuttaget varierat. Om inkomsterna stigit kan det vara mer lämpligt att göra en trendberäkning enligt de allmänna råden.

¹⁵⁴ Lundén Björn, Enskild firma, s 64 och Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 28

terna däremot ökat successivt kan man beakta denna trend när SGI:n bestäms.¹⁵⁵ Det kan i sammanhanget också nämnas att SGI:n får beräknas till högre belopp än vad som framgår av den skatterättsliga nettointäkten under en verksamhets uppbyggnadsskede.¹⁵⁶

Om företagaren bedriver en aktiv näringsverksamhet¹⁵⁷ och företaget går med vinst har han rätt till sjukpenning efter viss karensdag med 80 % av SGI:n.¹⁵⁸ Enligt 3 kap. 2 § 2 st. AFL är högsta möjliga SGI 7,5 prisbasbelopp, motsvarande 295 500 kr för år 2005. Vidare har alla egna företagare rätt till kalenderdagsberäknad sjukpenning, vilket innebär att ersättningen utgår efter karensdagen/dagarna för samtliga dagar i ett sjukfall, d.v.s. även för de dagar den skadelidande inte skulle ha förvärvat arbetat.¹⁵⁹ Uträkningen av företagarens sjukpenning per dag görs genom att 80 % av dennes SGI divideras med 365 dagar, se följande exempel.

Exempel

SGI = 150 000 kr

$$\frac{150\,000\text{ kr}}{365} * 0,80 = 329\text{ kr/dag}$$

Det finns ingen yttre gräns för hur länge sjukpenning kan betalas ut, men om det är fråga om en långvarig arbetsoförmåga skall försäkringskassan bevaka den skadelidandes möjligheter till rehabilitering eller besluta om sjukpenningen skall övergå till sjukersättning eller tidsbegränsad sjukersättning.¹⁶⁰

Sjukpenningen är skattepliktig¹⁶¹, men befriad från egenavgifter då sjukpenningersättningen skall inbetalas i rörelsen. När skadeståndsansättning med avdrag för sjukpenning skall lämnas till rörelsen för förlust av täckningsbidrag måste därför sjukpenningen räknas upp med egenavgifterna, motsvarande faktorn 1,3.¹⁶²

Exempel

Sjukpenningen från exemplet ovan beräknades till 329 kr/dag. När sjukpenningen skall samordnas måste egenavgifterna läggas till beloppet enligt:

$$329\text{ kr} * \text{antalet skadebetingade sjukskrivningsdagar (minus karensdag/dagar)} * 1,3$$

(faktor för egenavgifter) = **sjukpenning som samordnas**

¹⁵⁵ Se vidare Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 28 f.

¹⁵⁶ Se 5 § Riksförsäkringsverkets föreskrifter (RFFS 1998:12) om sjukpenninggrundande inkomst och Lundén Björn, Enskild firma, s 65

¹⁵⁷ Aktiv näringsverksamhet innebär 500-600 timmars utförd arbetstid i rörelsen per år, se vidare Lundén Björn, Enskild firma, s 56 f. Kräver verksamheten ett mindre antal timmar eget arbete betraktas dock näringsidkaren normalt som aktiv, t.ex. då firman är en konsultverksamhet vid sidan av anställning (Lundén Björn, Enskild firma, s 57)

¹⁵⁸ IFU, avsnitt 7.2.2.9, s 122

¹⁵⁹ Björkman Tomas, Socialförsäkring, s 50

¹⁶⁰ A a, s 51

¹⁶¹ Se t.ex. Björkman Tomas, Socialförsäkring, s 45 ff.

¹⁶² IFU, avsnitt 20.9, s 384. Beräkningen av täckningsbidragsförlust återkommer under detta arbetes avsnitt 4.1.1.1.

2.9.2.2 Lag (1976:380) om arbetsskadeförsäkring (LAF)

När en egen företagare skadas på grund av en olycka är det i många fall frågan om en arbetsskada. Enligt 2 kap. 1 § LAF ges ersättning för skada till följd av olycksfall eller annan skadlig inverkan ("arbetssjukdom") i arbetet. Till arbetsskadebegreppet hänförs inte bara olyckor i det direkta arbetet, utan även skador som inträffat på väg till eller från arbetet, s.k. färdolycksfall, om färden föranleddes av och stod i nära samband med arbetet.¹⁶³

En vanlig situation är att en egen företagare både arbetar och bor på sin arbetsplats. Sker en olycka i hemmet under sådana omständigheter, krävs det att företagaren vid skadan arbetade eller sysslade med något som har nära samband med arbetet för att skadan skall ersättas ur arbetsskadeförsäkringen.¹⁶⁴

Arbetsskadeprövningen görs i två steg. Första steget innebär att försäkringskassan tar ställning till om den skadelidande varit utsatt för olycksfall, färdolycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet. Om kassan kommer fram till att en skadelidande utsatts för någon av de nyss uppräknade skadefallen, krävs det i steg två att övervägande skäl talar för samband mellan den skadliga inverkan och aktuell skada, för att ersättning skall utgå enligt LAF.¹⁶⁵

Om den skadelidande är sjukförsäkrad enligt AFL utges sjukpenning för arbetsskada på samma sätt som vid annan sjukdom. Som tidigare nämnts bortses här från de inkomster som överstiger 7,5 basbelopp (jfr 4 kap. 5 § LAF).

Skulle företagarens arbetsoförmåga till följd av arbetsskadan bli bestående kan han erhålla livränta. Livräntan skall motsvara skillnaden mellan den inkomst den skadelidande skulle ha kunna ha fått skadan förutan, och den inkomst han kan få trots skadan.¹⁶⁶ Ersättning för ekonomisk invaliditet enligt LAF utgår med 100 % upp till prisbasbeloppstaket.

Vid invaliditet till följd av en arbetsskada beräknas ersättningen för inkomstförlust enligt 4 kap. LAF. Den skadelidande kan vara berättigad till arbetsskadelivränta redan från 1/15 nedsättning av arbetsförmågan.¹⁶⁷ Livräntan beräknas enligt 4 kap. 5 § LAF utifrån ett livränteunderlag som i princip motsvarar SGI:n. Livränta utgår sedan med en så stor del som motsvarar nedsättningen av arbetsförmågan.

För de flesta anställda (och aktiebolagsägare såsom anställda) kompletteras socialförsäkringarna härutöver av kollektivavtalade trygghetsförsäkringar, t.ex. trygghetsförsäkring vid arbetsskada (TFA) och avtalsgruppsjukförsäkring (AGS).¹⁶⁸ Avseende trygghetsinsatserna får de egna företagarna istället teckna motsvarande frivilliga försäkringslösningar, då de inte betraktas som anställda.¹⁶⁹

¹⁶³ Se vidare IFU, avsnitt 7.8.2., s 135 ff.

¹⁶⁴ Se bl.a. Grönwall m.fl., Arbetsskadeförsäkring, s 78 f. och Aidanpää Susanne, Bucht Roland, Grundtrygghet för egenföretagaren, s 39 ff.

¹⁶⁵ IFU, avsnitt 7.8.2.2., s 136 f.

¹⁶⁶ Se Björkman Tomas, Socialförsäkring, s 185 f.

¹⁶⁷ Försäkringskassans hemsida, "http://www.forsakringskassan.se/fakta/arbetsskadeforsakring/", lydelse 2005-05-09

¹⁶⁸ Se vidare Roos Carl Martin, Ersättningsrätt, s 26 f.

¹⁶⁹ Roos Carl Martin, Ersättningsrätt, s 27

2.9.3 Sammanfattning

Redan har noterats att försäkringskassan gör sin bedömning utifrån rörelsens netto-intäkt efter avskrivningar, avsättningar och egenavgifter. I skaderegleringen utgår man istället från rörelsens ”verkliga resultat”, innan avsättningar gjorts. Detta får resultatet att företagarens SGI generellt komma att hamna under det inkomstunderlag som används vid den skadeståndsrättsliga bedömningen.

Skadereglerande försäkringsbolag är på intet vis bundet till att, som försäkringskassan, göra en snittberäkning utifrån de tre senaste oskadade åren, även om försäkringsbolagen i regel väljer att snegla på kassans bedömning. När t.ex. livränteunderlaget bestäms tittar försäkringskassan endast på hur situationen var exakt vid skadetillfället, och detta blir avgörande för vad som anses vara den inkomst som den skadelidande skulle ha förtjänat skadan förutan. Vid skadeståndsprövningen skall inte bara situationen vid skadedagen vara avgörande; ersättning skall ju utgå utifrån vad den skadelidande skulle ha kunnat komma förtjäna skadan förutan. I företagarnas fall är gränserna ännu mer flytande; i varje ärende skall denna uppskattade framtida inkomst betraktas individuellt och skönsmässigt.

Ett verkligt exempel som jag stött på i mitt arbete gällde en målare, verksam i en enskild firma, som trafikskadades i mitten av 1990-talet. Som känt var detta just efter den stora fastighetskrisen, och som målare kom den aktuella företagaren att beröras mycket starkt av nedåtgående resultat i firman under denna period. Då försäkringskassan prövade målarens rätt till ersättning ur socialförsäkringen tittade kassan strikt på de tre senaste årens taxerade nettointäkt med avdrag för egenavgifter, i enlighet med gällande regler. De tre åren innan skadan var tillika de tre sämsta åren för målaren beroende på fastighetskrisen. Innan krisen hade firman visat på ett uppåtgående resultat.

Skadeståndsrättsligt skulle däremot målaren ersättas för vad han, skönsmässigt bedömt, skulle ha kunnat förtjäna skadan förutan. I och med att resultatet de senaste åren varit dåliga, ålåg det målaren att styrka sitt yrkande om en inkomstförlust utifrån ett inkomstunderlag som låg i linje med inkomsterna i firman innan fastighetskrisen. Genom förfrågningar hos företagareorganisationer och intyg från potentiella och etablerade kunder, kunde målaren till slut styrka sin förlust och erhålla ersättning ur trafikförsäkringen motsvarande ett resultat i rörelsen i nivå med resultatet innan fastighetskrisen. Den ersättning som avräknades från socialförsäkringen låg dock på en väsentligt lägre nivå än skadeståndet.

Enligt huvudregeln tittar försäkringskassan sålunda på ett snitt om tre oskadade års SGI och beräknar t.ex. livräntan utifrån dessa tre år. Detta leder onekligen till att diskrepansen mellan ersättningen från försäkringskassan och den skadeståndsrättsliga ersättningen kan komma att bli stor när ersättningarna samordnas; enligt det ovan sagda bör det samlade skadeståndsrättsliga inkomstunderlaget ligga betydligt högre än det inkomstunderlag som betingat den sjukpenning som skall avräknas, varvid mellanskillnaden skall ersättas av skadevällaren eller skadereglerande försäkringsbolag. De sociala försäkringarna beaktar heller inte framtida utsikter för ökat resultat i rörelsen, ersättning för intrång i näringsverksamheten etc.

Förlusterna för den egna företagaren kan uppgå till stora belopp även efter bara ett kortare avbrott i verksamheten, varför den skadeståndsbaserade ersättningen i

många fall kommer att vida överstiga den maximala ersättning som kan utges från socialförsäkringarna. Även om resultatet inte alltid är tillfredsställande, skall det hållas i minnet att det blir sådana skillnader mellan inkomstunderlagen helt beroende på utformningen av AFL, LAF och SkL samt därmed jämförliga lagar.

2.10 Bevisbörda, beviskrav och bevisvärdering

Oavsett om en skada leder till att en skadereglering genomförs problemfritt, att tvist uppstår mellan skadelidande och försäkringsbolaget, eller att talan väcks i domstol mot skadevållaren direkt, åligger det i princip den skadelidande att frambringa tillräcklig bevisning om att förhållanden är såsom han påstår. Det sagda gäller såväl skadans omfattning, påstådda fysiska besvär och eventuella inkomstförlusternas storlek.¹⁷⁰ Vilken nivå bevisen sedan måste uppnå för att ha verkan i skadeståndsbedömningen, och vilken tyngd olika slags bevis har vid prövningen skall redovisas nedan.

2.10.1 Bevisbördans placering

Om den ena parten har bevisbördan för ett faktum innebär det att denne måste ta fram bevisning om faktumet för att domstolen skall kunna lägga det till grund för sitt beslut.¹⁷¹ I tvistemål gäller som en allmän regel att bevisbördan bör placeras så att resultatet bäst överensstämmer med det tillämpliga stadgandets ändamål.¹⁷² Vid bevisbördans placering tillmäts det också betydelse om den ena parten har större möjlighet att säkra bevisning om faktumet.¹⁷³

Vid skadeståndsberäkning av inkomstförlust åligger bevisbördan generellt den skadelidande själv.¹⁷⁴ Bevisbördan gäller såväl för förlustens orsakssamband med den primära skadan som för förekomsten och omfattningen av förlusten.¹⁷⁵ Att bevisbördan placeras på den skadelidande överensstämmer sålunda med principen att den som lättast kan förebringa bevisning om faktumet (här den ekonomiska skadan), bör bära bevisbördan.

2.10.2 Beviskrav

Frågan om vilken part som har bevisbördan för ett faktum får skiljas från frågan om vilken styrka bevisningen skall ha för att part som åberopat den skall ha framgång med sitt yrkande.¹⁷⁶ Det råder viss osäkerhet om vilka beviskrav domstolarna uppställer, men en skala kan utskiljas enligt följande.¹⁷⁷

¹⁷⁰ Se exempelvis Fitger Peter, Rättegångsbalken II, 35:10 a, och Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 191 ff.

¹⁷¹ A a

¹⁷² Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 192 f.

¹⁷³ Fitger Peter, Rättegångsbalken II, 35:12

¹⁷⁴ IFU, avsnitt 2.2., s 55 ff.

¹⁷⁵ Jfr exempelvis Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 198 ff. (dock såvitt avser bevisbörda och beviskrav vid skadeståndsberäkning av sakskada)

¹⁷⁶ Se vidare Fitger Peter, Rättegångsbalken II, 35:17 och Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 194 ff.

¹⁷⁷ Bolding Per Olof, Bevisbörda och beviskrav, s 8

uppenbart – styrkt/visat/visst – sannolikt – antagligt

Liksom vid placering av bevisbördan får det vid bedömningen av beviskravets nivå anses vara av betydelse hur bra eller dålig möjlighet den bevisskyldige har att förelbringa bevisning om det aktuella faktumet.¹⁷⁸ I tvistemål brukar sägas att ”normalkravet” är att ett rättsfaktum skall vara styrkt/visat, d.v.s. det näst strängaste kravet på skalan.¹⁷⁹

I litteraturen har även diskuterats huruvida en överviktsprincip förekommer i rättstillämpningen.¹⁸⁰ Överviktsprincipen innebär att den part som har den starkaste bevisningen får framgång med sin talan, oaktat hur liten övervikten av bevis är. Beviskravet hamnar då samtidigt längst ned på skalan.¹⁸¹ I praxis kan synas formuleringar som ”klart övervägande sannolikt” eller ”övervägande sannolikt”, men det går ändå inte att ge klart belägg för att en sådan egentlig bevislättning tillämpas av domstolarna. Utan att det framgår uttryckligen, kan det tänkas att domstolen i vissa fall istället valt att tillämpa en bevislättning av rent praktiska ändamålsskäl.¹⁸²

Som nyss konstaterats gäller sålunda som huvudregel ett beviskrav i tvistemål på nivån styrkt/visat. I praxis har i personskadesammanhang godtagits en bevislättning, d.v.s. ett avsteg från principen om krav på styrkt/visat, då det är frågan om bevisande av samband mellan skada och skadeföljd och där det finns två eller flera konkurrerande orsaker till skadan.¹⁸³ Bevislättningen tillämpas därvid när det finns två eller flera tänkbara skadeorsaker, och det räcker här att den skadelidande gör det ”klart mera sannolikt” att samband föreligger mellan olyckan och besvären, än att det finns någon annan möjlig orsak till besvären.¹⁸⁴ Skrivningen ”klart mera sannolikt” är, som sades ovan, inte ett egentligt uttryck för överviktsprincipen, utan snarare tyder det på att domstolarna valt bevislättningen av just rent praktiska skäl när det gäller sambandsprövning med konkurrerande skadeorsaker.

2.10.3 Bevislättning i 35 kap. 5 § RB

Vid skadeståndsberäkning av inkomstförlust efter en personskada kan det dock finnas belägg för att beviskravet här bör sättas till en lägre nivå, både såvitt avser orsakssamband och förekomst samt omfattningen av förlusten.¹⁸⁵ En lindring av beviskravet återfinns nämligen i 35 kap. 5 § 1 men. RB:

”Om fråga är om uppskattning av en inträffad skada och full bevisning om skadan inte alls eller endast med svårighet kan föras, får rätten uppskatta skadan till skäligt belopp.”

¹⁷⁸ Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 196

¹⁷⁹ Bl.a. IFU, avsnitt 2.2., s 55 f. och Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 196

¹⁸⁰ Se t.ex. Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 197 f.

¹⁸¹ A a, s 197 f.

¹⁸² Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 198

¹⁸³ IFU, avsnitt 2.2, s 55 f.

¹⁸⁴ IFU, avsnitt 2.2, s 56 ff.

¹⁸⁵ Jfr Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 199 ff.

I litteraturen har anförts att bestämmelsen tar sikte på en skadeuppskattning som får anses omfatta både förekomsten av eventuell förlust samt hur denna förlust skall värderas.¹⁸⁶

Vidare har det i litteraturen dessutom hävdats att bestämmelsen i 35 kap. 5 § 1 men. RB får det resultatet att sannolikhet, istället för ”full” bevisning, kan vara tillräckligt för förhållanden i förfluten tid, och att det för framtida förhållanden till och med kan räcka med en mindre grad av sannolikhet.¹⁸⁷

En tillämpning av 35 kap. 5 § 1 men. RB innebär att domstolen under vissa förutsättningar kan uppskatta skadan till ett skäligt belopp. Förutsättningarna är bl.a. att skadelidande inte alls eller endast med svårighet kan förebringa full bevisning om skadan, och att skadelidande samtidigt gjort vad som skäligen kan begäras av honom för att ta fram utredning om skadans storlek.¹⁸⁸

Vad som sedan kan anses vara ett skäligt belopp för den skadelidandes inkomstförlust eller intrång i näringsverksamhet, får väl närmast bestämmas av domstolen så att ersättningsbeloppet så långt som möjligt överensstämmer med vad som är föreskrivet i den tillämpliga materiella ersättningsregeln.¹⁸⁹ Som nyss konstaterats innebär 35 kap. 5 § 1 men. RB i praktiken en bevislätnadsregel. Därtill har det i litteraturen också framförts att det måste ställas ett grundkrav på någon sorts sannolikhetsövertikt vid tillämpningen av bestämmelsen. Ett sådant krav motsvarar att det är mer sannolikt att skadan uppgår till minst det skäligt utdömda beloppet än att det inte gör det.¹⁹⁰

När kompensationen för inkomstförlust eller intrångsersättningen till egna företagare skall fastställas har det tidigare i framställningen framgått att beräkningen både avseende förfluten tid och framtiden får följa abstrakta och skönsmässiga principer.¹⁹¹ Generellt är det nästan alltid svårt att föra tillfredsställande bevisning om skadans storlek, och då särskilt när det gäller skadeföljdernas utveckling i framtiden.¹⁹² Att upprätthålla det normala beviskravet på styrkt/visat i dessa fall blir av naturliga skäl lite märkligt; den skadelidande har då att styrka en på abstrakta och skönsmässiga grunder beräknad förlust. Det kan därför sägas ha fog för sig att bevislätnaden i 35 kap. 5 § 1 men. RB skall tillämpas vid bestämmandet av ersättning för inkomstförlust och intrång i näringsverksamhet till egna företagare.

2.10.4 Något om bevisfrågor i skadeståndsrättslig praxis

I Sverige gäller principen om fri bevisprövning. Principen innebär att domstolen har att göra en samlad bedömning av allt vad parterna åberopat och deras bevisning till stöd för talan.¹⁹³ I den praktiska skaderegleringen har man valt att tillämpa samma princip för bevisvärdering. Den fria bevisprövningen ger också att det inte går att utröna en generell ”bevisprövningsstandard”, utan varje enskilt fall måste

¹⁸⁶ A a, s 199 ff.

¹⁸⁷ Persson Ulf, Skada och värde, s 314 f.

¹⁸⁸ Se exempelvis Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 200 ff.

¹⁸⁹ Jfr Radetzki Marcus, Skadeståndsberäkning vid sakskada, s 202 ff.

¹⁹⁰ A a, s 202 ff.

¹⁹¹ Se ovan under avsnitt 2.1

¹⁹² Persson Ulf, Skada och värde, s 312 ff.

¹⁹³ IFU, avsnitt 2.2., s 56

betraktas för sig.¹⁹⁴ Nedan skall redovisas några exempel på utfallet av bevisvärdering i praxis, men som nyss nämnts går det inte att göra anspråk på en helhetsbild av bevisvärderingen i rättstillämpningen. Nedanstående får istället bara belysa hur domstolarna värderat bevisningen och placerat bevisbördan i just det enskilda fallet (notera dock att endast det sista fallet avser en egen företagare). Något skall också sägas om hur högt, eller lågt, beviskraven ställts i redovisade fall.

NJA 1978 s 281. Ett kassabiträde skadades på arbetsplatsen av en bilfälg som föll från en hylla och träffade henne i huvudet. Hon yrkade på ersättning för bl.a. inkomstförluster, då hon alltså sedan varit helt arbetsförmögen. Skadevårdaren medgav skadeståndsskyldighet på grund av sitt vållande, men hävdade att samband saknades mellan skadan och bitrådets arbetsförmåga då hon redan innan skadan besvärades av viss sjukdom. Hovrätten ansåg att det saknades stöd för antagandet att kärandens tidigare sjukdom skulle ha orsakat arbetsförmågan om olyckan inte inträffat. Bitrådet ansågs sålunda berättigade till ersättning för inkomstförlust till följd av olycksfallet. HD fastställde hovrättens domslut.

Nyss redovisat rättsfall har kommenterats av bl.a. Lars Heuman.¹⁹⁵ Vid analys av domstolens resonemang tycks det som om rätten valt att rikta ett visst beviskrav mot *svaranden* för hur kärandens hälsotillstånd skulle ha sett ut skadan förutan. Det är oklart hur HD sett på denna fråga om bevisbördans placering. Emellertid framstår det som att domstolen ansett att kassabiträdet fullgjort sin beviskyldighet genom att presentera minst två uppgifter från behandlande läkare. Om det finns möjligheter att göra ett hypotetiskt händelseförlopp sannolikt genom att påvisa utredning om kärandens arbetsförmåga innan och efter olycksfallet är det inte orimligt att rikta ett lågt beviskrav mot den skadelidande.

Svea hovrätts dom i mål T 11204-02 (meddelad 2004-10-08). En känd skådespelerska skadades i en trafikolycka sommaren 1995. Hon yrkade på trafikskadeersättning för bl.a. inkomstförluster. Skådespelerska gjorde gällande att hon lidit ekonomisk skada då hon, skadan förutan, skulle ha förvärvat arbetat. Motparten ansåg att skådespelerskan inte skulle ha klarat av att sköta ett arbete även om skadan tänkts bort, varför ingen ersättning borde utgå. Skådespelerskan hade tidigare haft ett flertal olika anställningar, och hon hade bott utomlands under långa perioder. Åren innan trafikolyckan inträffade hade hon emellertid ådragit sig ett missbruksproblem, för vilket hon genomgick behandling under hösten 1994. Hon flyttade tillbaka till Sverige under våren 1995 och planen var att hon skulle söka jobb och bostad. Trafikskadan gjorde dock att planerna gick om intet. Motparten menade att skådespelerskans missbrukarproblem och arbetslöshet visat att hon inte skulle ha haft ett arbete även om olyckan inte inträffat.

Tingsrätten framhöll att skådespelerskan hade att *styrka* (min kursivering) att hon lidit den skada hon påstått. Enligt tingsrätten ligger det emellertid i sakens natur att det är svårt att föra bevisning om vilken anställning skådespelerskan skulle ha erhållit skadan förutan. Tingsrätten noterade att ”Det rör sig om ett hypotetiskt händelseförlopp och bedömningen beror på okända faktorer, bl.a. situationen på arbetsmarknaden och skadelidandes antagna agerande. Även om bedömningen i så hög grad som möjligt skall grundas på faktiska omständigheter är det oundvikligt att vissa antaganden måste göras vid bedömningen av inkomstförlusten”. Mot bakgrund av bl.a. skådespelerskans egna uppgifter om sin arbetsförmåga och möjligheter att erhålla ett arbete såsom oskadad fann tingsrätten henne vara berättigad till ersättning för inkomstförlust. Såvitt avsåg beräkningen av inkomstförlustens storlek konstaterade tingsrätten att full bevisning om skadan inte kunde föras i det aktuella målet, varför tingsrätten gjorde en skälig uppskattning av inkomstunderlaget. Hovrätten fastställde sedermera tingsrättens domslut.

I ”skådespelerskefallet” har domstolen uttryckligen uppställt kravet på att käranden skall styrka sin förlust. Däremot lyfter domstolen fram att när det är fråga om hy-

¹⁹⁴ A a , s 56

¹⁹⁵ I den följande diskussionen, se Heuman Lars, Bevisbörda och beviskrav i tvistemål, s 386

potetiska händelseförlopp kan det vara motiverat att sänka beviskraven och istället basera bedömningen på vissa antaganden. Utan att det framgår helt klart tycks domstolen också ha tillämpat bevislätnadsregeln i 35 kap. 5 § RB genom att göra en skälighetsbedömning av inkomstförlustens storlek då det saknats full bevisning om den ekonomiska skadan.

Hovrätten i övre Norrlands dom i mål nr T 131-98 (meddelad 2000-10-18) gällde en trafikskadad busschaufför som bedrev jordbruksrörelse vid sidan av arbetet. Mannen förtidspensionerades till följd av skadan och skadan utgjorde tillika en arbetsskada. Försäkringskassan betalade ut ersättning för den inkomstförlust som mannen haft som busschaufför, men utgav inte arbetsskadelivränta för inkomstförlust i jordbruket. Mannen yrkade därpå ersättning från trafikskadereglerande försäkringsbolag för inkomstförlusterna i jordbruket. Han hade haft planer på att utveckla jordbruket och han hade bl.a. byggt en maskinhall som var nästan färdig när olyckan inträffade samt anlagt en skogsbilväg. Den planerade verksamheten skulle ha inneburit inkomst från t.ex. djurhållning, körslor och skogsbruk.

Tingrätten fann att mannen bedrivit jordbruk i 12 år, men att verksamheten inte visat några nämnvärda inkomster under dessa år. Uppgifterna om förväntade inkomster från djurhållning etc. ansågs inte bekräftade. Yrkandet om ersättning för inkomstförluster i jordbruket ogillades såväl i tingsrätten som i hovrätten. Hovrättens motivering var att den skriftliga bevisningen endast visade att det fanns förutsättningar för mannen att – skadan förutan – utveckla jordbruket. Det faktum att mannen byggt en ny maskinhall och anlagt en skogsbilväg ansåg hovrätten höra ihop med mannens avsikt att avverka skog i egen regi, men dessa skulle inte ha gett någon möjlighet för mannen att öka sina inkomster.

Trots att jordbrukaren i ovan refererat rättsfall gjort sannolikt att det fanns förutsättningar för att utveckla jordbruket, räckte detta ändå inte för att styrka några inkomstförluster. Om man jämför med ”skådespelerskefallet” kan det ifrågasättas om inte domstolen borde ha tillämpat en bevislätnad även i jordbrukarens fall; det är onekligen fråga om ett hypotetiskt resonemang där full bevisning svårligen kan frambringas för att styrka inkomstförluster.

2.11 Ersättningens form

När väl den slutliga bedömningen och beräkningen gjorts av skadeståndets storlek, och den skadelidande antingen har återgått i arbete eller erhållit sjukersättning, har det oftast gått flera år sedan invaliditeten inträdde.¹⁹⁶ Därefter återstår alltså även att avgöra i vilken form ersättningen skall utgå. I 5 kap. 4 § 1 st. SkL stadgas att kompensationen för framtida inkomstförlust skall fastställas i form av livränta eller engångsbelopp eller som en kombination av de båda.

Inom svensk skadeståndsrätt har traditionellt ersättningen för framtida inkomstförluster utbetalats såsom livränta (med viss bestämd uppräknings) fram till dess den skadelidande fyller 65 år (d.v.s. normal pensionsålder), då livräntan anses ge en ekonomisk trygghet över längre tid.¹⁹⁷ Som huvudregel gäller därför också enligt 5 kap. 4 § SkL att ersättningen bör utgå i form av livränta om kompensationen är av väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning och inga särskilda skäl talar emot detta. I enlighet med det sagda utbetalas därför normalt större ersättningsbe-

¹⁹⁶ Schönning Ola, Svendenius Marie, Skadad i trafiken, s 62

¹⁹⁷ Se exempelvis Roos Carl Martin, Ersättningsrätt, s 150 ff. och Schönning Ola, Svendenius Marie, Skadad i trafiken, s 62

lopp såsom livräntor och mindre ersättningar såsom engångsbelopp.¹⁹⁸ Om försörjningsbehovet är mindre påtagligt, kommer den skadelidandes egen uppfattning att spela stor roll för valet mellan livränta eller engångsbelopp.¹⁹⁹

När ersättning skall utgå för förlorad arbetsförtjänst under en akuta sjuktiden skall man följa de uppräkningsregler som kan följa av avtal mellan parter på arbetsmarknaden.²⁰⁰ Syftet är att den faktiska förlusten skall ersättas. Livräntorna fastställs i värde som gäller vid tidpunkten när ersättningen bestäms. Oftast avser livräntorna ersättning för framtiden. Därför måste livräntan anpassas till förändringar i penningvärdet under den tid som räntan skall utgå. För att komma tillrätta med detta finns det lagar om värdesäkring av livräntor, bl.a. lag (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor. Den som betalar ut ersättningen skall också stå för värdesäkringen. Det som avgör värdesäkringen är när livräntan fastställs, i regel när avtal träffas (t.ex. dag för yttrande i nämnd eller när dom meddelats). Vid varje årskifte fastställer Finansinspektionen om och med vilken procent livränta skall ändras.

¹⁹⁸ Se t.ex. Roos Carl Martin, Ersättningsrätt, s 150

¹⁹⁹ IFU, avsnitt 11.2.8.1., s 190

²⁰⁰ För den följande diskussionen, se IFU, avsnitt 24, s 411 ff.

3. Fastställandet av egna företagares inkomstförluster

I skaderegleringspraxis har utvecklats olika metoder för att fastställa egna företagares inkomstförluster genom att utreda företagets ekonomiska situation.²⁰¹ Vilken företagsform som verksamheten bedrivs i kan avgöra huruvida skadeföljden är att betrakta som en inkomstförlust eller inte. Här aktualiseras återigen faktumet att en ägare som arbetar i det egna aktiebolaget betraktas som formellt anställd i rörelsen.²⁰²

3.1 Allmänt om inkomstunderlaget

Vid bestämmande av ersättning för inkomstförlust aktualiseras som ovan nämnts två metoder för beräkningen av förlusten.²⁰³ För förfluten tid görs enligt huvudregeln en konkret bedömning av den faktiska förlusten, men för egna företagare gäller såväl för förfluten tid som för framtiden att förlusten får bestämmas på skönsmässiga grunder. Utgångspunkt för beräkningen av ersättning för inkomstförlust blir då vilken inkomst den skadelidande skulle ha uppnått i sin rörelse om han inte skadats, det s.k. inkomstunderlaget.²⁰⁴

I inledningsskedet av utredningen av den egna företagarens inkomstförlust skall även noga uppmärksammas vilken företagsform rörelsen bedrivs i.²⁰⁵ Återigen är det av stor betydelse för beräkningen av inkomstförlusten om företaget bedrivs som aktiebolag eller enskild firma, enkelt bolag och handelsbolag/kommanditbolag. Den förlust som uppkommer för aktiebolaget om en ägare eller anställd skadas är i princip inte ersättningsbar, då förlusten utgör en s.k. tredjemansskada.²⁰⁶

Inkomstunderlaget för den skadelidande företagaren kommer därvid att endera basera sig på ett årligt resultat i rörelsen (för företagare i enskild firma, enkelt bolag och handelsbolag/kommanditbolag) eller på den lön som tagits ut ur rörelsen (för aktiebolagsdelägare). För kunna bestämma inkomstunderlaget i det enskilda fallet måste man först göra vissa företagsekonomiska och associationsrättsliga överväganden efter genomgång av alla deklarations- och redovisningshandlingar.

3.2 Bokföring och redovisning

Vid analysen av själva rörelsens ekonomiska ställning, och senare en beräkning av den skadelidandes inkomstunderlag, betraktas den bokföring och redovisning som upprättats fortlöpande i enlighet med bokföringslagens (1999:1078) (BFL) regler.

Bokföringsskyldighet gäller enligt 2 kap. 1-6 §§ BFL alla näringsidkare med de undantag som anges i lagen (bl.a. för fastighetsägare och tillika enskild person som

²⁰¹ Se vidare Bengtsson & Strömbäck, Skadeståndslagen, En kommentar, s 158

²⁰² A a, s 158

²⁰³ Se Hellner & Johansson, Skadeståndsrätt, s 382 ff.

²⁰⁴ Hellner & Johansson, Skadeståndsrätt, s 387 f.

²⁰⁵ Se vidare IFU, avsnitt 20.4, s 375 ff.

²⁰⁶ Tredjemansskadorna har tidigare behandlats under avsnitt 2.7.1. Se också IFU, avsnitt 20.2, s 373 och IFU, avsnitt 20.5

hyr ut högst två lägenheter). Med näringsidkare menas fysiska eller juridiska personer som yrkesmässigt bedriver ekonomisk verksamhet.²⁰⁷ BFL innebär en skyldighet att löpande bokföra uppkomna affärshändelser, upprätta årsbokslut (förutom i de minsta rörelserna) och arkivera allt räkenskapsmaterial i 10 år (jfr 4 kap. 1 § BFL). Bokföringsskyldigheten skall genomföras på ett sådant sätt att den överensstämmer med god redovisningssed.²⁰⁸

För de företag som har en nettoomsättning på över 20 prisbasbelopp skall den löpande bokföringen (de affärshändelser som förekommit under året) utmynna i ett årsbokslut. Årsbokslutet består av dels en balansräkning som visar företagets ställning med tillgångar, skulder och eget kapital på räkenskapsårets sista dag, och dels en resultaträkning som visar det gångna räkenskapsårets intäkter, kostnader och resultat.²⁰⁹ Företagare i enskild firma med en mindre omsättning behöver inte upprätta ett årsbokslut, utan de använder istället deklaraionsblankett N1 som ett slags förenklat bokslut.²¹⁰

I BFL finns inga egentliga riktlinjer för hur ett bokslut skall upprättas.²¹¹ För anvisningar om vad ett årsbokslut eller en årsredovisning skall innehålla finns utförligare bestämmelser i årsredovisningslagen (1995:1554) (ÅRL). Av ÅRL framgår bl.a. vad balans- och resultaträkningen skall innehålla och bokföringens uppställningsformer (se 3 kap. ÅRL). Aktiebolag och ekonomiska föreningar skall alltid upprätta årsredovisning, inte bokslut. En årsredovisning skall alltid innehålla en balans- och resultaträkning samt en förvaltningsberättelse.²¹²

3.3 De olika företagsformerna

Gemensamt för rörelser som bedrivs i form av enskild firma, enkelt bolag eller handelsbolag är att ägaren eller ägarna beskattas för den skattemässiga nettointäkten av rörelsen som ”inkomst av näringsverksamhet”.²¹³ Inkomst av yrkesmässigt bedriven verksamhet ses som inkomst av näringsverksamhet om inkomsten inte räknas till inkomstlagen kapital eller tjänst. Verksamheten skall därtill kännetecknas av varaktighet, självständighet och drivas med vinstsyfte.²¹⁴

När skadereglering inleds är en av de första åtgärderna att ta reda på vilken företagsform som företagaren bedrivit sin verksamhet i.

Nedan följer en översiktlig orientering av vilka företagsformer som vanligen förekommer i skaderegleringen, med en kort beskrivning av vad som karaktäriserar de olika typerna av verksamhet.²¹⁵

²⁰⁷ Se bl.a. IFU avsnitt 20.3, s 374 och Lundén Björn, Enskild firma, s 30

²⁰⁸ Lundén Björn, Ohlsson Gunnar, Bokslutsanalys, s 116. För detaljer, principer och rekommendationer om hur bokföringen skall göras, kan här hänvisas till Bokföringsnämnden (BFN) och Redovisningsrådet (RR) (i denna not a a, s 116)

²⁰⁹ Lundén, Enskild firma, s 34 och IFU avsnitt 20.3, s 375

²¹⁰ Lundén, Enskild firma, s 34 och IFU avsnitt 20.2.1., s 373 f.

²¹¹ Lundén Björn och Olsson Gunnar, Bokslutsanalys, s 116

²¹² Edenhammar Hans, Thorell Per, Företagens redovisning, s 13 f.

²¹³ IFU, avsnitt 20.2, s 373 f.

²¹⁴ IFU, avsnitt 20.1.1, s 373. Om verksamheten inte bedrivs med vinstsyfte betraktas denna som hobbyverksamhet, vilken beskattas som inkomst av tjänst. Självständigheten har betydelse vid gränsdragningen mot inkomst av tjänst, och varaktigheten avgör gränsen mot inkomst av kapital.

²¹⁵ För den följande diskussionen, se även IFU, avsnitt 20.2, s 373 ff.

3.3.1 Enskild firma

- En enskild firma är inte en juridisk person. Detta innebär att ägaren av firman svarar fullt ut för verksamhetens skulder p.g.a. att firman formellt inte kan ha några skulder; verksamheten är helt kopplad till ägaren som person.²¹⁶ Juridiskt sett är ägaren och verksamheten en och samma, varför firman bara är ett namn på verksamheten som bedrivs.²¹⁷
- En enskild firma är inget eget skattesubjekt som t.ex. ett aktiebolag. Företagaren i den enskilda firman deklarerar och skattar för företagets verksamhet i en närings/rörelsebilaga till den egna inkomstdeklarationen såsom inkomst av näringsverksamhet.²¹⁸ I rörelsebilagan på deklarationsblankett N1 specificeras räkenskapsårets kostnader och intäkter, tillgångar och skulder samt bokslutsdispositioner m.m.²¹⁹
- Om nettoomsättningen överstiger 20 prisbasbelopp/år (knappt 800 000 kr/år) måste årsbokslut (med balans- och resultaträkning) upprättas för den enskilda firman.²²⁰ Deklarationsblankett N2 används i dessa fall som bilaga till företagarens egna självdeklaration.²²¹
- Den som driver en enskild firma kan inte ta ut någon lön i egentlig mening; dels för att företagaren aldrig kan anses som anställd i firman, och dels för att han beskattas för verksamhetens årliga redovisade resultat.²²² Kontantuttagen som en enskild näringsidkare gör skall bokföras, men uttagen påverkar inte verksamhetens resultat. Däremot minskar företagets förmögenhet (eget kapital) vid kontantuttagen. Då det egna kapitalet krymper, minskar samtidigt kapitalunderlaget för räntefördelning och expansionsfond.²²³

3.3.2 Handelsbolag och kommanditbolag

- Av 1 kap. 1 § lag (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag (HBL) framgår att ett handelsbolag föreligger om två eller flera har avtalat om att gemensamt bedriva näringsverksamhet i bolag och bolaget har införts i handelsregistret. I handelsbolaget är delägarna solidariskt ansvariga för bolagets förpliktelser och skulder.²²⁴
- Handelsbolaget är en juridisk person, men dock inget eget skattesubjekt. Bolagets nettointäkt påförs och beskattas hos delägarna var för sig.²²⁵
- Kommanditbolag är en variant av handelsbolag, där en eller flera av bolagsmännen har ett begränsat ansvar. Reglerna i HBL avseende handelsbolag gäller även för kommanditbolag med däri angivna undantag (se 3 kap. HBL).²²⁶

²¹⁶ Lundén Björn, Enskild firma, s 9 f.

²¹⁷ A a, s 16 f.

²¹⁸ Lundén Björn, Enskild firma, s 10

²¹⁹ IFU avsnitt 20.4.1, s 375

²²⁰ Lundén Björn, Enskild firma, s 13

²²¹ Se IFU avsnitt 20.2.1., s 373

²²² Lundén Björn, Enskild firma, s 91

²²³ A a, s 91 f.

²²⁴ Höglund Mats, Handelsbolag, s 13

²²⁵ A a, s 13

²²⁶ Lundén Björn, Svensson Ulf, Handelsbolag, s 9 ff.

- Delägarna i ett kommanditbolag är endera kommanditdelägare eller komplementär. Kommanditdelägaren svarar endast för bolagets förpliktelser med det belopp han satt in i bolaget eller åtagit sig att sätta in. Komplementären är obegränsat ansvarig för kommanditbolagets förpliktelser. Det måste finnas minst en komplementär i varje kommanditbolag.²²⁷
- Rörelsens resultat uppstår efter det att alla kostnader dragits från intäkterna, och då bolagsmännen fått ut ränta och arvode från bolaget enligt 2 kap. 6 § HBL. Bolagsmännen har rätt till ränta på sin insats samt skäligt arvode för förvaltningen av bolagets angelägenheter.²²⁸ Enligt 2 kap. 8 § HBL skall vinst (eller förlust) delas lika mellan delägarna, men bestämmelsen är dispositiv. Vanligt är därför att delägarna avtalar om en annan resultatfördelning än den som lagen föreskriver, vilket skall uppmärksammas när inkomstunderlaget skall bestämmas för en skadelidande handelsbolagsdelägare (detsamma gäller för kommanditbolagsdelägare).
- Varje bolagsdelägare redovisar sin andel av vinst eller förlust på en bilaga (N3) till den egna deklARATIONEN. Själva bolaget gör en inkomstdeklaration (på blankett INK4) och betraktas som ett skattesubjekt avseende moms, fastighetsskatt m.m.²²⁹
- Endast de handelsbolag som har bara människor som delägare, och som normalt har en årlig nettoomsättning om mer än 20 prisbasbelopp, skall upprätta årsbokslut. Om handelsbolaget har minst en juridisk person som delägare skall bolaget upprätta en årsredovisning. Även handelsbolag med bara människor som delägare måste upprätta en årsredovisning om bolaget nått en viss storlek.²³⁰

3.3.3 Enkla bolag

- Bestämmelserna om enkla bolag återfinns i 4 kap HBL.
- Ett enkelt bolag föreligger då minst två fysiska eller juridiska personer gemensamt driver en verksamhet.²³¹ Det enkla bolaget är inte en juridisk person, utan motsvarar snarare två eller flera företag som samarbetar under t.ex. ett gemensamt namn.²³²
- I ett enkelt bolag äger varje delägare sin del av tillgångarna och svarar i motsvarande mån för sin del av skulderna. Det enkla bolaget äger inte tillgångarna som används i bolaget, utan delägarna äger sin del av tillgångarna och gör avskrivningar på sin andel.²³³
- Det enkla bolaget är heller inget skattesubjekt, varför varje delägare tar upp sin del av bolagets resultat i sin inkomstdeklaration.²³⁴
- Jord- och skogsbruk bedrivs traditionellt i form av enkla bolag.²³⁵

²²⁷ Se vidare Höglund Mats, Handelsbolag, s 13

²²⁸ Höglund Mats, Handelsbolag, s 20

²²⁹ Se Lundén Björn, Svensson Ulf, Handelsbolag, s 17

²³⁰ Lundén Björn, Svensson Ulf, Handelsbolag, s 50 ff.

²³¹ Se Lundén, Björn, Enskild firma, s 27 f.

²³² Lundén Björn, Svensson Ulf, Handelsbolag, s 14

²³³ A a, s 11

²³⁴ Lundén Björn, Svensson Ulf, Handelsbolag, s 9

²³⁵ A a, s 14

3.3.4 Aktiebolag och ekonomiska föreningar

- Aktiebolaget är en juridisk person med en eller flera aktieägare. Aktiebolaget utgör ett eget skattesubjekt. Härigenom går det en klar skiljelinje mellan bolaget och företagaren själv.²³⁶ Bestämmelserna avseende aktiebolag återfinns i aktiebolagslag (1975:1385) (ABL).²³⁷
- Aktieägaren eller ägarna svarar formellt inte med mer än det investerade aktiekapitalet för bolagets skulder eller förpliktelser.²³⁸
- Bolagsstämman är aktiebolagets högsta beslutande organ. Aktiebolagets styrelse svarar för bolagets organisation och för förvaltningen. Den verkställande direktören (VD:n) utses av styrelsen och svarar för den löpande driften av bolaget, enligt styrelsens instruktioner.²³⁹
- Som eget skattesubjekt skall bolaget lämna en egen inkomstdeklaration (blankett INK2). Det som beskattas är den vinst som finns kvar efter att alla kostnader (inklusive lön till ägaren) dragits av. Bolagsskatten är för närvarande 28 %. Om bolaget gör maximala avsättningar till periodiseringsfonder sänks den beskattningsbara vinsten.²⁴⁰
- Enligt ÅRL skall aktiebolag avsluta de årliga räkenskaperna med en årsredovisning. Årsredovisningen bygger på bokslutsmodellen och innehåller balans- och resultaträkning, förvaltningsberättelse samt noter.²⁴¹ Till aktiebolagets deklaration skall bifogas årsredovisning, revisionsberättelse och föregående års balans- och resultaträkning.²⁴²
- Om den årliga vinsten delas ut skall den beskattas hos delägarna (vanligtvis i inkomstslaget inkomst av kapital med 30 % skatt). Då delägare i fåmansaktiebolag kan välja mellan att göra uttag från det egna företaget i form av lön eller utdelning gäller särskilda skatteregler för utdelning i fåmansföretag.²⁴³
- För det fall företagaren tar ut lön från aktiebolaget, behandlas han som anställd ur skattesynpunkt, och bolaget måste betala arbetsgivaravgifter (32,46 % för år 2005) på ägarens lön.²⁴⁴
- En ekonomisk förening är också en juridisk person som fungerar skattemässigt på samma sätt som ett aktiebolag.²⁴⁵ Den ekonomiska föreningen måste dock ha minst tre medlemmar; i aktiebolaget kan företagaren vara ensam delägare.²⁴⁶ Föreningarnas verksamheter regleras av lag (1987:667) om ekonomiska föreningar.

3.4 Något om jord- och skogsbruksrörelser

²³⁶ Lundén Björn, Aktiebolag, s 14 f.

²³⁷ En ny ABL kommer att träda i kraft den 1 januari 2006.

²³⁸ Lundén Björn, Aktiebolag, s 16 och IFU, avsnitt 20.2.5, s 374

²³⁹ Lundén Björn, Aktiebolag, s 10

²⁴⁰ A a s 14 f.

²⁴¹ Lundén Björn, Aktiebolag, s 152 ff.

²⁴² IFU, avsnitt 20.2.5, s 374

²⁴³ Se Lundén Björn, Aktiebolag, s 269 ff. och IFU, avsnitt 20.2.5, s 374

²⁴⁴ Lundén Björn, Aktiebolag, s 310 f.

²⁴⁵ A a, s 15

²⁴⁶ Lundén Björn, Svensson Ulf, Handelsbolag, s 18

Liksom alla andra näringsidkare omfattas jord- och skogsbrukare av BFL.²⁴⁷ Jordbruk och skogsbruk kan drivas i vilken företagsform som helst, men det är mer ovanligt att bruken bedrivs som handelsbolag. Samma effekt kan istället uppnås genom ett samägande av fastigheten i form av ett enkelt bolag. Två makar har också möjligheten att skattemässigt dela vinsten även om lantbruket bedrivs av den ene maken som enskild näringsverksamhet.²⁴⁸ Vid skadereglering är det viktigt att titta på om sådan inkomstuppdelning gjorts tidigare år när man fastställer inkomstunderlaget för den skadelidande maken.²⁴⁹

För jordbruket är i princip all försäljning och egna uttag från bruket en skattepliktig inkomst i verksamheten.²⁵⁰ Skattepliktiga intäkter i skogsbruket utgörs av i princip all försäljning och egna uttag av produkter från skogsbruket, som t.ex. avverkningsrätter, leverensvirke, upplåtelse av arrende m.m.²⁵¹

Skogskontot fungerar på det viset att skogsbrukaren får uppskov med beskattningen genom att han drar av motsvarande belopp som sätts in på skogskontot.²⁵² Skogskontot är en särskild sorts bankkonto som kan öppnas i vilken bank som helst. Ett avdrag kan medges för det beskattningsår då skogsinkomsten uppstod, även om pengarna sätts in först året därpå. När pengarna väl tas ut från skogskontot beskattas uttaget såsom inkomst av näringsverksamhet.²⁵³ Skogskontots funktioner är bl.a. att skatteutjämna mellan olika år för att minska marginals-katten, och att skatteutjämna skillnaderna i inkomster mellan olika år genom att uttag görs dåliga år och insättning görs under bra perioder.²⁵⁴ På samma sätt som det skattemässiga resultatet bortses från vid beräkning av det ”verkliga resultatet” vid övriga företagsformer, skall också vid skogsverksamhet det ”verkliga resultatet” beräknas innan avsättning görs till skogskontot.

3.5 Egenavgifter och karenstid

Egna företagare bedriver antingen aktiv eller passiv verksamhet. De aktiva näringsidkarna betalar egenavgifter, medan de passiva betalar löneskatt (vilken inte kan ge förmåner såsom sjukpenning och pension).²⁵⁵ Aktiva näringsidkare betalar egenavgifter på den vinst som uppnåtts i verksamheten.²⁵⁶ I egenavgifterna ingår bl.a. sjukförsäkrings- och arbetsskadeavgift, och den sammanlagda avgiften för år 2005 uppgår till 32,46 %.²⁵⁷

Företagaren kan få viss reduktion av egenavgifterna genom att välja en, tre eller 30 karensdagar, med resultatet att sjukpenning utgår från och med den andra, fjärde eller 31:a sjukdagen (alla har dock alltid en obligatorisk karensdag även om 0

²⁴⁷ Lundén Björn, Lantbrukarboken, s 59

²⁴⁸ Lundén Björn, Lantbrukarboken, s 10 och s 157 ff.

²⁴⁹ IFU, avsnitt 20.4.1.5, s 370 f.

²⁵⁰ Lundén Björn, Lantbrukarboken, s 114 ff.

²⁵¹ Jfr Lundén Björn, Skogsbeskattning, s 13 ff.

²⁵² För diskussion nedan, se Lundén Björn, Skogsbeskattning, s 53

²⁵³ A a, s 53

²⁵⁴ Se Lundén Björn, Skogsbeskattning, s 53 f.

²⁵⁵ Se exempelvis Lundén Björn, Enskild firma, s 56 f.

²⁵⁶ A a, s 58 ff.

²⁵⁷ Skatteverkets hemsida, ”<http://www.skatteverket.se/infotext/arbetsgivare/socialavgifter.html>”, lydelse 2005-10-09

karensdagar valts).²⁵⁸ Därtill kommer att enskilda näringsidkare får göra en generell minskning av egenavgifterna med 5 % av underlaget för avgifterna, dock upp till ett visst maxbelopp.²⁵⁹ Redan under inkomståret har företagare som driver rörelse i form av enskild firma, enkelt bolag, handelsbolag och kommanditbolag rätt att göra ett schablonavdrag för de beräknade egenavgifterna med högst 25 % av vinsten. Om egenavgifterna är nedsatta t.ex. genom fler karensdagar, skall schablonavdraget minskas så att det närmast motsvarar de slutliga egenavgifterna.²⁶⁰

För det fall schablonavdraget sedan inte överensstämmer med det slutliga skattebeskedet, kan differensen korrigeras i nästa års deklaration genom att förra årets schablonavdrag tas upp men med en reduktion för de slutliga egenavgifter som påfördes.²⁶¹

Om olyckan inte hade inträffat hade egenavgifterna inte kunnat utnyttjas av den skadelidande företagaren, varför rörelsens resultat bör reduceras med egenavgifterna. En sådan reduktion bör göras oavsett om den skadelidande kan återgå till arbete i verksamheten eller om företaget måste avvecklas.²⁶²

Varken sjukpenning enligt AFL eller LAF inräknas i underlaget för egenavgifter. Sjukpenningen är sålunda befriad från egenavgifter.²⁶³ Detsamma gäller för sådan ersättning som försäkringsbolaget utgivit till rörelsen för företagarens inkomstförlust.²⁶⁴

I den praktiska skaderegleringen bör man använda schablonavdraget 25 % som utgångspunkt när egenavgifterna sålunda avräknas från det ”verkliga resultatet” för att inte den skadelidande skall överkompenseras.²⁶⁵ Faktorn som används vid avräkningen i skaderegleringen är 0,77; motsvarande ett snitt för egenavgifterna om 23 % eftersom avgifterna förändras genom den årliga korrigeringen sedan det rätta underlaget för egenavgifterna visats sig.²⁶⁶

Den generella nedsättningen av egenavgifterna med 5 % behandlades ovan. Nämnas kan i sammanhanget att skogsbrukare (men ej jordbrukare) har möjlighet att göra ytterligare egenavgiftsavgdrag genom det s.k. utvidgade företagsstödet om 10 % av avgiftsunderlaget (upp till visst maxbelopp). Tillsammans med det generella avdraget om 5 % kan sålunda skogsbrukaren reducera egenavgifterna med 15 % med viss beloppsbegränsning.²⁶⁷ Minskningen av egenavgifterna får betydelse när inkomstunderlaget skall fastställas; egenavgifterna skall dras ifrån det ”verkliga resultatet”, och för skogsbrukare bör då egenavgifterna vara mindre än avdraget om 23 % som vanligtvis används i skaderegleringen.

²⁵⁸ Försäkringskassans hemsida, ”http://www.forsakringskassan.se/privatpers/foretagare/om_sjuk/”, lydelse 2005-05-09, och Lundén Björn, Enskild firma, s 58 f.

²⁵⁹ Se vidare bl.a. Lundén Björn, Enskild firma, s 60, Lundén Björn, Lantbrukarboken, s 167 och Lundén Björn, Skogsbeskattning, s 102

²⁶⁰ Lundén Björn, Enskild firma, s 60 f.

²⁶¹ Se t.ex. Lundén Björn, Skogsbeskattning, s 103

²⁶² Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 31 f.

²⁶³ IFU, avsnitt 20.4.1.4., s 377. Se även ovan under avsnitt 2.9.2.1.1, där det anges att sjukpenningen uppräknas med faktorn 1,3 för egenavgifter när samordning skall ske

²⁶⁴ Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 31 f.

²⁶⁵ A a, s 31 f.

²⁶⁶ Kursmaterialet för IFU:s kurs ”Reglera egna företagarskador”, 1-2 december 2004, kurslärare Michael Sjöberg, Folksam

²⁶⁷ Se Lundén Björn, Lantbrukarboken, s 169 och Lundén Björn, Skogsbeskattning, s 104

3.6 Beräkning av ”verkligt resultat” (enskild firma, handelsbolag, kommanditbolag och enkla bolag)

Eftersom en egen företagares inkomst inte sällan är osäker tvingas man ofta göra en uppskattning av inkomstunderlaget, vilket stämmer väl överens med uppfattningen i praxis och juridisk doktrin att inkomstförlusten för egna företagare bör bedömas skönsmässigt från fall till fall. Uppskattningen får baseras på *tidigare resultat* av rörelsens ekonomiska bärkraft under de år företagaren arbetat *såsom ”oskadad”* i företaget.²⁶⁸

För att komma så nära sanningen som möjligt både vid beräkning av förlust i förfluten tid och av inkomstunderlaget innebär uppskattningen en teoretisk analys av företaget ur ekonomisk synpunkt. Analysen förutsätter tillgång till fullständiga deklARATIONER med rörelsebilagor inklusive eventuell resultaträkning med uppgift om bokslutsdispositioner samt specifikationer av företagets driftskostnader för flera oskadade år tillbaka.

Om de studerade resultaten för oskadade år inte visar på ett enhetligt resultat kan det t.ex. vara lämpligt att beräkna ett snittresultat som utgångspunkt för inkomstunderlaget. Att beräkna ett snittresultat är dock ingalunda någon huvudregel. Då uppskattningen skall baseras på tidigare års resultat och visa vad företagaren skulle ha kunnat intjäna om skadan inte inträffat, bör alltid en individuell beräkning göras. Eventuellt stigande resultat år för år skall naturligtvis utredas, och om resultatet kan förväntas ha varit stigande även skadan förutan, skall detta återspeglas i inkomstunderlaget.

Enligt försäkringspraxis bör rörelsens ”verkliga resultat” utgöra grunden för företagares inkomstunderlag. Företagarens förväntade inkomst ur rörelsen skall alltså beräknas utifrån rörelsens tidigare ”verkliga resultat”, motsvarande ett rörelse-resultat som inte påverkats av bokslutsdispositioner eller egenavgifter.²⁶⁹ För att komma fram till en rörelsens verkliga resultat används då resultat efter finansiella kostnader och intäkter, varvid det skattemässigt redovisade resultatet bortses ifrån.²⁷⁰

Just redovisades utgångspunkten för företagarens inkomstunderlag, d.v.s. det ”verkliga resultatet”. Men bedömningen av inkomstunderlaget stannar inte där. Den teoretiska beräkningen av inkomstförlusten enligt SkL:s regler innebär att även minskningen av det ”verkliga resultatet” (på grund av att företagaren inte kunnat utföra sedvanligt arbete i rörelsen) måste utredas. Därtill ersätts enligt försäkringsbranschpraxis också utlägg för fasta kostnader som inte kunnat undvikas under den akuta sjuktiden.²⁷¹

I det inledande stadiet av utredningen av inkomstunderlaget är det nödvändigt att studera rörelseresultatet och jämföra det med tidigare tidsperioder för att utröna eventuell resultatförsämring på grund av företagarens skada. För att belysa vad som avses med ”verkligt resultat” visas nedan en standardmall för resultaträkning med de olika resultatbegrepp som följer av ÅRL.²⁷²

²⁶⁸ För den fortsatta diskussionen, se Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 33

²⁶⁹ Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 33 ff.

²⁷⁰ IFU, avsnitt 20.4.1, s 375 f.

²⁷¹ Se vidare Folksam, Personskadereglering, Egna Företagare, s 34

²⁷² Mallen är direkt hämtad från IFU, avsnitt 20.4.1.1, s 376

3.6.1 Mall för resultaträkning

Uppställningen här nedan visar hur årets redovisade resultat stegvis uppkommer. Årets redovisade rörelseresultat motsvarar förenklat rörelsens intäkter minus rörelsens kostnader.²⁷³

Rörelsens intäkter		
Försäljningssumma	XX	
Övriga rörelseintäkter	XX	XX
Rörelsens kostnader		- XX
• Rörelseresultat före avskrivningar		=XX
A. Avskrivningar		- XX
• Rörelseresultat efter avskrivningar		XX
Finansiella intäkter		
Utdelning på aktier och andelar	XX	
Ränteintäkter	XX	XX
Finansiella kostnader		
Räntekostnader		- XX
• Resultat efter finansiella intäkter och kostnader		XX
B. Extraordinära intäkter		XX
Extraordinära kostnader		- XX
C. • Resultat före bokslutsdispositioner		=XX
<u>Bokslutsdispositioner:</u>		
Avsättning till Periodiseringsfond		=XX
Återföring av Periodiseringsfond		=XX
• Redovisat årsresultat		=XX

Sist i resultaträkningen kommer bokslutsdispositionerna, vilka möjliggör det för företaget att resultatutjämnas mellan ”goda och dåliga” år.²⁷⁴ Med bokslutsdispositionerna kan således det skattemässiga resultatet påverkas, ofta med syftet att minska den effektiva skatten under ett ”gott” år. Bokslutsdispositioner förekommer i form av avsättning (eller återföring) till periodiseringsfond, positiv eller negativ räntefördelning och expensionsmedel.

Det ”verkliga resultatet” utgörs av *resultat efter finansiella intäkter och kostnader* (se kursivering i mallen ovan), varvid företagets dispositioner för att minska den effektiva skatten bortses ifrån.

För de företag som inte behöver avsluta räkenskaperna med balans- och resultaträkning (d.v.s. de som använder deklaraionsblankett N1) kan det ”verkliga resultatet” utläsas från rörelsebilagorna, vid det belopp som utgör *resultat före avsättning till resultatutjämningsfond*.²⁷⁵ I dessa fall skall också noteras avskrivningar

²⁷³ Lundén Björn, Ohlsson Gunnar, Bokslutsanalys, s 38 f.

²⁷⁴ För den följande diskussionen, se IFU, avsnitt 20.4.1.1., s 376

²⁷⁵ Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 38

samt eventuell förändring av dold varulagerreserv, eftersom denna redan påverkat beloppet före resultat före avsättning till resultatutjämningsfond.²⁷⁶

3.6.2 Avskrivningar

Ett inventarium i ett företag kan ha en ekonomisk livslängd på flera år, varför inköpet inte kan kostnadsföras på inköpsåret direkt. Istället skall utgiften delas upp på flera år i bokslutet, som motsvarar den uppskattade ekonomiska livslängden. Denna uppdelning av utgiften kallas avskrivning enligt plan (planmässig avskrivning).²⁷⁷

Den skattemässiga avskrivningen ligger vid sidan av den planmässiga. Skattemässigt kan en inventarie med en längre livslängd skrivas av i snabbare takt, åtminstone inledningsvis.²⁷⁸ Enligt skattelagstiftningen accepteras två former av avskrivningar, nämligen räkenskapsenliga- och restvärdeavskrivningar.²⁷⁹ För det fall de skattemässiga avskrivningarna är större än de planmässiga, bokförs skillnaden såsom överavskrivning (eller anläggningsreserv) bland de obeskattade reserverna i balansräkningen.²⁸⁰ Skattelagstiftningen syftar till att sätta miniminivåer vid värderingen av anläggningstillgångar för att förhindra att företag blir för lågt beskattade. Civillagstiftningen å andra sidan sätter upp maximinivåer för avskrivningarna att undvika att tillgångarna övervärderas.²⁸¹

I skaderegleringen är inte de skattemässiga avskrivningarna de intressanta, då dessa inte visar tillgångarnas verkliga värdeminskning.²⁸² Istället bör avskrivningarna vara planmässiga, eller åtminstone korrigeras till att visa skillnaden mellan de planmässiga avskrivningarna och skattemässiga avskrivningarna. Om den planmässiga avskrivningen är lägre än den skattemässiga ökar det ”verkliga resultatet”. En justeringsmetod blir främst aktuell när stora avskrivningar gjorts för maskiner och inventarier, t.ex. för år när stora investeringar skett i företaget. Även kostnader för underhåll och reparationer bör uppmärksammas vid bestämmandet av det ”verkliga resultatet” eftersom dessa dras av direkt under det aktuella året. Sådana kostnader kan påverka rörelseresultatet mycket kraftigt under just det året, varför det kan finnas skäl att slå ut kostnaderna över flera år när man beräknar det ”verkliga resultatet”.²⁸³

²⁷⁶ Varulagerreserv definieras som verkligt värde efter inkuransavdrag (svårsålda varor) minskat med bokfört värde, se Folksam, Personskadereglering, Egna Företagare, s 38 f. Vidare anges där att man måste jämföra bokfört ingående och utgående varuvärde med motsvarande specifikationer av varulagrets verkliga värde i deklarationen. Detta har betydelse då skillnaden mellan inventerat värde före inkuransavdrag och bokfört värde utgör lagerreserv. Om lagerreserven ökat eller minskat skall resultatet korrigeras med motsvarande ökning/minskning för att få det ”verkliga resultatet”.

²⁷⁷ Lundén Björn, Enskild firma, s 139 ff.

²⁷⁸ Lundén Björn, Enskild firma, s 139

²⁷⁹ Se bl.a. IFU, avsnitt 20.4.1.2., s 376 f., och Lundén Björn, Enskild firma, s 139 ff. En förutsättning för räkenskapsenlig avskrivning är att företagaren upprättat årsbokslut och att de skattemässiga avskrivningarna bokförs. Den räkenskapsenliga avskrivningen följer två alternativ; 30 % regeln som innebär 30 % årlig avskrivning på tillgångarnas sammanlagda kvarvarande värde efter tidigare avskrivningar, s.k. bokfört restvärde, och den 20 % regeln som innebär en årlig avskrivning om 20 % på tillgångarnas sammanlagda anskaffningsvärde. Den företagare som har en längre nettoomsättning än 20 pbb och därför ej upprättar årsbokslut är hänvisad till restvärdesavskrivning.

²⁸⁰ Lundén Björn, Ohlsson Gunnar, Bokslutsanalys, s 65 ff. och Lundén Björn, Enskild firma, s 140 f.

²⁸¹ Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 36 f.

²⁸² För den följande diskussionen, se Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 36 ff.

²⁸³ Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 38

Eventuella överavskrivningar på maskiner och inventarier bör utredas eftersom dessa inte alltid finns redovisade separat som bokslutsdisposition. Likaså bör uppmärksammas om några extraordinära intäkter eller kostnader finns redovisade.

3.6.3 Extraordinära intäkter och kostnader

De extraordinära intäkterna och kostnaderna är sådana affärshändelser som inte är typiska för företagets verksamhet, t.ex. realisationsvinster eller förluster vid försäljning av rörelsetillgångar.²⁸⁴ Det kan också röra sig om köp eller försäljning av fastighet som inte hör till den normala verksamheten. Sådana extraordinära intäkter och kostnader skall normalt inte medräknas vid beräkningen av det verkliga resultatet, även om bedömningen får göras från fall till fall.²⁸⁵

3.6.4 Uppdelning av rörelseresultat mellan makar

Om en rörelse bedrivs gemensamt av två makar kan uppdelning av rörelseinkomsten ske mellan makarna under vissa förutsättningar.²⁸⁶ En sådan uppdelning av resultatet är vanlig i lantbruk eller i mindre familjeföretag. För det fall att uppdelning gjorts av inkomsterna, skall detta beaktas vid skaderegleringen för att ”rätt” makes förlust skall ersättas. Man utgår då ifrån om uppdelning av resultatet gjorts under tidigare år. Riksskatteverket (numera Skatteverket) har utfärdat anvisningar för inkomstfördelning mellan makar.²⁸⁷

²⁸⁴ Se vidare IFU, avsnitt 20.4.1.3., s 377

²⁸⁵ Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 38 och IFU, avsnitt 20.4.1.3., s 377

²⁸⁶ För den fortsatta diskussionen, se IFU, avsnitt 20.4.1.5, s 377

²⁸⁷ Se vidare om de skattemässiga anvisningarna i IFU, avsnitt 20.4.1.5., s 377 ff.

3.7 Beräkning av lön och eventuellt löneutrymme (aktiebolag)

Inkomstförlusten för företagare som verkar i aktiebolag utgörs i regel av bortfall av lön från bolaget, varvid förlusten beräknas på samma sätt som för anställda. Då ägaren till ett aktiebolag räknas som anställd följer beräkningen av dennes inkomstförlust sedvanliga metoder för beräkning av anställds inkomstförlust utifrån bl.a. löneintyg.

Det förekommer att ägare till fåmansaktiebolag yrkar på ett högre inkomstunderlag än vad som framgår av tidigare löneuttag, med motiveringen att det funnits utrymme för större löneuttag i aktiebolaget. Den högre lönen skulle därmed eventuellt kunna ingå i inkomstunderlaget. En bedömning får då göras i det enskilda fallet efter en analys av bolagets redovisning.

Som berörts tidigare i detta arbete har aktiebolagsdelägare också, med varierande framgång, yrkat på att utfå ersättning för minskat resultat i rörelsen på grund av ägarens arbetsförmåga (d.v.s. mindre löneutrymme än skadan förutan) och ersättning för vikariekostnader som drabbats aktiebolaget. Både det minskade resultatet och vikariekostnaderna balanserar på gränsen mot en icke-ersättningsgill tredjemansskada, då förluster som drabbat aktiebolaget normalt inte ersätts. I avsnitt 4.2 skall redovisas några riktlinjer för hur aktiebolagsdelägarens inkomstunderlag kan bestämmas.

4. Ersättningsmodeller och typfall i skaderegleringen

I de speciella fall som rör skadelidande egna företagare är det viktigt med en aktiv skadereglering redan från början, för undvikande av förluster i rörelsen på ett tidigt stadium.²⁸⁸ I vissa yrkeskategorier kanske avgörande beslut om rörelsens fortsatta drift måste fattas redan någon timme efter det att företagaren skadats, som t.ex. vid djurskötsel eller hantering av känsliga varor. Av försäkringspraxis kan särskilda ersättningsmodeller eller typfall urskiljas, varmed man också ganska snart kan gå in och reglera förlusterna i ett tidigt skede enligt den modell som är tillämplig.

Ersättningsmodellerna som används i skaderegleringen ligger enligt försäkringsbranschpraxis under posten ”inkomstförlust”.²⁸⁹ Enligt mitt förmenande skulle ersättningsmodellerna snarare utgå ifrån att enskilda näringsidkare, handelsbolagsdelägare etc. ersätts för inkomstförlust enligt ett inkomstunderlag baserat på rörelsens ”verkliga resultat” minus egenavgifter och samordningsförmåner, och att aktiebolagsägare/delägare ersätts för förlust av lön samt eventuellt förlust av ”extra” lön om aktiebolagets löneutrymme tillåter. Därutöver skall enskilda näringsidkare, handelsbolagsdelägare etc. kunna ersättas för förluster som är hänförliga till intrång i näringsverksamhet, motsvarande kostnader för ersättare, minskad rörelsevinst, kapitalförluster m.m. Det är tveksamt om aktiebolagsägare/delägare också kan ersättas för intrång, men till detta återkommer jag här nedan under avsnitt 4.2.

Jag har valt att redovisa vissa ersättningsmodeller och typfall som motsvarar försäkringsbranschpraxis, men som nyss sagts skulle jag vilja hänföra alla typfall för enskild firma, enkelt bolag o.s.v. utom ”ersättning under invaliditetstid” till ersättningsposten intrång i näringsverksamhet enligt 5 kap. 1 § 3 st.

4.1 Enskild firma, handelsbolag, kommanditbolag och enkla bolag

4.1.1 Ersättning under akut sjuktid

Då det inte alltid är lätt att avgöra om företagarens medicinska förutsättningar efter skadan möjliggör återgång i arbetet, har man i företagarfallet godtagit en något längre akut sjuktid än normalt; ca 1-1 ½ år. Efter ”skäligt rådrum” görs bedömningen om den skadelidande kan återgå i sitt arbete i den egna rörelsen. Två alternativa situationer kan då urskiljas enligt följande.

1. Rörelsen ligger helt eller delvis nere med anledning av den skadelidande företagarens arbetsoförmåga. Ingen ersättare arbetar istället för företagaren
2. Rörelsen fortsätter under sjuktiden genom att en ersättare utför den skadelidande företagarens arbetsuppgifter i verksamheten

Under företagarens akuta sjuktid tillämpas två olika ersättningsmodeller i skaderegleringen; täckningsbidragsmodellen eller ersättarmodellen.

²⁸⁸ Se IFU, avsnitt 20.6, s 380 ff.

²⁸⁹ Jfr IFU, avsnitt 20.6.1., s 380

4.1.1.1 Täckningsbidragsmodellen

När en egen företagare skadas blir följden ofta ett tillfälligt avbrott i rörelsen, men beroende på skadans svårighetsgrad kan en definitiv nedläggning av verksamheten bli nödvändig, särskilt i ett enmansföretag.²⁹⁰ Ersättningen skall då i princip motsvara minskningen av rörelsens ”verkliga resultat” samt fasta kostnader som inte kunnat undvikas.

Fasta kostnader är de kostnader som är oförändrade oavsett om den skadelidande varit i arbete eller ej, t.ex. lokalhyror, räntekostnader m.m. De fasta kostnaderna är sålunda opåverkade av om varor och tjänster producerats och sålts eller inte.²⁹¹ I resultaträkningen finns inte driftskostnaderna specificerade, utan man behöver kontrollera specifikationerna från redovisningen för att kunna urskilja vad som är att hänföra till fasta respektive rörliga kostnader.²⁹²

Det skall noteras att oavsett om ersättning utgår för täckningsbidragsförlust eller för en ersättare, så skall ersättningen från försäkringsbolaget betalas in i den skadelidande företagarens rörelse, inte till företagarens privata konto. Ersättningen är skattepliktig då den utgör en intäkt i rörelsen.²⁹³

Täckningsbidragsförlusten kan schematiskt uttryckas som:

Täckningsbidrag:	Rörelsens resultat före bokslutsdispositioner + rörelsens fasta kostnader
Avgår:	<u>Inarbetat täckningsbidrag</u> = Täckningsbidragsförlust
Avgår:	<u>Sjukpenning * 1,3 (uppräknig för egenavgifter)</u>
Summa:	= Täckningsbidragsförlust som ersätts av försäkringsbolaget

Täckningsbidraget har här definierats som rörelsens resultat före bokslutsdispositioner plus fasta kostnader, men omvänt motsvarar täckningsbidraget rörelsens omsättning minus rörliga kostnader.

4.1.1.2 Ersättarmodellen

Om företagarens arbetsförmåga förväntas vara övergående är en tänkbar lösning att försäkringsbolaget kompenserar skadelidande med kostnaden för lejd arbetskraft. Ersättning utgår då för lön till ersättaren inklusive socialavgifter och semesterersättning. Avdrag från ersättningen måste emellertid göras för samtidigt utgående

²⁹⁰ IFU, avsnitt 20.6.1.1., s 281 f.

²⁹¹ Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 40

²⁹² Se Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 39 f.

²⁹³ IFU, avsnitt 20.8, s 384

sjukpenning (uppräknade med faktorn 1,3 för egenavgifter) som företagaren erhållit under samma period. Modellen att kompensation utgår för ersättarkostnaderna används ofta i de fall då lantbrukare drabbats av en personskada med arbetsförmåga som följd. Inträffar skadan mitt under skörden eller om djurskötsel ingår i arbetet, är det viktigt att snabbt kunna ordna en ersättare för lantbrukaren.²⁹⁴

4.1.1.3 *Bruttovinstminskning vid kort sjukperiod*

Beräkningen av det ”verkliga resultatet” baserar sig på en analys av företagarens självdeklarationer med rörelsebilagor. Därutöver finns det också skäl att titta på resultatrapporterna från den löpande redovisningen för månaderna innan företagaren skadades.²⁹⁵ Av resultatrapporterna kan bl.a. utläsas rörelsens omsättning (d.v.s. fakturerad och kontant försäljning) och om omsättningen ändrats efter skadetillfället.

Vissa skador medför bara en kortare sjukskrivningstid, men likväl kan förlusterna bli stora under en sådan period. Under en kort sjukperiod kan det räcka med att studera månadsrapporterna för skadeåret för att bestämma förlustens storlek. Däremot går det inte att göra en beräkning av det ”verkliga resultatet” på basen av enbart månadsrapporterna. Istället bör ersättning utgå för den eventuella bruttovinstminskning rörelsen åsamkats på grund av företagarens arbetsförmåga. Bruttovinsten uttrycks som omsättningen (exkl. moms) med avdrag för varu- och/eller materialkostnader.

Vid beräkningen av bruttovinstminskningen skall, som alltid vid ersättningsberäkningen, tas hänsyn till om rörelsen besparats andra rörliga kostnader under den aktuella perioden, i enlighet med principen om *compensatio lucri cum damno*.²⁹⁶

4.1.2 *Inkomstförlust efter friskskrivning*

I de fall då företaget legat nere under en period på grund av företagarens arbetsförmåga finns det ibland skäl att också ersätta inkomst förlust efter friskskrivningen.²⁹⁷ Även om företagaren är åter i arbete kan det ta ett tag att återskapa kundkontakterna och återuppnå det rörelseresultat som förelåg innan skadan. Om förlusten kan styrkas och adekvat kausalitet föreligger är inkomstbortfallet ersättningsgillt.

4.1.3 *Betydelsen av konjunktur- och konkurrensförhållanden*

²⁹⁴ Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 45

²⁹⁵ För den följande diskussionen, se Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 39

²⁹⁶ Principen om *compensatio lucri cum damno* har behandlats tidigare under avsnitt 2.8.2

²⁹⁷ Se vidare IFU, avsnitt 20.6.1.4., s 382

Grundmodellen som utvecklats i försäkringspraxis är att ersättning för inkomstförlust till egna företagare utgår utifrån ett inkomstunderlag som framräknats efter en studie av rörelsens ”verkliga resultat” under flera oskadade år före skadetillfället. Därtill får resultatet månaderna innan skadetillfället vara en referens när man uppskattar hur resultatet skulle ha sett ut närmast efter skadan.²⁹⁸ Rörelsens resultat för tiden innan skadetillfället kan emellertid vara missvisande beroende på hur konjunkturen och konkurrensen sett ut just vid denna tidpunkt, men också hur detta skulle ha påverkat verksamheten om skadan inte inträffat.²⁹⁹ Under avsnitt 2.9 om samordningsförmåner återgavs exemplet med målaren som skadades efter en fastighetskris. Resultatet åren innan skadan var här inte alls representativt för hur rörelsen hade utvecklat sig innan krisen. Hade målaren skadats just innan fastighetskrisen skulle situationen varit den omvända; målarbranschen hade då haft en markant nedgång för åren efter skadetillfället. Detta skulle i så fall även ha tagits i beaktande när man i skaderegleringen då hade att bedöma inkomstunderlaget på basen av flera oskadade år med ”bra” resultat.³⁰⁰

Den lokala konkurrenssituationen, eller snarare förändring av situationen, inverkar också vid bestämmandet av inkomstunderlaget. Om en skadelidande företagare driver en liten lokal mataffär och en större lågpriskedja öppnar på orten, kommer naturligtvis omsättningen för den lilla affären att påverkas i någon form, oavsett om företagaren skadats eller inte.³⁰¹ För det fall att företagets verksamhet är säsongsbetonad, d.v.s. att vissa månader är bättre eller sämre än andra beroende på vilken tid på året det är, skall detta också tas i beaktande om inkomstförlusten skall bestämmas för en sjukperiod som sammanfaller med t.ex. den ”bästa” säsongen.³⁰²

Eftersom betydelsen av konjunktur- och konkurrensförhållandena är svårbedömd, kan det vara till hjälp att kontakta branschorganisationer eller lokala banker för att få uppgifter om förhållandena på verksamhetsorten.³⁰³

4.1.4 Förluster på grund av ändrade arbetsuppgifter inom företaget

För det fall företagaren återgår i arbete med viss kvarstående invaliditet kan det vara omöjligt för honom att fortsätta med de arbetsuppgifter han hade innan skadan. Lösningen blir ofta att företagaren får ändrade uppgifter inom verksamheten när han återvänder till arbetet efter skadan. Om bytet av arbetsuppgifter medför inkomstförluster bör dessa vara ersättningsgilla.³⁰⁴

²⁹⁸ Se IFU, avsnitt 20.6.1.3., s 382 och Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 40 f.

²⁹⁹ Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 40 f.

³⁰⁰ Jfr Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 40

³⁰¹ Se vidare, IFU, avsnitt 20.6.1.3, s 382

³⁰² Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 40 f. Om rörelsen är säsongsbetonad är det relativt lätt att jämföra med motsvarande månaders resultat under tidigare år för att utröna om rörelseresultatet skulle ha varit högre under sjukperioden.

³⁰³ IFU, avsnitt 20.6.1.3., s 382

³⁰⁴ IFU, avsnitt 20.6.1.5., s 382

4.1.5 Ersättning för ej uppfyllda åtaganden i rörelsen

I praxis har ersättning utgått för den kostnad en skadelidande haft mot tredje man för att infria tidigare åtaganden, vilka omöjliggjorts på grund av personskadan.³⁰⁵

NJA 1982 s. 106 avsåg en utländsk kvinna som skadades under tiden hon studerade i Sverige. På grund av skadorna kunde kvinnan inte återvända till hemlandet och återinträda i sin anställning som hon åtagit sig att göra. På grund av avtal med arbetsgivaren blev hon på grund av utevaron skyldig att återbetala den lön hon uppburit under vistelsen i Sverige. HD uttalade här att det inte kan betraktas som ”en opåräknelig följd av personskada att den skadade sätts ur stånd att fullgöra tidigare gjorda åtaganden och på grund därav blir betalningsskyldig mot annan”. Kvinnan erhöll ersättning för de utlägg hon haft för att infria sina tidigare åtaganden i hemlandet.

Rättsfallet visar dels att den kostnad man haft för att infria åtaganden kan räknas in i underlaget för den ekonomiska förlusten, och dels att åtagandet mot annan inte ses som en inadekvat följd av personskada.

Det nyssnämnda fallet berörde visserligen inte en egen företagare, men man kan tänka sig flera situationer där företagaren, på grund av personskadan, blir oförmögen att uppfylla vad han åtagit sig innan skadan. Företaget kan t.ex. ha en stående order från en kund att leverera en viss typ av vara. Om företagaren är helt arbetsoförmögen under en period uteblir leveransen till kunden, om ingen ersättare kan utföra jobbet åt den skadelidande företagaren. Kunden har då enligt de köprättsliga reglerna olika möjligheter att kräva kompensation för den uteblivna leveransen. I ett sådant fall skulle man kunna tänka sig att den skadelidande kan kräva ersättning av skadevållaren för den kostnad eller kompensation skadelidande blivit tvungen att utge till tredje man, kunden.

Jag skulle vilja hänföra en sådan eventuell ersättning för företagarens uppfyllda åtaganden till posten intrång i näringsverksamhet i 5 kap. 1 § 3 st. SkL. Detta sedan bestämmelsen tar sikte på endast egna företagare, och förluster eller kostnader som dessa drabbas av med anledning av rörelsens verksamhet, och vilka inte är att hänföra till ”rena” inkomstförluster.³⁰⁶

4.1.6 Kompensation för ”onyttiga kostnader”

Om en företagare drabbas av en personskada med arbetsförmåga som följd, finns det risk för att företaget måste läggas ner eller att en konkurs är oundviklig. I sådana fall kan det finnas skäl att titta på de kostnader och ekonomiska åtaganden som förekommit i initialskedet av näringsverksamheten. Kostnader och ekonomiska förpliktelser som initierats vid företagets uppstartsfas kan nämligen ses som utgifter för framtida inkomsters förvärvande. Om dessa framtida inkomster förhindras på grund av företagarens arbetsförmåga kan utläggerna för deras förvärvande jämsställas med förlorade intäkter.³⁰⁷

³⁰⁵ Se Hellner & Johansson, Skadeståndsrätt, s 210

³⁰⁶ Jfr ovan under avsnitt 2.6

³⁰⁷ Se Andersson Håkan, Skyddsändamål och adekvans, s 537 och 544 ff. samt Andersson Håkan, Rättsutlåtande 3/12 1997, i bilaga till Svea hovrätts mål T 733-97

Sådana kostnader och åtaganden som företagaren gjort för sin affärsverksamhet, och som på grund av ett skadefall blivit onyttiga, skall enligt den s.k. frustrations-tanken kunna ersättas under förutsättning att kostnaden eller den fordringsskapande åtgärden har ett konkret samband med den verksamhet som drabbats.³⁰⁸

Ett exempel skulle kunna vara att företagaren åtar sig ett personligt borgensansvar vid företagets kredittagning. Det personliga åtagandet vid företagets upplåning kan betraktas som en investering i framtida inkomstmöjligheter, och om företaget sedan läggs ner på grund av en personskada, skall infriandet av borgensåtagandet vid den tidpunkten ses som en ekonomisk följd av personskadan.³⁰⁹ Om infriandet av ett borgensåtagande kan sättas i direkt samband med företagarens arbetsförmåga bör förutsättningarna vara uppfyllda för att företagaren skall kunna erhålla ersättning för de kostnader han åsamkats. Att onyttiga kostnader som erlagts till tredje man bör ersättas har stöd i det ovan refererade rättsfallet NJA 1982 s. 106. Där fann domstolen att det inte bör betraktas som en opåräknelig följd av en personskada att den skadelidande blir oförmögen att fullgöra åtaganden och på grund därav blir betalningsskyldig mot annan. Kostnaden den skadelidande haft för att infria åtaganden kan sålunda räknas in i underlaget.

Notera dock skillnaden mellan att företagaren orsakats en realiserad kostnad, t.ex. för att infria ett borgensåtagande vid en nedläggning av företaget, och förhållandet att företagaren drabbats av en förlust vid nedläggningen, t.ex. att försäljning av företagslokalerna i förtid inbringat ett lägre pris än normalt.

I likhet med vad som anförts om ersättning för ”ej uppfyllda åtaganden” under avsnitt 4.1.5, skulle jag även vilka hänföra ersättning för ”onyttiga kostnader” till posten intrång i näringsverksamhet. De onyttiga kostnaderna har ett sådant samband med verksamheten att de bör ersättas under samma post som t.ex. fasta verksamhetskostnader. Även om det kan vara fråga om ett personligt borgensåtagande för firmans skuld som infriats, har det konstaterats otaliga gånger ovan i arbetet att någon åtskillnad inte görs mellan företagaren som person och rörelsen i sig i företagsformerna enskild firma, enkla bolag och handels- eller kommanditbolag.

4.1.7 Ersättning under invaliditetstid

Den akuta sjuktiden för företagare beräknas till ca 1-1 ½ år, beroende på skadans svårighetsgrad.³¹⁰ Därefter inträder den s.k. invaliditetstiden.

Beroende på hur allvarlig skadan varit, hur stor kvarvarande arbetsförmåga företagaren har efter skadan och vilken sorts arbete och verksamhet det är fråga om, kan företagaren i högre eller lägre grad ersättas för inkomstförluster under invaliditetstiden. Om företagaren inte kan återgå i arbete i verksamheten efter akuttiden finns det kanske inte någon annan utväg än att rörelsen måste läggas ner. I andra fall kan företagaren under kortare eller längre period driva företaget vidare även under invaliditetstiden. Ersättning för inkomstförlust under invaliditetstid utgörs därmed av företagets beräknade resultat före bokslutsdispositioner (det ”verkliga

³⁰⁸ Andersson Håkan, Skyddsändamål och adekvans, s 537 och 544 ff., samt Hellner & Johansson, Skadeståndsrätt, s 428

³⁰⁹ Jfr Hellner & Johansson, Skadeståndsrätt, s 210

³¹⁰ I den följande diskussionen, se IFU, avsnitt 20.6.1.6., s 382 f.

resultatet”) med avdrag för egenavgifter, eventuellt inarbetat resultat i rörelsen, samt samordningsförmåner.

Inkomstunderlag: Rörelsens resultat före bokslutsdispositioner (”verkligt resultat”) * 0,77 (avgående egenavgifter)

Avgår: Eventuellt inarbetat ”verkligt resultat” i rörelsen

Avgår: Samordningsförmåner (sjukpenning, sjukersättning m.m.)

Summa = Inkomstförlust som ersätts av försäkringsbolaget

4.2 Aktiebolag

Såsom formellt anställd i aktiebolaget kan delägarens inkomstförlust inte beräknas utifrån samma principer som för företagare verksamma i andra företagsformer, utan aktiebolagsägaren ersätts utifrån samma principer som andra anställda, vilket inte berörs närmare här.

Aktiebolaget betalar lön och sociala avgifter för de anställda, inklusive delägarna om dessa utför arbete i bolaget. Kostnaderna för löner och avgifter kommer därmed att belasta aktiebolagets resultat.³¹¹ Enligt huvudregeln ersätts inte förluster som aktiebolaget drabbats till följd av anställds personskada, då sådana förluster ses som tredjemansskador. En uppluckring av denna huvudregel kan komma att få fäste genom betänkandet bakom en ändring av SkL³¹², vari föreslås att en arbetsgivare skall få en självständig rätt till ersättning från skadevällaren för den sjuklön och arbetsgivaravgifter som utgivits till en anställd med anledning av dennes personskada. Kommittén har dock inte behandlat frågan om arbetsgivaren skall kunna få andra kostnader (såsom t.ex. kostnader för vikarier) ersatta med anledning av en anställds personskada.³¹³ Emellertid är det utan tvekan så att införandet av en sådan ändring i SkL skulle frångå principen om att endast den som omedelbart drabbats av skadan skall kunna erhålla ersättning.³¹⁴

Vissa undantag från nyss nämnda huvudregel har även godtagits i rättspraxis och i skaderegleringspraxis.

4.2.1 Rättspraxis

Av det tidigare redovisade tandläkarfallet från 1975 framgår att domstolen frångått huvudregeln vid tredjemansskada och tillerkänt en tandläkare ersättning för uteblivet rörelseöverskott i det av tandläkarens fru helägda aktiebolaget. Motiveringen var att tandläkaren hade ett formellt anställningsavtal som reglerade lönen (motsvarande bolagets hela årliga rörelseöverskott) och att bolagets ekonomiska ställning inte försämrats av tandläkarens arbetsförmåga. Antagligen har domstolen också tagit fasta på att det funnits ett direkt samband mellan tandläkarens arbete och bola-

³¹¹ Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 21 f. och s 41

³¹² SOU 2002:1, s 223 f.

³¹³ SOU 2002:1, s 173

³¹⁴ A a, s 224

gets intäkter.³¹⁵ I optikerfallet från 1975 erhöll dock inte optikern ersättning för de kostnader som drabbat det av honom själv helägda aktiebolaget när en vikarie anställdes under optikerns sjuktid. Här anförde domstolen att optikern drabbats av en indirekt skada, en förmögenhetsminskning, vilken utgjorde en icke ersättningsgill tredjemansskada.

De två rättsfallen från 1975 ger inget entydigt svar. I NJA 1990 s. 585 tillerkände underrätterna en aktiebolagsägare ersättning för ekonomisk skada som drabbat aktiebolaget.³¹⁶ Inte heller detta rättsfall ger någon egentlig ledning för hur företagskador skall bedömas i aktiebolag, särskilt sedan HD inte prövade frågan om ersättning till aktiebolagsdelägaren i det sistnämnda fallet. En tänkbar lösning skulle kunna vara att man i dessa fall väljer att ersätta aktiebolagsägaren om det finns en stark intressegemenskap mellan honom och bolaget.³¹⁷ På så vis skulle bolagets skada och ägarens skada vara en och samma. Resonemanget ligger också i linje med de s.k. kabelfallen³¹⁸ där HD i princip accepterat ersättning till tredje man när denne haft ”konkreta och närliggande intressen” knutna till den skadade ledningen.³¹⁹

4.2.2 Skaderegleringspraxis

Inkomstunderlaget för företagare som är anställda i eget aktiebolag bör beräknas med utgångspunkt från aktuell lön vid skadetillfället.³²⁰ I tandläkarfallet och NJA 1990 s. 585 fanns ett anställningsavtal (även om det i det sistnämnda fallet utgjordes av ett muntligt avtal) i botten. Finns det ett sådant anställningsavtal får det bedömas i det enskilda fallet om lönen verkar vara rimlig i förhållande till tidigare inkomster.³²¹ Normalt saknas ett avtal om anställningen, särskilt när företagaren är ensam aktieägare i bolaget. Det vanliga är i dessa fall att företagaren tar ut lön som motsvarar det utrymme som finns i bolaget för att utbetala en lön. Om företagaren är ensam ägare har han vid verksamhetsårets slut en relativt stor frihet att justera för mycket eller för liten uttagen lön.³²² Eventuellt yrkande om sådant ”extra” löneuttag (utan avtal) får bedömas efter en jämförelse av tidigare års löneuttag. För det fall företagaren gjort dylika ”resultatreglerande åtgärder” genom uttag i form av extra lön eller tantiem bör bolagets resultat för tidigare år inte ha redovisat någon vinst (jfr med tandläkarfallet).

Yrkanden om att företagaren hade kunnat ta ut mer lön än vad som gjorts tidigare (d.v.s. att löneutrymmet varit större än det som utnyttjats) får ses i ljuset av vilket vinstutrymme som förelegat innan bokslutsdispositionerna. När löneutrymmet studeras skall det noteras att förutom lön skall utrymmet också kunna täcka kostnader för löneskatter och sociala avgifter.

³¹⁵ Se vidare under avsnitt 2.7.1 och Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 20 ff.

³¹⁶ Se referat av nämnda rättsfall under avsnitt 2.7.1

³¹⁷ Henning Ronny, SvJT 1991 s. 815 f.

³¹⁸ Se NJA 1966 s. 210, NJA 1972 s. 598 och 1988 s. 62

³¹⁹ Se vidare Henning Ronny, SvJT 1991, s 815 f.

³²⁰ Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 41

³²¹ Jfr Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 21 f. och s 41

³²² För den följande diskussionen, se Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 21 f. och s 41

Avseende yrkanden om ersättning för intrång i näringsverksamhet har dessa inte godtagits i praxis.³²³ Den juridiska doktrinen verkar vara av samma uppfattning vad gäller ersättning till aktiebolagsägare/delägare för intrång i näringsverksamhet.³²⁴

I särskilda fall kan det däremot ligga i försäkringsbolagets intresse att medverka till att aktiebolaget kan drivas vidare trots företagarens arbetsförmåga, t.ex. genom att bekosta en vikarie för företagaren under dennes sjukskrivningstid. Att försäkringsbolagen i vissa fall väljer att bekosta en ersättare även i aktiebolaget ligger visserligen litet utanför det skadeståndsrättsliga ansvaret. Kostnaderna för ersättare i aktiebolag har, som ovan påpekats, inte godtagits av domstolen. Av strategiska skäl kan det emellertid vara motiverat att ersätta företagaren för de förluster som kan förväntas uppstå om aktiebolaget måste avvecklas i förtid, i syfte att undvika ytterligare skadeståndsanspråk. Om aktiebolaget läggs ner på grund av företagarens skada har företagaren förlorat sin arbetsplats och saknar ett arbete om det är möjligt för honom att återgå i arbete.³²⁵

Jag har tagit del av några yttranden från Trafikskadenämnden som berör just frågan om ersättning till aktiebolagsdelägare. Nedan skall återges några korta referat. Det bör dock hållas i minnet att referaten dels återger vad nämnden *rekommenderat* som ersättning, dels att exemplen inte avser att visa på någon ”huvudprincip” för nämndens bedömningar, utan bara återspeglar resultatet av en bedömning i det enskilda fallet.

Referat från 1991 – En skadelidande revisor, verksam i eget helägt aktiebolag med ett tiotal anställda. Revisorn yrkade på ersättning sedan han på grund av nedsatt arbetsförmåga inte kunde tillgodogöra sig samma lön som innan skadan. Försäkringsbolaget hävdade att aktiebolaget framförallt hade ökade kostnader som påverkade löneutrymmet, men att eventuella förluster som aktiebolaget åsamkades på grund av revisorns minskade möjlighet att bistå sin personal endast marginellt påverkade aktiebolagets vinst. Hursomhelst ansåg försäkringsbolaget att eventuella förluster var att anse som icke ersättningsgilla tredjemansskador. Nämnden fann att revisorn fått minskade inkomster efter återgång i arbetet på heltid efter skadan, mot bakgrund av att revisorn tidigare haft högsta möjliga ATP-poäng, men att han efter skadan fått denna poängserie bruten. Enligt nämnden fanns ett sådant samband mellan revisorns inkomster och hans till följd av skadan nedsatta arbetsförmåga att ersättning för inkomstförlust borde utgå.

Referat från 1995 – En ensam arbetande ägare till samtliga aktier i ett aktiebolag. Aktiebolagsägaren tillerkändes ersättning för inkomstförlust med ett skäligt belopp om 100 000 kr, trots att försäkringsbolaget hävdade att förlusten som översteg ett visst belopp var att anse som en icke ersättningsgill tredjemansskada. Den skadelidande hade bl.a. åberopat det s.k. tandläkarfallet. Nämnden fann att förlusterna visserligen var svåra att beräkna, men att de ändå var att betrakta som rena inkomstförluster.

³²³ Jfr t.ex. Svea hovrätts mål T 733-97 som berörde en aktiebolagsägares rätt till ersättning för bl.a. kostnader för ett personligt infriande av borgensåtagande för bolagets räkning efter ägarens personskada. Av hovrättens motivering framgår bara kort att det enligt praxis inte föreligger någon rätt till ersättning för intrång i näringsverksamhet då rörelsen bedrivits i aktiebolagsform, varför någon ersättning inte utgick i det aktuella fallet. Tingsrätten hade dock godtagit yrkandet om skadestånd avseende infriandet av det personliga borgensåtagandet med motiveringen att bolaget hade haft ett ”konkret och närliggande intresse” av att ägaren fortsatte att arbeta i bolaget (då hans arbete utgjorde hela verksamheten). Tingsrätten fann också att ägarens borgensåtagande gentemot banken innebar ett åtagande att bestrida tredje mans kostnader. Det kan också noteras att tingsrätten fann att ägarens yrkande om ersättning för aktiekapitalet som gick förlorat efter bolaget konkurs (orsakad av ägarens personskada) inte skulle bifallas eftersom en aktieägare inte har någon rätt till aktiekapitalet under bolagets bestånd.

³²⁴ Se vidare under avsnitt 2.6

³²⁵ Se närmare Folksam, Personskadereglering, Egna företagare, s 22

Referat från 1998 – En skadelidande konsult, verksam i eget helägt aktiebolag. Konsulten kunde efter skadan bara arbeta till en liten del i bolaget, och gjorde gällande att han inte kunde generera intäkter till sitt aktiebolag i samma mån som han gjort innan skadan inträffade. Nämnden fann att inkomstförlusten var en direkt och påräknelig följd av skadan och att konsulten drabbats personligen av förlusten, varför ersättning borde utgå.

Det är intressant att notera nämndens yttranden, men det skall som sagt noteras att detta endast rör sig om rekommendationer från nämndens sida. Som tidigare förutskickats kan man ställa sig frågan om inkomstförlustbegreppet används med en alltför oklar mening i företagarendena. Kan det till och med vara så att man i vissa fall valt att ersätta ett intrång i näringsverksamheten (som i referaten ovan) men under en samlingspost benämnd bara ”rena inkomstförluster”?

4.3 Nystartade rörelser

För nystartade rörelser är det mycket svårt att hitta en beräkningsmodell som kan fungera som utgångspunkt vid utredningen av inkomstunderlaget för en företagare som befinner sig i uppstartsskedet av sin rörelse.

I en nystartad enskild firma, enkelt bolag, handelsbolag eller kommanditbolag där man helt eller delvis saknar underlag för att bedöma tidigare års ”verkliga resultat”, är man kanske helt utlämnad till att titta på företagarens anmälda SGI hos försäkringskassan. Som nämndes under avsnitt 2.9.2.1.1 om sjukpenninggrundande inkomst, kan försäkringskassan godta att SGI:n får beräknas till ett högre belopp än vad som framgår av den skatterättsliga nettointäkten under verksamhetens uppbyggnadsskede. Då den skadeståndsrättsliga bedömningen av inkomstunderlag skiljer sig en hel del från den som tillämpas för socialförsäkringen, finns det kanske skäl att beakta en högre SGI under uppbyggnadsskede, och sedan bedöma om det skadeståndsrättsliga inkomstunderlaget bör höjas med anledning av att försäkringskassan avräknar bokslutsdispositionerna för att få fram nettointäkten som ligger till grund för SGI:n.

Svårast av allt är nog ändå att styrka vilket resultat rörelsen hade kunnat inbringa. Här kan dock beaktas vilken slags anställning företagaren haft innan han startat en rörelse, om han har drivit rörelser tidigare i annan form, vilken kunskap företagaren har sedan tidigare inom verksamhetsområdet m.m. Tänkbara lösningar kan också vara att kontakta branschföreningar, ta del av statistik för motsvarande firmor tidigare år, kontakta etablerade kunder eller uppdragsgivare och få intyg över om de skulle ha kunnat tänka sig att anlita rörelsen, och i så fall i vilken omfattning.

Läggs rörelsen ned efter bara en kort tid med anledning av företagarens arbetsförmåga torde det inte heller vara ovanligt att kapitalförlusterna kan bli stora; lokaler, maskiner, lager och utestående lovade leveranser ger oftast förluster vid försäljning i förtid eller då företaget inte kan uppfylla vad man utgett sig för. Ersättning för intrång i näringsverksamhet bör då utgå enligt 5 kap. 1 § SkL.

Skadas en ensam ägare och tillika anställd i ett aktiebolag som bara verkat under en kort period, är det mycket svårt att veta vad denne skulle ha kunnat erhåll-

la i lön ur bolaget. Frågan blir då vilken lön han skulle fått som anställd men också om han eventuellt hade kunnat ta ut mer på grund av ökat löneutrymme allteftersom bolaget skulle ha etablerat sig. Skadan får som i alla andra fall bestämmas utifrån förutsättningarna i det enskilda fallet, men en tänkbar väg kan vara att jämföra med löner för en motsvarande ”tjänst” som den aktiebolagsägaren innehaft, men även studera liknande verksamheter, kontakta branschorganisationer och jämföra resultat etc.

5. Sammanfattning

Egna företagens inkomstförluster karaktäriseras av att de i mångt och mycket är svåra att överblicka och därmed svåra att föra bevisning om. Företagets bokföring visar oftast inte ett entydigt resultat och inkomsterna kan variera från år till år även om företaget är etablerat sedan lång tid tillbaka. Ännu svårare blir det att bedöma förlusterna i ett företag som nyss startat, då det sålunda saknas historik över företagets ekonomiska bärkraft.

I försäkringspraxis har utvecklats olika modeller för hur förlusterna skall beräknas beroende på förutsättningarna i det enskilda fallet. Däremot saknas nästan helt rättspraxis som tydligt visar hur domstolarna bedömer egna företagens rätt till ersättning för inkomstförlust och intrång i näringsverksamhet till följd av personskada.

Ramarna för intrång i näringsverksamhet som ersättningspost finns sällan berört vare sig i förarbeten eller i den juridiska doktrinen. Vid en samlad översikt kan däremot konstateras att lagstiftaren valt att öppna upp för att företagare såsom grupp skall kunna erhålla ersättning för mer än vad som faller under ersättningsposten ”inkomstförlust”.

Efter en genomgång av rättspraxis, försäkringspraxis, och i viss mån nämndpraxis, tycks det som om företagare i flera fall har ersatts för förluster som är att hänföra till posten ”intrång i näringsverksamhet”. Däremot har ersättningen då i flera fall rubricerats som kompensation för ”inkomstförlust” eller bara ”förlust”. Att förlusterna definierats under olika rubriker är i sig inget problem, men man bör vara vaksam på att de två ersättningsposterna, inkomstförlust och intrång i näringsverksamhet, de facto är lagfästa såsom två skilda poster i SkL.

Därtill skall också uppmärksammas att beräkningen av företagens inkomstförluster utifrån socialförsäkringarnas regler inte korrelerar med beräkningen som görs av förlusterna utifrån SkL:s bestämmelser. Även här bör särskilt noteras att det är fråga om två ersättningskällor som båda följer olika beräkningsmodeller.

Att det sedan också kan skilja mycket mellan ersättningarna beroende på vald företagsform är lite uppseendeväckande. Svensk rätts utgångspunkt beträffande tredjemansskador är att endast den som direkt skadats kan erhålla ersättning. Såsom noterats flera gånger innebär detta att egna företagare i aktiebolag endast ersätts för sin förlust av lön.

Enligt huvudregeln kan aktiebolagsägare inte kräva ersättning för sådana förluster som bolaget åsamkats på grund av ägarens arbetsförmåga. Enligt huvudregeln kan han då inte erhålla ersättning för intrång i näringsverksamhet enligt 5 kap. 1 § 3 st. SkL. Företagare i enskild firma, enkla bolag, handelsbolag och kommanditbolag kan däremot kräva ersättning för just sådana förluster som är att hänföra till intrång i näringsverksamhet.

Är det så att handelsbolagsdelägare etc. är mer skyddsvärda enligt SkL:s bestämmelser än aktiebolagsägare? Aktiebolagsägaren slipper förvisso i praktiken ett ansvar för bolagets skulder, och svarar bara med sin egen insats i bolaget, medan företagare i enskild firma, handelsbolag o.s.v. står den hela ekonomiska risken själva. En trafikskadas skadeföljder kan emellertid lika lätt ödelägga en ensam aktiebolagsägares lilla verksamhet med stora investeringar, som ett handelsbolag där

resultatet är helt avhängigt företagarens egna arbetsinsatser. Dock hade det skadeståndsrättsligt varit "bättre" att skada sig som verksam i handelsbolag.

När företagaren väljer bolagsform är det ofta skatte- och redovisningsargument som avgör valet.³²⁶ De skadeståndsrättsliga konsekvenser som val av bolagsform kan få är knappast avgörande, men jag efterlyser ändå en större information från försäkringsbolagens sida när en företagare tar en inledande kontakt vid nystart eller vid byte av företagsform. Säkerligen kan många av de negativa konsekvenserna undvikas om försäkringsarrangemangen läggs upp just efter de särskilda, och olika, behov en enskild näringsidkare och en aktiebolagsdelägare har.

Det nuvarande ersättningsystemet framstår som kantigt på så sätt att tekniska begrepp ensamma kan få avgörande betydelse i en tvist. Principen om full ersättning skall emellertid alltid hållas i minnet när rätten till ersättning skall bedömas; vilken ersättning skall utgå för att den skadelidande skall komma i samma ekonomiska ställning som han skulle ha befunnit sig i skadan förutan? Här krävs nya prejudikat som klargör var gränserna går för rätt till ersättning och även hur ersättningens storlek skall beräknas. Få prövningar av egna företagares rätt till skadeståndersättning går till domstol, gissningsvis som en reaktion på en hög kostnadsrisk för de skadelidande på ett relativt oklart område.

Rent praktiskt bör förespråkas ett snabbt möte med den skadelidande företagaren både från ombuds- och skadereglerarsidan. I vanliga fall vill man i skaderegleringen avvakta under ca ett år innan de kvarstående fysiska besvären och eventuell invaliditet säkert kan överblickas och ersättning börja utgå. Under den här tiden hinner emellertid mycket hända i ett litet företag där kanske all verksamhet är beroende av företagarens egna arbetsinsatser. Istället för att sjukskriva sig försöker den skadelidande företagaren arbeta med det han klarar av, för att hålla firman flytande. Här skulle istället en akut åtgärd sättas in av försäkringsbolaget genom att t.ex. betala för en vikarie. Det som företagaren i stunden ser som enda utvägen är att arbeta själv trots stora besvär, vilket sedan kan komma att hållas emot honom när skaderegleringen tar fart.

Skadelidandes ombud har också ett stort ansvar i skaderegleringen. För att den skadelidande företagaren skall ha en chans att "styrka" skönsmässiga förluster krävs det en minutiös genomgång av deklARATIONER, rörelsebilagor och bokföring för att komma i närheten av en rättvisande bild av företagets ställning innan skadetillfället.

Ansvar stannar inte här; även om utredning om tidigare resultat i rörelsen kan frambringas skall också framtida resultat uppskattas. Försäkringspraxis föreskriver att branschorganisationer, banker, kreditgivare och länsorganisationer skall kontaktas för information om utvecklingen i den aktuella branschen på lång och kort sikt.³²⁷ Rekommendationen är också att skadereglerare och/eller ombud besöker den skadelidande på företaget för att syna företagarens arbetsuppgifter, antal anställda, möjligheter till anställande av vikarie etc. Naturligtvis lämpar det sig att ombudet och skaderegleraren överenskommer om en arbetsfördelning så att dubbelarbete undviks i alla delar.

Som nämndes i inledningen av denna studie finns det ett stort antal småföretagare i Sverige, och antalet ökar ständigt. Beräkningen av egna företagares in-

³²⁶ Se vidare Henning Ronny, SvJT 1991, s 815

³²⁷ IFU avsnitt 20.7, s 383 f.

komstförluster kommer onekligen att kräva större uppmärksamhet av både försäkringsbolag och ombudsidan framöver.

Källor

Litteratur

Offentligt tryck

- Prop. 1972:5. Skadeståndslag.
Prop. 1975:12. Skadestånd vid personskada.
Prop. 1994/95:229. Vissa avräkningsfrågor vid personskadeersättning.
- SOU 1973:51 Skadestånd V, Skadestånd vid personskada.
SOU 1995:33 Ersättning för ideell skada vid personskada.
SOU 2002:1 Samordning och regress, Ersättning vid personskada.

Övrig litteratur

- Aidanpää, Susanne, Bucht, Roland *Grundtrygghet för egenföretagaren, Pensioner och försäkringar för företagaren och familjen*, Konsultförlaget AB, Uppsala, 1993 (Cit. Grundtrygghet för egenföretagaren)
- Andersson, Håkan *Skyddsändamål och adekvans*, Uppsala, 1993
- Trepartsrelationer i skadeståndsrätten*, Iustus Förlag AB, Uppsala 1997 (Cit. Trepartsrelationer)
- Rättsutlåtande av den 3 december 1997, Uppsala (bilaga till Svea hovrätts mål T 733-97)
- Bengtsson, Bertil *Ersättning för offentliga ingrepp 2, Allmänna ersättningsprinciper*, Norstedts Förlag, Stockholm, 1991
- Bengtsson, Bertil, Strömbäck Erland *Skadeståndslagen, En kommentar*, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2002 (Cit. Bengtsson & Strömbäck)
- Björkman, Tomas *Socialförsäkring*, IFU, Stockholm, augusti 2002
- Bolding, Per Olof *Bevisbörda och beviskrav*, Juridiska föreningen, Lund, 1983
- Edenhammar, Hans, Thorell, Per *Företagens redovisning – att förstå årsredovisningar*, 5 u., Iustus Förlag AB, Uppsala, 2005 (Cit. Företagens redovisning)

- Fitger, Peter *Rättegångsbalken II, Domstolsprocessen – En kommentar till Rättegångsbalken*, Stockholm, 1993 (Cit. Rättegångsbalken II)
- Grönwall, Lars
Hessmark, Lars-
Göran och
Jansson, Henrik *Arbetskadeförsäkring och statligt personskadeskydd*, 6 u., Prisma, tryckt i Finland, 2003 (Cit. Grönwall m.fl., Arbetskadeförsäkring)
- Hellner, Jan *Skadeståndsrätten, En introduktion*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 1997 (Cit. Hellner Jan, En introduktion)
- Hellner, Jan,
Johansson, Svante *Skadeståndsrätt*, 6 u., Norstedts Juridik, Stockholm, 2002 (Cit. Hellner & Johansson, Skadeståndsrätt)
- Höglund, Mats *Handelsbolag*, 2 u., Tholin & Larsson förlag, Göteborg, 2003
- Hörlin, Arne,
Nilsson, Jörgen,
Karlsson, Rolf och
Nordlander,
Karl-Erik *Personskadereglering Egna Företagare, Hjälpmedel vid inkomstberäkning inom skadeståndsrätten*, Folksam, IFU, Liber Tryck AB 1986 (Cit: Folksam, Personskadereglering, Egna företagare)
- IFU *Ersättning vid personskada*, februari 2005 (Cit. IFU)
- Karlgren, Hjalmar *Skadeståndsrätt*, 5 u., Norstedt, Stockholm, 1972
- Kleineman, Jan *Ren förmögenhetsskada. Särskilt vid vilseledande av annan än kontraktspart*, Stockholm, 1987 (Cit. Kleineman Jan, Ren förmögenhetsskada)
- Lech, Halvar *Skadeersättning vid personskada*, Stockholm, 1973
- Lundén, Björn *Skogsbeskattning, Praktisk handbok för skogsägare och deras rådgivare*, 3 u., Björn Lundén Information AB, Uddevalla, 2002 (Cit. Skogsbeskattning)
- Lantbrukarboken, Skatt och ekonomi för dig som arbetar med jord och skog*, 7 u., Björn Lundén Information AB, Uddevalla, 2004 (Cit. Lantbrukarboken)
- Aktiebolag, Skatt, Ekonomi och juridik*, 13 u., Björn Lundén Information AB, Uddevalla 2005 (Cit. Aktiebolag)

- Enskild firma, Skatt Deklaration Ekonomi Juridik*, 13 u., Björn Lundén Information AB, Uddevalla, 2005 (Cit. Enskild firma)
- Lundén, Björn,
Ohlsson, Gunnar *Bokslutsanalys, Grundläggande bokslutskunskap och metoder för räkenskapsanalys*, 3 u., Björn Lundén Information AB, Uddevalla, 2003 (Cit. Bokslutsanalys)
- Lundén, Björn,
Svensson, Ulf *Handelsbolag, Ekonomi, skatt och deklaration för handelsbolag och kommanditbolag*, 12 u., Björn Lundén Information AB, Uddevalla, 2005 (Cit. Handelsbolag)
- Malm Arvid/
Företagarna *Fakta om små och stora företag 2005*, version 1, Ordförandet AB, november 2005
- Persson, Ulf *Skada och värde*, Juridiska fakulteten, Lund, 1953
- Radetzki, Marcus *Skadeståndsberäkning vid sakskada*, Elanders Gotab AB, Stockholm, 2004.
- Roos, Carl Martin *Ersättningsrätt och Ersättningsystem, En lärobok och idébok om ersättning vid personskada och sakskada*, Norstedts Förlag AB, Stockholm, 1990 (Cit. Ersättningsrätt)
- Schönning, Ola,
Svendenius, Marie *Skadad i trafiken*, Financial Education, produktion Ifu förlag: Gunilla Drabant, Stockholm, 2003
- Victorin, Anders *Kommersiell hyresrätt*, 2 u., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 1998

Artiklar

- Hellner, Jan *Ersättning till tredje man vid sak- och personskada*, SvJT 1969 s 332
- Henning, Ronny *Skadestånd för inkassoåtgärd (konkursansökan) och tredjemansskada*, SvJT 1991 s. 811-816
- Tullberg, Mats *Intrång i näringsverksamhet*, NFT 2/2002, s 227-231

Elektroniskt material

Försäkringskassans hemsidor:

”http://www.forsakringskassan.se/privatpers/foretagare/om_sjuk/”, lydelse 2005-05-09

”<http://www.forsakringskassan.se/fakta/arbetsskadeforsakring/>”, lydelse 2005-05-09

Skatteverkets hemsida:

”<http://www.skatteverket.se/infotext/arbetsgivare/socialavgifter.html>”, lydelse 2005-10-09

Opublicerat material

Kursmaterialet till IFU:s kurs ”*Reglera egna företagskador*”, 1-2 december 2004, kurslärare: Michael Sjöberg, Folksam

Tre nämndyttranden från Trafikskadenämnden, avgivna år 1991, 1995 och 1998

Rättsfall

Rättsfall från Högsta domstolen

NJA 1934 B 984	NJA 1982 s. 106
NJA 1937 A 347	NJA 1988 s. 62
NJA 1943 s. 618	NJA 1990 s. 585
NJA 1945 s. 197	NJA 1990 s. 705
NJA 1966 s. 210	NJA 1991 s. 662
NJA 1972 s. 598	
NJA 1975 s. 275	
NJA 1975 s. 533	
NJA 1978 s. 281	

Rättsfall från hovrätten

Svea hovrätts mål nr T 733-97

Hovrätten för Övre Norrlands mål nr T 131-98 (meddelad 2000-10-18)